

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΡΧΑΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Κοινά εμπόρων, ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων

Εμπορικές δικτυώσεις στο κοσμοπολίτικο περιβάλλον της
Ελληνιστικής Δήλου

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΣΤΕΛΙΟΥ ΑΝΔΡΙΟΠΟΥΛΟΥ
(Α.Μ.: 201401)

Επόπτρια: Σ. Ανεζίση

ΑΘΗΝΑ 2017

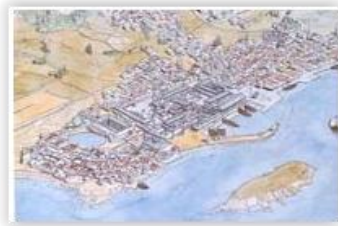
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3-5
1. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	6-31
1.1 Δήλος: το κοσμοπολίτικο ἐμπόριον της ελληνιστικής οικουμένης	6-18
1.2 Τα ἐμπορικά κοινὰ της Δήλου στο ευρύτερο πλαίσιο των αρχαίων ελληνικών σωματείων	19-31
2. ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΦΟΙΝΙΚΟΣΥΡΙΑΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	32-62
2.1 Η ανατολίτικη παροικία της Δήλου	32-34
2.2 οἱ ἐν Λαοδικεῖαι τῇ ἐν Φοινίκῃ ἐγδοχεῖς καὶ ναύκληροι	35-38
2.3 Το κοινὸν τῶν Τυρίων Ἡρακλειστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων	39-50
2.4 Το κοινὸν τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων	51-62
3. ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	63-73
3.1 Σχέσεις Δήλου-Αιγύπτου και οι ἔμποροι της Αλεξάνδρειας ἕως το 166	63-66
3.2 Η σύνοδος τῶν ἐν Αλεξανδρείαι πρεσβυτέρων ἐγδοχέων	67-73
4. ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	74-86
4.1 Ρωμαῖοι και Ἰταλικοὶ της Δήλου	74-79
4.2 <i>olearii</i> /ἐλαιοπῶλαι - οἶνοπῶλαι	80-86
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	87-91

ΠΙΝΑΚΕΣ	92-94
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ	95-119
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	120-121
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	122-130
ΕΙΚΟΝΕΣ	131-136

«τῆς γὰρ Δήλου τότε ἐμπορίου τοῖς Ἑλλησιν οὐσης καὶ ἄδειαν
τοῖς ἐργαζομένοις διὰ τὸν θεὸν δοκούσης παρέχειν».

Παυσ. 3.23.3

Αναπαράσταση του λιμανιού της Δήλου κατά τα τέλη του 2^{ου} – αρχές 1^{ου} αιώνα π.Χ.

Προέλευση: *École française d’Athènes (EfA)*:

<https://www.efa.gr/index.php/fr/recherche/sites-de-fouilles/cyclades/delos/delos-la-ville-et-l-habitat>

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από το 1909, έτος κατά το οποίο δημοσιεύθηκε το θεμελιώδες έργο του Poland «*Geschichte des griechischen Vereinwesens*», μέχρι και σήμερα, δεν χάθηκε ποτέ το ενδιαφέρον της έρευνας για την μελέτη των αρχαίων ελληνορωμαϊκών σωματείων. Η άνθηση των σωματείων από τον 4^ο αιώνα π.Χ. και έπειτα, ερμηνεύεται πλέον στο πλαίσιο ενός δυναμικού κοινωνικού φαινομένου, το οποίο προσέλαβε ιδιαίτερα μεγάλες διαστάσεις κατά την Ελληνιστική και Αυτοκρατορική εποχή. Πράγματι, τα σωματεία αποτέλεσαν αναπόσπαστο κοινωνικό μηχανισμό των ελληνορωμαϊκών πόλεων με σημαντικές κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές, θρησκευτικές και πολιτιστικές προεκτάσεις.

Μέσω της παρούσας εργασίας, ευελπιστούμε να συνεισφέρουμε στην μελέτη των αρχαίων σωματείων, εστιάζοντας στα οργανωμένα εμπορικά δίκτυα της ελληνιστικής Δήλου. Πρόκειται για μία κατηγορία σωματείων, η οποία θεωρούμε ότι δεν έχει μελετηθεί επαρκώς από την σύγχρονη έρευνα, παρά το πλούσιο επιγραφικό υλικό του νησιού και παρά το γεγονός ότι η σημασία των σωματείων και αντίστοιχων δικτυώσεων της ελληνορωμαϊκής οικουμένης, έχουν γίνει αντικείμενο ενδελεχούς ανάλυσης.¹

Είναι γεγονός ότι η Δήλος αποτέλεσε ιδανικό περιβάλλον για την συστηματική παρουσία και δράση οργανωμένων εμπορικών συλλόγων. Μέτα το 166, όταν και ανακηρύχθηκε ως ελεύθερο λιμάνι, πιστοποιείται μία πρωτόγνωρη εμπορική κινητικότητα, η οποία διακόπηκε απότομα κατά τα έτη 88 και 69, λόγω των εκτεταμένων καταστροφών που υπέστη

¹ Το έλλειμμα της έρευνας αναφορικά με τα σωματεία της Δήλου (κυρίως τα εμπορικά) τονίζεται ιδιαίτερα και από την Trümper 2011, 49-50.

το νησί από τον βασιλιά Μιθριδάτη ΣΤ' του Πόντου.² Κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου, παρατηρείται μία πραγματική κοσμοσυρροή ξένων εμπόρων, οι οποίοι, αναγνωρίζοντας τις νέες οικονομικές προοπτικές, κατέφτασαν από κάθε γωνιά του ελληνιστικού κόσμου, προκειμένου να οργανώσουν εκεί τις επιχειρήσεις τους. Πολλοί εξ αυτών, έφεραν μαζί τους τις δικές τους θρησκείες, κατασκεύασαν ναούς για τους θεούς τους και ίδρυσαν σωματεία θρησκευτικού, εθνικού και εμπορικού προσανατολισμού. Για τα τελευταία, τα οποία απαντώνται συνήθως ως κοινά έμπορων, ναυκλήρων και έγδοχέων, διαθέτουμε συνολικά 42 επιγραφές, κυρίως τιμητικού ή αναθηματικού περιεχομένου, οι οποίες αποτελούν και τις βασικές πηγές της έρευνάς μας.³

Τα ερωτήματα τα οποία καλούμαστε να απαντήσουμε, καθώς και τα μεθοδολογικά προβλήματα που θα συναντήσουμε στην πορεία της μελέτης μας, είναι πράγματι πολλά. Αρχικά, θα αναλύσουμε συνοπτικά το πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο της ελληνιστικής Δήλου, προσπαθώντας να απαντήσουμε στα εξής πρωταρχικά ερωτήματα: γιατί στην Δήλο; Ποιές ακριβώς ήταν οι αιτίες που οδήγησαν σε αυτήν την άνευ προηγουμένου εμπορική κινητικότητα και κατέστησαν το ιερό νησί του Απόλλωνα σ'ένα απ' τα σημαντικότερα και πιο κοσμοπολίτικα λιμάνια της ελληνιστικής οικουμένης; Πώς ακριβώς επιβεβαιώνεται η σπουδαιότητα της Δήλου ως εμπορικό κέντρο;

Εν συνεχεία, θα επιχειρήσουμε να εντάξουμε τα εμπορικά δίκτυα της Δήλου στο ευρύτερο πλαίσιο των αρχαίων ελληνορωμαϊκών σωματείων, με στόχο να απαντήσουμε στα παρακάτω καίρια ερωτήματα: τί ακριβώς ορίζουμε ως σωματείο; Τί δηλώνει ο όρος «ἐμπορικὸν κοινόν»; Τί ακριβώς γνωρίζουμε για τέτοιου είδους εμπορικές δικτυώσεις στην Ελληνιστική

² Όλες οι χρονολογίες είναι π.Χ. εκτός αν δηλώνεται διαφορετικά.

³ Όλες οι επιγραφές για τα εμπορικά δίκτυα της Δήλου συγκεντρώνονται στο παράρτημα επιγραφών (στο εξής Π. Ε.), σελ. 95-119.

εποχή; Σε τί συμπεράσματα καταλήγουμε για τον εμπορικό κόσμο της Δήλου και τις δικτυώσεις του;

Στην πορεία της μελέτης μας θα εξετάσουμε κατά περίπτωση τα εμπορικά σωματεία της Δήλου, κατηγοριοποιημένα με βάση τον τόπο προέλευσης (Φοινίκη/Συρία, Αίγυπτος, Ιταλία). Ως εκ τούτου, θα προσεγγίσουμε το φαινόμενο μέσα από τρεις διαφορετικές «εθνικές» εκδοχές εμπορικής δικτύωσης. Συγκεκριμένα, θα διερευνηθούν ζητήματα, τα οποία σχετίζονται κυρίως με την φύση, τον χαρακτήρα και την εσωτερική οργάνωση αυτών των ενώσεων, ενώ παράλληλα ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί σε διάφορες πτυχές της θρησκευτικής, οικονομικής και κοινωνικής τους ζωής. Επίσης, θα τονιστεί η σχέση τους με τον χώρο του νησιού, καθώς και η αλληλεπίδρασή τους με την ευρύτερη δηλιακή κοινωνία. Τέλος, θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο εξής ερώτημα: *ποιός ήταν τελικά ο ρόλος αυτών των δικτύων και ποιά η σημασία τους;*

1. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1 Δήλος: το κοσμοπολίτικο έμπόριον της ελληνιστικής οικουμένης

*«Η καταστροφή της Κορίνθου από τους Ρωμαίους συνέβαλε στην περαιτέρω άνθηση της τόσο διάσημης ήδη Δήλου. Καθώς, εκεί μεταφέρθηκαν έμποροι, προσελκνόμενοι από την ατέλεια του ιερού και την ευνοϊκή θέση του λιμανιού. Διότι αυτό βρίσκεται σε ευνοϊκή θέση για όσους πλέουν από την Ιταλία και την Ελλάδα προς την Ασία. Η εορτή αποτελεί ένα εμπορικό γεγονός για τους επιχειρηματίες, και οι Ρωμαίοι, περισσότερο από τους υπόλοιπους, ήταν εκεί θαμώνες, ακόμη και όταν υπήρχε η Κόρινθος. Όταν ανέλαβαν οι Αθηναίοι το νησί αφοσιώθηκαν στην λατρεία και στους εμπόρους με την ίδια φροντίδα».*⁴

Με αυτά ακριβώς τα λόγια, ο Έλληνας γεωγράφος και ιστορικός Στράβωνας, περιγράφει κατά την εποχή του Αυγούστου, την μορφή της Δήλου κατά την περίοδο της δεύτερης αθηναϊκής κληρουχίας. Ως ιερό νησί στο μέσον των Κυκλάδων, πανελλήνιο κέντρο λατρείας και σημαντικότερο λιμάνι, η Δήλος προσριζόταν να γνωρίσει μία έντονα κοσμοπολίτικη περίοδο. Ήδη από τις αρχές του 3^{ου} αιώνα, το νησί άρχισε να αποκτά τον χαρακτήρα μίας διεθνούς κοινότητας, πραγματικότητα η οποία αντανακλάται στην απήχηση που είχαν οι λατρείες της Ανατολής στον μεικτό πληθυσμό του νησιού, αλλά κυρίως στην πληθώρα εμπορών που παρεπιδημούσαν εκεί. Πράγματι, το λιμάνι της Δήλου έπαιζε αξιοσημείωτο ρόλο στο διαμετακομιστικό εμπόριο του Αιγαίου. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από τον μεγάλο αριθμό δηλιακών προξενικών ψηφισμάτων, στην πλειοψηφία τους για εμπόρους, οι οποίοι κατάγονταν από τα νησιά του Αιγαίου, την ηπειρωτική Ελλάδα, την

⁴ Στράβ. 10.5.4.

Μακεδονία, την Θράκη, τον Βόσπορο, τον Πόντο, την Μ. Ασία, την Συρία, την Φοινίκη, την Αίγυπτο, την Ιταλία και την Σικελία.⁵

Σύμφωνα με τον Rostovtzeff, η Δήλος υπήρξε κατά τον 3^ο αιώνα κέντρο εμπορίου σιτηρών, και μόνο κατά το α' μισό του 2^{ου} αιώνα, η Ρόδος της αφαίρεσε τον έλεγχο που ασκούσε στο εμπόριο σιτηρών της Μαύρης Θάλασσας.⁶ Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η Vial, η οποία θεωρεί, ότι η Δήλος αναπτύχθηκε σε διεθνές διαμετακομιστικό κέντρο του εμπορίου σιτηρών κατά το β' μισό του 3^{ου} αιώνα, ρόλο που συνέχιζε να διαδραματίζει και αργότερα, ενώ κατά τις αρχές του 2^{ου} αιώνα, ο όγκος των διακινούμενων προϊόντων αυξάνεται, καθώς σε αυτά προστίθενται δούλοι και πολύτιμα προϊόντα της Ανατολής.⁷

Πράγματι, η γεωγραφική θέση της Δήλου, καθώς και των νησιών του Αιγαίου, μεταξύ της ηπειρωτικής Ελλάδας και των μικρασιατικών παραλίων, ευνόησε ιδιαίτερα το εμπόριο και την ναυτιλία. Η ευρύτερη περιοχή, έγινε ήδη από τις αρχές της Ελληνιστικής εποχής, πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα στους Αντιγονίδες και τους Πτολεμαίους, οι οποίοι προσπάθησαν να ελέγξουν τα νησιά και κατ' επέκταση τους θαλάσσιους δρόμους του Αιγαίου. Ωστόσο, οι αλληπάλληλες εναλλαγές του στρατηγικού ελέγχου των νησιών, δεν επέτρεψαν σε καμία πλευρά να

⁵ Για κατάλογο των πόλεων από τις οποίες κατάγονταν οι πρόξενοι του Δήμου των Δηλίων κατά την περίοδο της ανεξαρτησίας, βλ. κυρίως Durrbach, *Choix*, 273-276· Marek 1984, 71-73. Να σημειώσουμε, ότι από την Δήλο της Ελληνιστικής εποχής διασώζονται περισσότερα από τριακόσια προξενικά ψηφίσματα για ξένους από διάφορες περιοχές, οι οποίοι είναι κυρίως έμποροι, ως επί το πλείστον σιτηρών, αλλά και εργολάβοι, τραπεζίτες, ιατροί, γλύπτες, ποιητές, καλλιτέχνες που πήραν μέρος σε τοπικές εορτές, αξιωματούχοι του Κοινού των Νησιωτών, Ρωμαίοι αξιωματούχοι κ.ά. Το σχετικό υλικό είναι δημοσιευμένο στον XI τόμο των *IG* (συγκεκριμένα βλ. *IG* XI 4, 510-857). Αναλυτική περιγραφή των δηλιακών προξενικών ψηφισμάτων δίνει ο Marek 1984, 247-276.

⁶ Rostovtzeff 1941, I, 230-232, II, 676. Η διαμετρικά αντίθετη άποψη του Casson 1954, 168-187, ο οποίος ισχυρίζεται ότι το μόνο μεγάλο διαμετακομιστικό κέντρο εμπορίου σιτηρών στο Αιγαίο κατά την Ελληνιστική εποχή ήταν η Ρόδος, και ότι η Δήλος θα πρέπει να θεωρηθεί ως δευτερεύον κέντρο που κάλυπτε τις ανάγκες αποκλειστικά των γειτονικών νησιών, δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται πλήρως με τα δεδομένα της έρευνας.

⁷ Βλ. Vial 1984, 339-342. Με την άποψη της Vial συμφωνεί και ο Reger 1994, 116-126.

χαράξει μία πιο σταθερή και μακροπρόθεσμη οικονομική πολιτική στο χώρο των Κυκλάδων.⁸

Η πολιτική ιστορία της Δήλου ακολουθεί τις τύχες των υπόλοιπων Κυκλάδων, τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 2^{ου} αιώνα.⁹ Κατά την διάρκεια των πολέμων των διαδόχων και συγκεκριμένα μετά την Διακήρυξη της Τύρου για την αυτονομία των ελληνικών πόλεων το 315, ο Αντίγονος Μονόφθαλμος και ο Δημήτριος Πολιορκητής έστειλαν τον ναύαρχο Διοσκουρίδη στο Αιγαίο, για να ελευθερώσει τα νησιά που βρισκόνταν τότε υπό την επιρροή του Κασσάνδρου. Αποτέλεσμα αυτών των επιχειρήσεων ήταν η απομάκρυνση των Αθηναίων από την διοίκηση του Ιερού του Απόλλωνα, το οποίο περιήλθε στους Δηλίους.¹⁰

Μεταξύ των ετών 315 και 313, ο Αντίγονος ιδρύει το Κοινό των Νησιωτών και επιλεγεί για θρησκευτικό κέντρο της ομοσπονδίας το Ιερό του Απόλλωνα στη Δήλο. Η σύγχρονη έρευνα έχει επισημάνει ότι το Κοινό των Νησιωτών αποτέλεσε έναν μηχανισμό, μέσω του οποίου οι

⁸ Η θεωρία ότι οι Πτολεμαίοι χρησιμοποίησαν το νησί ως κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου για την εξαγωγή σιτηρών στον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο κατά τα διαστήματα που ήλεγχαν τις Κυκλάδες, είναι το λιγότερο αμφιλεγόμενη και βασίζεται πάνω σε προβληματικές μαρτυρίες. Βλ. την σχετική συζήτηση στο Reger 1994, 116-118. Για την περίπτωση των Αντιγονιδών, η μοναδική ένδειξη που διαθέτουμε είναι η αποστολή ενός *σιτάνη* στην Δήλο εκ μέρους του βασιλιά Δημητρίου Β', ανάμεσα στα έτη 239-229, προφανώς για την προμήθεια σιτηρών. Βλ. IG XI 4, 666.

⁹ Για την ιστορία της Δήλου κατά την περίοδο της ανεξαρτησίας (314-167) έχουν δημοσιευθεί κατά το παρελθόν αρκετές μελέτες. Ιδιαίτερα βασικό είναι το έργο της C. Vial «*Delos independante*», το οποίο εκδόθηκε το 1984, αλλά και το έργο του G. Reger «*Regionalism and Change in the Economy of Independent Delos*», το οποίο εκδόθηκε το 1994 και εστιάζει στην οικονομία του νησιού. Για την θρησκευτική ιστορία, καθόλη την διάρκεια της Ελληνιστικής εποχής, θεμελιώδες μέχρι και σήμερα αποτελεί το έργο του P. Bruneau «*Recherches sur les cultes de Délos à l'époque hellénistique et à l'époque impériale*», το οποίο δημοσιεύθηκε το 1970. Ο Durrbach, Choix, αρ. 13-75, 17-106, συγκεντρώνει και αναλύει τις πιο ενδεικτικές και ενδιαφέρουσες επιγραφές της περιόδου της ανεξαρτησίας, ενώ απαραίτητο αρχαιολογικό οδηγό για την Δήλο αποτελεί το έργο των P. Bruneau και J. Ducat «*Guide de Delos*» (στο εξής Bruneau - Ducat, GD), η τέταρτη έκδοση του οποίου δημοσιεύτηκε το 2005 και μεταφράστηκε στα ελληνικά το 2010. Για σύντομες αλλά περιεκτικές αναλύσεις, βλ. επίσης Νίγδελης 1990, 309-318· Ραπτόπουλος 2010, 32-51.

¹⁰ Σχετικά με την δραστηριότητα των Αντιγονιδών στα νησιά εκείνη την εποχή, βλ. κυρίως Buraselis 1982, 39-45.

Αντιγονίδες προσπάθησαν να ελέγξουν τις Κυκλάδες και την ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου.¹¹ Παρά τα προβλήματα στον οίκο των Αντιγονιδών στα χρόνια που ακολούθησαν, οι Κυκλάδες παρέμειναν υπό τον έλεγχό τους μέχρι την οριστική απομάκρυνση του Πολιορκητή από την Αθήνα το 287.

Το βασίλειο των Πτολεμαίων ήταν αυτό το οποίο ωφελήθηκε ιδιαίτερα από την πτώση του Πολιορκητή, εξασφαλίζοντας τον αδιαφιλονίκητο έλεγχο των Κυκλάδων μέχρι και τα μέσα του 3^{ου} αιώνα. Οι Πτολεμαίοι άσκησαν ηγεμονία-επιρροή στα νησιά, μέσω του Κοινού των Νησιωτών, οργανισμό τον οποίο διατήρησαν αμετάβλητο σε μεγάλο βαθμό. Ωστόσο, οι ναυτικές ήττες που υπέστη ο πτολεμαϊκός στόλος από τον Αντίγονο Γονατά στις ναυμαχίες της Κώ (260) και της Άνδρου (246 ή 245), είχαν ως συνέπεια την οριστική αποχώρηση των Πτολεμαίων από το Αιγαίο.

Το γεγονός ότι η Δήλος αποτελεί έδρα του Κοινού των Νησιωτών καθόλη την διάρκεια αυτής της περιόδου, δεν συνεπάγεται, ωστόσο, ότι είναι πλήρως υποταγμένη στην κυριαρχία των εκάστοτε μοναρχών που ελέγχουν το Αιγαίο, παρά την σαφή πολιτική επιρροή που ασκούν. Οι εορτές και τα μνημεία των Αντιγονιδών στο νησί δεν συνιστούν ισχυρότερη ένδειξη υποταγής απ' ό,τι οι εορτές και τα μνημεία των Πτολεμαίων, οι οποίοι κυριαρχούν στις Κυκλάδες στις αρχές του 3^{ου} αιώνα. Αντίθετα, οι ευεργεσίες των βασιλέων συμβάλλουν στην αλλαγή της φυσιογνωμίας του Ιερού, με την ανέγερση διάφορων κτιρίων, ενώ οι λατρείες επηρεάζονται με την καθιέρωση νέων εορτών προς τιμήν τους.¹²

¹¹ Ενδεικτικά βλ. Buraselis 1982, 41-44, 60-67.

¹² Για τα ιδρύματα των ελληνιστικών βασιλείων, τα αναθήματά τους και τις εορτές προς τιμήν τους στην Δήλο, βλ. κυρίως Bruneau 1970, 515-583· Ameling – Bringmann – Schmidt-Dounas 1995, I, αρ. 117-193, 187-231, αρ. 348-350, 421-422, αρ. 408-415, 472-478· Sosin 2014, 127-157.

Κατά το β' μισό του 3^{ου} αιώνα, η Δήλος βρίσκεται προφανώς, όπως και οι υπόλοιπες Κυκλάδες, κάτω από την επιρροή της Ρόδου, η οποία ασκεί, σύμφωνα με τον Πολύβιο, ένα είδος προστασίας στο Αιγαίο.¹³ Θα ήταν αρκετά ενδιαφέρον να γνωρίζαμε τις σχέσεις της Ρόδου με την Δήλο εκείνη την χρονική στιγμή, οι οποίες φανταζόμαστε ότι θα διέφεραν σε σύγκριση με τις υπόλοιπες Κυκλάδες, εξαιτίας της ιδιαίτερης σημασίας του λιμανιού της, ωστόσο, δεν έχουμε κανένα στοιχείο για αυτές. Εξίσου άγνωστος είναι και ο ρόλος που διαδραμάτισε η Δήλος στο νέο Κοινό των Νησιωτών, το οποίο επανιδρύθηκε από την Ρόδο μετά τον Β' Μακεδονικό Πόλεμο.¹⁴ Με βεβαιότητα μπορεί να λεχθεί ότι δεν αποτελούσε πλέον έδρα του Κοινού, όπως προηγουμένως, αλλά πιθανότατα ούτε καν μέλος του. Αντίθετα, κατά το α' μισό του 2^{ου} αιώνα, το νησί φαίνεται πως υιοθέτησε μία ανεξάρτητη πολιτική στάση, γεγονός το οποίο υποδηλώνεται από τις έντονες διπλωματικές επαφές που ανέπτυξε κυρίως με την Ρώμη, αλλά και με άλλους πολιτικούς παράγοντες της εποχής, έχοντας ως κύριο στόχο την διασφάλιση της *ἀσυλίας* και της ουδετερότητας του Ιερού.¹⁵

Το έτος 166 αποτέλεσε και την βαθύτερη τομή για την πολιτική, οικονομική, κοινωνική και θρησκευτική ιστορία της Δήλου. Με απόφαση της Ρωμαϊκής Συγκλήτου, το νησί απώλεσε την ανεξαρτησία του και περιήλθε ξανά υπό τον έλεγχο της Αθήνας, η οποία εκδίωξε τους Δηλίους και εγκατέστησε μία νέα κληρουχία. Το γεγονός αυτό, πραγματοποιήθηκε σαφέστατα στο πλαίσιο της αλλαγής της ρωμαϊκής πολιτικής στον

¹³ Πολύβ. 4.47.1, 5.90.5. Σύμφωνα με τον Reger 1994, 19-20, ο Πολύβιος πιθανότατα δεν υπαινίσσεται κάποιον αυστηρό ροδιακό έλεγχο επί των νησιών, αλλά κυρίως την έντονη δραστηριότητα του ροδιακού στόλου, η οποία σχετίζεται με τις συνθήκες που επικρατούσαν στην ευρύτερη περιοχή εκείνη την περίοδο.

¹⁴ Σύμφωνα με τον Λίβ. 31.15.8, οι Ρόδιοι, λόγω της υποστήριξης που είχαν προσφέρει στην Ρώμη κατά τον Β' Μακεδονικό Πόλεμο, επωφελήθηκαν ιδιαίτερα, φέρνοντας *εἰς συμμαχίαν* όλα τα νησιά, εκτός από την Άνδρο, την Πάρο και την Κύθνο.

¹⁵ Αυτό τονίζεται πολύ εύστοχα από τις Baslez – Vial 1987, 281-312.

ευρύτερο ελλαδικό χώρο, μετά τον Γ' Μακεδονικό Πόλεμο. Επίσης, όπως είναι ευρέως γνωστό, στο ιερό λιμάνι του Απόλλωνα παραχωρήθηκε ένα ειδικό καθεστώς *ἀτέλειας*, προφανώς για να πληγούν τα οικονομικά συμφέροντα της ανταγωνίστριας Ρόδου, η οποία δεν υποστήριξε την Ρώμη στο πόλεμο ενάντια στον Περσέα.¹⁶ Η ανακήρυξη της Δήλου σε ελεύθερο λιμάνι ερμηνεύεται κυρίως ως πολιτική ενέργεια, με σημαντικά, ωστόσο, επακόλουθα σε εμπορικό επίπεδο, καθώς για τα επόμενα ογδόντα περίπου χρόνια, το νησί αναδείχθηκε σ'ένα από τα σημαντικότερα και πιο κοσμοπολίτικα εμπορικά κέντρα της ελληνιστικής οικουμένης.

Ο ισχυρισμός του Στράβωνα ότι στην Δήλο εγκαταστάθηκαν οι έμποροι, λόγω της *ἀτέλειας* του λιμανιού και της ευνοϊκής γεωγραφικής θέσης του, επιβεβαιώνεται και από τον Πausανία, έναν αιώνα περίπου αργότερα, όταν ο Έλληνας περιηγητής αναφέρει χαρακτηριστικά τί ακριβώς ήταν η Δήλος την περίοδο της δεύτερης αθηναϊκής κληρουχίας: «τῆς γὰρ Δήλου τότε ἐμπορίου τοῖς Ἑλλησιν οὕσης καὶ ἄδειαν τοῖς ἐργαζομένοις διὰ τὸν θεὸν δοκούσης παρέχειν».¹⁷ Ο Ρωμαῖος μάλιστα λόγιος του 2^{ου} αιώνα μ.Χ., Σέξτος Πομπήιος Φέστος, ανέφερε, προφανώς με κάποια δόση υπερβολής, ότι η Δήλος αποτελούσε «το μεγαλύτερο εμπορικό κέντρο όλου του κόσμου».¹⁸

Η ιστορία της Δήλου από το 166 έως και το 88, έτος κατά το οποίο το νησί υπέστη εκτεταμένες καταστροφές από τις δυνάμεις του Μιθριδάτη ΣΤ' του Πόντου, έχει αναλυθεί ενδελεχώς από ερευνητές όπως ο Roussel

¹⁶ Το μεγάλο πλήγμα στο ροδιακό εμπόριο, εξαιτίας της ανακήρυξης της Δήλου σε ελεύθερο λιμάνι, τονίζεται ιδιαίτερα από τους ίδιους τους Ρόδιους στην πρεσβεία τους στην Ρώμη. Βλ. Πολύβ. 30.31.9-10: «τὸ δὲ μέγιστον σύμπτωμα τῆς πόλεως: καταλέλνται γὰρ ἢ τοῦ λιμένος πρόσδοδος ὑμῶν, Δήλον μὲν ἀτελῆ πεποιηκότων, ἀφηρημένων δὲ τὴν τοῦ δήμου παρρησίαν, δι' ἧς καὶ τὰ κατὰ τὸν λιμένα καὶ τᾶλλα πάντα τῆς πόλεως ἐτύγχανε τῆς ἀρμοζούσης προστασίας».

¹⁷ Πaus. 3.23.3. Βλ. και 8.33.2: «...Δῆλος τὸ κοινὸν Ἑλλήνων ἐμπόριον...».

¹⁸ Festus 122 M.: «*maximum emporium totius orbis terrarium*».

και ο Durrbach, γι' αυτό και δεν κρίνουμε σκόπιμο να επεκταθούμε περισσότερο.¹⁹ Εν συντομία, η ιστορία αυτής της περιόδου είναι έντονα συνυφασμένη με την παρουσία των Ελλήνων, των Ιταλών, των Αιγύπτιων και των Ανατολιτών εμπόρων, οι οποίοι μετέτρεψαν το νησί σε μία οικουμενική Αγορά, σε σημείο μάλιστα σήμερα, να χρησιμοποιούμε όρους όπως «το φαινόμενο της Δήλου».²⁰

Πράγματι, οι επαγγελματίες του εμπορίου (έμποροι, ναύκληροι, έργοχεις), του χρήματος (τραπεζίται), αλλά και άλλοι έργαζόμενοι ή πραγματευόμενοι, εκμεταλλευόμενοι την άτέλειαν του νησιού, κατέφτασαν από κάθε γωνιά του μεσογειακού κόσμου, προκειμένου να οργανώσουν εκεί τις επιχειρήσεις τους. Πολλοί εξ αυτών, έφεραν μαζί τους τις δικές τους θρησκείες, κατασκεύασαν ναούς για τους θεούς τους και ίδρυσαν ποικίλα σωματεία, προκειμένου να διαβιώσουν στο νέο τόπο εγκατάστασης σύμφωνα με τις συνθήκες που επιθυμούσαν. Ενδεικτικό της πολυάριθμης παρουσίας των ξένων είναι η μνημειώδης αλλαγή που παρατηρείται στα έγγραφα του νησιού, κυρίως μετά το 130.²¹ Ενώ μέχρι εκείνη την χρονική στιγμή, οι Αθηναίοι κληρούχοι φαίνεται ότι είχαν υπό τον έλεγχό τους όλες τις πτυχές της δηλιακής ζωής, ωστόσο, μετά το 130, δεν καθορίζουν πλέον μόνοι τους τα τοπικά ζητήματα, αλλά στις

¹⁹ Θεμελιώδες για την ιστορία της Δήλου κατά την περίοδο της δεύτερης αθηναϊκής κληρουχίας αποτελεί μέχρι και σήμερα το έργο του P. Roussel «*Délos, colonie athénienne*», το οποίο δημοσιεύτηκε το 1916 και ανατυπώθηκε το 1987 με βιβλιογραφικές συμπληρώσεις και επιγραφικές αντιστοιχίσεις (στο εξής Roussel, DCA). Βλ. επίσης Durrbach, *Choix*, αρ. 76-146, 115-234, όπου θέτει υπό συζήτηση κάποιες από τις πιο χαρακτηριστικές επιγραφές της περιόδου. Για πιο πρόσφατες αναλύσεις, βλ. κυρίως Rauh 2003, 53-65· Kay 2014, 189-213, ιδιαίτερα 197-202. Για μία σύντομη και περιεκτική εισαγωγή σε ελληνική μετάφραση, βλ. Habicht 1998, 322-344, 501.

²⁰ Για τον όρο «το φαινόμενο της Δήλου», βλ. κυρίως Bruneau – Ducat, *GD*, 44. Με τον συγκεκριμένο όρο υποδηλώνεται η ραγδαία ανάπτυξη και στην συνέχεια η βιαστική εγκατάλειψη του νησιού, αλλά και ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας του πληθυσμού του.

²¹ Γενικά, για την δημογραφική σύνθεση της Δήλου μετά το 166, βασική είναι ακόμη η μελέτη του Roussel, *DCA*, 33-96. Στα επόμενα κεφάλαια θα αναφερθούν επιπλέον μελέτες, οι οποίες επικεντρώνονται κυρίως στην φοινικοσυριακή, αιγυπτιακή και ιταλική παρούσα του νησιού.

αποφάσεις συμμετέχουν και οι ξένοι έμποροι, μεμονωμένοι ή οργανωμένοι σε συλλόγους. Πιο συγκεκριμένα, όλα τα αθηναϊκά ψηφίσματα έχουν αντικατασταθεί από ψηφίσματα ενός μεικτού σώματος, το οποίο περιλαμβάνει του Αθηναίους, τους Ρωμαίους και τους υπόλοιπους Έλληνες και ξένους εμπόρους που κατοικούν ή παρεπιδημούν στο νησί.²² Επίσης, από νωρίς προσέλαβαν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα το γυμνάσιο και η εφηβεία, στην οποία τεκμηριώνεται ήδη κατά το 144/3 η παρουσία αρκετών ξένων, ενώ κατά το 119/8, από τους σαράντα εφήβους 34 είναι ξένοι και μόνο έξι είναι γιοι πολιτών.²³ Τα αποτελέσματα της αρχαιολογικής έρευνας και οι πολυάριθμες επιγραφές, εμπλουτίζουν το πλαίσιο που συνθέτει ο Στράβωνας με μία ποικιλία λεπτομερειών και μεταφέρουν την εικόνα μίας εξαιρετικά δραστήριας και εντελώς πολυπολιτισμικής κοινωνίας, στις τάξεις της οποίας ομιλούνταν πολλές γλώσσες και υπήρχαν πολλές διαφορετικές θρησκείες, η οποία όμως ήταν σε μεγάλο βαθμό ομοιόμορφη στις εμπορικές της επιδιώξεις.²⁴

²² Στην διάθεσή μας έχουμε πραγματικά μία πληθώρα επιγραφών που αναφέρονται σε αυτό το μεικτό σώμα κατοίκων. Μία από τις πρώτες τέτοιου περιεχομένου επιγραφές αποτελεί η ID 1645, η οποία χρονολογείται το 126/5 και συνόδευε ανδριάντα προς τιμήν του γνωστού επιμελητή της Δήλου, Θεόφραστου, αφιερωμένο από «*Αθηναίων οί κατοικούντες ἐν Δήλῳ καὶ οἱ ἔμποροι καὶ οἱ ναύκληροι καὶ Ῥωμαίων καὶ τῶν ἄλλων ξένων οἱ παρεπιδημούντες*». Για σχετική συζήτηση, βλ. κυρίως Durrbach, *Choix*, αρ. 95, 160-165. Ο Θεόφραστος τιμήθηκε από τους κατοίκους του νησιού επειδή κατασκεύασε μία Αγορά για τις εμπορικές τους δραστηριότητες και βελτίωσε τις εγκαταστάσεις του λιμανιού. Για την Αγορά του Θεόφραστου, βλ. Bruneau – Ducat, *GD* 49, 227. Αξίζει να αναφέρουμε ότι αντίστοιχο φαινόμενο εντοπίζεται και στον αττικό δήμο του Ραμνούντα, που ως φρούριο είχε επίσης ανάμεικτο πληθυσμό. Συγκεκριμένα, κατά τον 3^ο αιώνα, παρατηρούμε να παίζουν αποφάσεις διάφορα πολιτικά ή στρατιωτικά σώματα, όπως οι *Ραμνούσιοι δημόται*, οι *οἰκοῦντες τῶν πολιτῶν ἐν Ραμνούντι*, οι *ἰσοτελεῖς*, οι *στρατιῶται* (γενικά ή μισθοφόροι), οι *πάροικοι* κ.ά. Με τις πληθυσμιακές ομάδες του Ραμνούντα έχει ασχοληθεί επισταμένως η έρευνα. Ενδεικτικά βλ. Πετράκος 1999, I, 163-164, 172· Jones 1999, 103-106, 135-140· Oetjen 2014, 76-91, 148- 154.

²³ Για τους εφηβικούς καταλόγους των ετών 144/3 και 119/8, βλ. ID 2593 και 2598 αντίστοιχα.

²⁴ Η αρχαιολογική έρευνα έχει επισημάνει την αλματώδη αύξηση του πληθυσμού της Δήλου μετά το 166. Τα χρονολογικά κριτήρια που διαθέτουμε οδηγούν σχεδόν πάντα στην χρονολόγηση των οικιών, αλλά και άλλων εγκαταστάσεων του νησιού, κατά το β' μισό του 2^{ου} αιώνα και στις αρχές του 1^{ου}. Επίσης, όλα τα στοιχεία συνηγορούν ότι για

Ποιοί όμως ακριβώς ήταν οι λόγοι της ακμής του λιμανιού της Δήλου αυτή την εποχή;²⁵ Ο Στράβωνας, ως αιτία για τον μεγάλο πλούτο αναφέρει την *ἀτέλειαν* του νησιού, την ευνοϊκή του θέση για το διαμετακομιστικό εμπόριο ανάμεσα στην Ιταλία, την Ελλάδα και την Ασία, και τέλος την καταστροφή της ανταγωνιστικής εμπορικής πόλης της Κορίνθου κατά το έτος 146. Ο Πausanίας προσθέτει έναν ακόμα σημαντικό λόγο: την *ἀσυλίαν* που προσέφερε το Ιερό στους εμπόρους, οι οποίοι εργάζονταν υπό την προστασία του Απόλλωνα.²⁶ Οι σύγχρονες έρευνες έχουν υποδείξει ότι το λιμάνι του νησιού ευνοήθηκε επίσης από την καταστροφή της Καρχηδόνας το 146, γεγονός το οποίο συντέλεσε στην αναζήτηση νέων εμπορικών δρόμων για τους Φοινικοσύριους εμπόρους, αλλά και από την ίδρυση της επαρχίας της Ασίας κατά την περίοδο 133-130, η οποία, μεταξύ άλλων, οδήγησε σε μία σημαντική τόνωση του εμπορίου και της κίνησης κεφαλαίων ανάμεσα στην Ιταλία και την Μικρά Ασία.²⁷ Επίσης, οφείλουμε να συνυπολογίσουμε και το

περίπου έναν αιώνα, η Δήλος αναπτύσσεται άτακτα και ραγδαία για καθαρά εμπορικούς λόγους. Για σχετική συζήτηση και περαιτέρω βιβλιογραφία, βλ. κυρίως Bruneau – Ducat, *GD*, 42-43· Zarmakoupi 2015a, 553-570· 2015b, 115-132. Οι εξελίξεις αυτές προκαλούν ακόμα μεγαλύτερη εντύπωση, αν συνυπολογίσουμε το μικρό μέγεθος του νησιού. Επιπλέον, οι επιγραφές της Δήλου, μόνο από την περίοδο της δεύτερης αθηναϊκής κληρουχίας, είναι περίπου 2.000, γεγονός το οποίο παίζει καταλυτικό ρόλο στην διαμόρφωση μίας πλήρους εικόνας των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και θρησκευτικών εξελίξεων στο νησί.

²⁵ Για τις αιτίες εμπορικής ανάπτυξης της Δήλου μετά το 166, βλ. την σχετική συζήτηση στο Durrbach, *Choix*, αρ. 95, 163. Βλ. επίσης Rostovtzeff 1941, II, 787-788.

²⁶ Πέραν της *ἀσυλίας* του Ιερού, στην Δήλο πραγματοποιούνταν και εορτές πανελλήνιου χαρακτήρα, στις οποίες παρευρίσκονταν πολλοί ξένοι επισκέπτες, οι οποίοι προφανώς επιζητούσαν την απόκτηση των αγαθών που προσέφερε το νησί. Ο Στράβωνας περιγράφει την *πανήγυριν* της Δήλου ως *ἐμπορικόν τι πρᾶγμα*, υπονοώντας ότι οι αγοραπωλησίες ήταν οι κυρίαρχες δραστηριότητες κατά την διάρκεια των εορτών. Ωστόσο, μέσω μίας άλλης πηγής πληροφορούμαστε ότι αυτές οι δραστηριότητες δεν σχετίζονταν πάντα με το διεθνές εμπόριο. Ο Αθήναιος περιγράφει τους κατοίκους της Δήλου ως *ἐλεοδύται*, αναφερόμενος στις δραστηριότητές τους ως *μαγείρων* κατά την διάρκεια των εορταστικών συμποσίων. Βλ. Αθην. 4.172f-173c. Για σχετική συζήτηση, βλ. Van Nijf 1997, 140-141.

²⁷ Είναι κοινώς αποδεκτή η άποψη ότι η ίδρυση της επαρχίας της Ασίας και η καταστροφή της Καρχηδόνας και της Κορίνθου, εντατικοποίησαν την εμπορική κίνηση στο νησί κατά το β' μισό του 2^{ου} αιώνα. Βλ. ενδεικτικά Rauh 2003, 60· Kay 2014, 213.

πολιτικό status quo της Δήλου την συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Μετά την εκδίωξη των Δηλίων, το νησί αποκόπηκε από το πολιτειακό του παρελθόν, αποτελώντας τρόπον τινά μία «ουδέτερη εμπορική ζώνη».²⁸ Η νέα αθηναϊκή κυβέρνηση του νησιού, εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τις διαθέσεις της Ρώμης, η οποία δεν δίσταζε να παρεμβαίνει ρυθμιστικά στα τοπικά ζητήματα και να ορίζει στους Αθηναίους συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς.²⁹ Συνεπώς, φαινόταν πρακτικά αδύνατον για την αθηναϊκή κληρουχία να θέσει εμπόδια στις δραστηριότητες των νέων εμπόρων.

Υπό αυτές τις συνθήκες, δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι οι ξένοι έμποροι, γνωρίζοντας τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του νησιού, επέλεξαν να οργανώσουν εκεί τις επιχειρήσεις τους παρά στην Ρόδο, καθιστώντας την Δήλο ως τον κύριο διαμετακομιστικό σταθμό για το ραγδαία αναπτυσσόμενο εμπόριο μεταξύ Ιταλίας και Ανατολής, και ως επί το πλείστον κέντρο δουλεμπορίου. Ο Στράβωνας καθιστά σαφές, ότι

²⁸ Ο Rostovtzeff 1941, II, 787-788, χρησιμοποιεί την φράση «*neutral territory*». Αυτό ακριβώς φαίνεται να υπαινίσσεται και ο Πολύβ. 30.31.10, αναφέροντας ότι οι Ρωμαίοι «*Δήλον μὲν ἀτελῇ πεποιηκότων, ἀφηρημένων δὲ τὴν τοῦ δήμου παρρησίαν*».

²⁹ Χαρακτηριστικό της ρωμαϊκής εμπλοκής αποτελεί το γνωστό και ως «ζήτημα των Δηλίων». Όταν οι Δήλιοι εκδιώχθηκαν από το νησί τους, μετανάστευσαν στην Πελοπόννησο, όπου η Αχαϊκή Συμπολιτεία τους παραχώρησε τα πολιτικά δικαιώματα των πόλεων που ανήκαν στην Συμπολιτεία. Λίγα χρόνια αργότερα, και συγκεκριμένα κατά το έτος 159/8, παρουσιάστηκαν στην Ρώμη πρέσβεις από την Αθήνα και την Αχαϊκή Συμπολιτεία, οι οποίοι ζητούσαν την απόφαση της Συγκλήτου σχετικά με ένα ζήτημα στο οποίο διαφωνούσαν και είχε άμεση σχέση με τους Δηλίους. Οι Δήλιοι ήγειραν αξιώσεις εναντίον της Αθήνας, καθώς υποστήριζαν ότι είχαν δικαίωμα να πάρουν μαζί την κινητή περιουσία τους. Η Σύγκλητος αποφάσισε, όπως ήταν εύλογο, υπέρ των Δηλίων. Το συγκεκριμένο περιστατικό περιγράφεται αναλυτικά από τον Πολύβ. 32.7.1-5. Εξίσου χαρακτηριστικό και ενδιαφέρον αποτελεί το ζήτημα του ιερέα του Σάραπι Δημητρίου. Η λατρεία του Σάραπι είχε εισαχθεί στην Δήλο, ήδη από τις αρχές του 3^{ου} αιώνα, από τους προγόνους του Δημητρίου. Ωστόσο, ο ιερέας Δημήτριος παρουσιάστηκε στην Ρώμη, κατηγορώντας τους Δηλίους και τους Αθηναίους ότι δεν του επέτρεπαν την συνέχιση της λατρείας, και ότι ο Αθηναίος επιμελητής είχε κλείσει το Ιερό του Σάραπι. Η Σύγκλητος θεώρησε πως οι Αθηναίοι θα έπρεπε να επιτρέψουν στον Δημήτριο την απρόσκοπτη άσκηση της λατρείας στο μέλλον και μάλιστα, με ένα γράμμα τους προς τον επιμελητή του νησιού, τον διέταξαν να σεβαστεί την απόφαση της Συγκλήτου. Επί του ζητήματος, βλ. ID 1510.

το δουλεμπόριο, το οποίο διεκπεραιωνόταν μέσω Δήλου, αποτελούσε έναν ιδιαίτερα κερδοφόρο επιχειρηματικό τομέα. Περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο το βασίλειο των Σελευκιδών, το οποίο κατά το 140 είχε περιοριστεί εδαφικά, σπαρασσόταν από εμφύλιους πολέμους και ότι οι διεκδικητές του θρόνου, όπως επίσης και οι πειρατές της Κιλικίας, τροφοδοτούσαν την αγορά των δούλων με τους αιχμαλώτους που έπιαναν. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι οι δούλοι συλλαμβάνονταν αβίαστα και «τὸ ἐμπόριον οὐ παντελῶς ἄπωθεν ἦν μέγα καὶ πολυχρήματον, ἢ Δήλος, δυναμένη μυριάδας ἀνδραπόδων ἀνθημερὸν καὶ δέξασθαι καὶ ἀποπέμψαι, ὥστε καὶ παροιμίαν γενέσθαι διὰ τοῦτο ἔμπορε, κατάπλευσον, ἐξελοῦ, πάντα πέπραται'. αἴτιον δ' ὅτι πλούσιοι γενόμενοι Ρωμαῖοι μετὰ τὴν Καρχηδόνας καὶ Κορίνθου κατασκαφὴν οἰκετεῖαις ἐχρῶντο πολλαῖ». ³⁰ Φυσικά, τα αριθμητικά στοιχεία που παραδίδει ο Στράβωνας μπορούν να θεωρηθούν κάπως υπερβολικά, ωστόσο, είναι ενδεικτικά του γεγονότος, ότι το δουλεμπόριο της Δήλου, κατά τους χρόνους του ελεύθερου λιμανιού, είχε εκτιναχθεί στα ύψη. ³¹

Ωστόσο, όπως είναι εύλογο, οι έμποροι του νησιού δεν ασχολούνται αποκλειστικά και μόνο με το δουλεμπόριο. ³² Ο έπαινος του Πλίνιου για τον χαλκοῦν της Δήλου, ο οποίος είχε τέτοια ζήτηση, ώστε όλος ο κόσμος πήγαινε εκεί για να τον αποκτήσει, υποδεικνύει ότι στο νησί διεξαγόταν εμπόριο χάλκινων έργων τέχνης, προφανώς για να ικανοποιηθούν τα γούστα μίας εύπορης πελατείας. ³³ Στην ίδια κατηγορία μπορούμε να

³⁰ Στράβ. 14.5.2.

³¹ Το μόνο άλλο στοιχείο που διαθέτουμε για τους δούλους της Δήλου, μας παραδίδεται από τον Διόδ. 34.2.19. Σύμφωνα με τον ιστορικό, η εξέγερση των δούλων που ξέσπασε στα μέσα της δεκαετίας του 130 στην Σικελία, μεταφέρθηκε στην Αττική και στην Δήλο, αλλά και στις δύο περιπτώσεις κατεστάλη δραστικά.

³² Γενικά, για τις οικονομικές δραστηριότητες των κατοίκων του νησιού κατά την περίοδο 166-88, βλ. την σχετική συζήτηση στο Bruneau – Ducat, *GD*, 44-45.

³³ Πλίν. *Φυσ. Ιστ.* 34.5: «*antiquissima aeris gloria deliaco fuit, mercatus in delo celebrante toto orbe*». Παρενθετικά να αναφέρουμε, ότι αυτή η εύπορη πελατεία μπορεί να αναζητηθεί τόσο εκτός Δήλου όσο και εντός του νησιού. Η αρχαιολογική έρευνα έχει επισημάνει, ότι

εντάξουμε και τα διάφορα είδη πολυτελείας, όπως τα αρώματα, καθώς και άλλα εξωτικά εμπορεύματα που έφταναν στην Δήλο από την Ανατολή. Επιπλέον, στο λιμάνι του νησιού εισάγονταν προφανώς και βασικά καταναλωτικά προϊόντα, κυρίως σιτηρά, λάδι και κρασί, περισσότερο για τις ανάγκες επισιτισμού των μόνιμων κατοίκων παρά για διαμετακομιστικό εμπόριο.³⁴ Τέλος, συνέπεια των εμπορικών δραστηριοτήτων ήταν και η ανάπτυξη των τραπεζών. Κατά την περίοδο της δεύτερης αθηναϊκής κληρουχίας, στο νησί ιδρύθηκε μία δημόσια τράπεζα, την οποία ανταγωνίζονταν οι ιδιωτικές τράπεζες, κυρίως των Ιταλών, αλλά και των Ανατολιτών, όπως ο ιδιαίτερα γνωστός στην κοινωνία της Δήλου, Φιλόστρατος από την Ασκάλωνα της Φοινίκης, ο οποίος κατάφερε να ενταχθεί στην ιταλική παροικία και να αποτελέσει έναν από τους πλουσιότερους τραπεζίτες του νησιού.³⁵

Πράγματι λοιπόν, η παρουσία και η δράση των ξένων άφησε ανεξίτηλο το στίγμα της στο ιερό νησί του Απόλλωνα εκείνη την εποχή. Ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον στοιχείο και αυτό στο οποίο θα στρέψουμε περισσότερο την προσοχή μας, είναι η τάση των νέων κατοίκων, από την αρχή κιόλας της εγκατάστασής τους, να οργανωθούν σε σωματεία θρησκευτικού, εθνικού ή εμπορικού προσανατολισμού.³⁶ Η τελευταία

αρκετές κατοικίες του νησιού διέθεταν πλούσια αρχιτεκτονική και διακοσμούνταν με τοιχογραφίες ή ψηφιδωτά, γεγονός το οποίο αποτελεί ένδειξη μίας κοινωνίας, της οποίας κάποιο μέρος της τουλάχιστον, ήταν οικονομικά εύρωστο. Βλ. Bruneau – Ducat, *GD*, 45, 121-139.

³⁴ Τα εμπορικά σωματεία των *έλαιοπωλών* και *οίνοπωλών*, τα οποία θα εξετάσουμε αναλυτικά παρακάτω, πιθανότατα ήλεγχαν μέρος της εισαγωγής λαδιού και κρασιού στην Δήλο κατά τις αρχές του 1^{ου} αιώνα.

³⁵ Για τους τραπεζίτες της Δήλου, βλ. κυρίως Bogaert 1968, 126-192. Συγκεκριμένα, για τον τραπεζίτη Φιλόστρατο, βλ. Durrbach, *Choix*, αρ. 132, 212-214· Bruneau – Ducat, *GD* 99, 298-299. Γενικά, με τις τράπεζες και τον κόσμο των τραπεζιτών κατά την Ελληνιστική εποχή έχει ασχοληθεί ενδελεχώς και ο Gabrielsen σε πρόσφατες δημοσιεύσεις του. Ενδεικτικά βλ. Gabrielsen 2005, 136-164· 2008, 115-130.

³⁶ Στην Δήλο μαρτυρούνται συνολικά περίπου τριάντα διαφορετικά σωματεία ή ενώσεις ξένων, η παρουσία των οποίων χρονολογείται ήδη από τις αρχές του 3^{ου} αιώνα, αλλά

κατηγορία θα αρχίσει σταδιακά να μονοπωλεί το ενδιαφέρον μας. Πριν, ωστόσο, προχωρήσουμε στην ανάλυση των εμπορικών σωματείων της Δήλου, θεωρούμε απαραίτητη την ενσωμάτωσή τους στο ευρύτερο πλαίσιο των σωματείων της αρχαιότητας. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο, στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε μία γενική και μεθοδολογική προσέγγιση περί του ζητήματος των αρχαίων σωματείων, έχοντας ως κύριο στόχο να εξακριβώσουμε την έννοια των όρων «σωματείο» και «ἐμπορικὸν κοινὸν».

κορυφώνεται, διόλου τυχαία, την περίοδο 166-88. Για έναν ενδεικτικό κατάλογο των σωματείων της Δήλου, βλ. Trümper 2011, 77-79.

1.2 Τα έμπορικά κοινά της Δήλου στο ευρύτερο πλαίσιο των αρχαίων ελληνικών σωματείων

Τα σωματεία (*collegia* στα Λατινικά, *θίασοι*, *κοινά*, *ὀργεῶνες*, *ἔρανοι*, και μία ποικιλία άλλων ὀρων στα Ελληνικά) αποτελούν κατά κύριο λόγο ένα δυναμικό κοινωνικό φαινόμενο των αστικών κέντρων της Ελληνιστικής και Αυτοκρατορικής εποχής.³⁷ Αν και η αναφορά σε *ὀργεῶνες* και *θιασῶται* στους νόμους του Σόλωνα υποδεικνύει, ότι τέτοιου είδους ενώσεις υπήρχαν ήδη στην Αθήνα του 6^{ου} αιώνα, ωστόσο, στα χρόνια μετά τον Αλέξανδρο μαρτυρείται μία εντυπωσιακή εξάπλωση του φαινομένου.³⁸ Πολυάριθμες επιγραφές από τον 4^ο αιώνα έως την ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, και σχεδόν από κάθε μέρος του αρχαίου κόσμου, επιβεβαιώνουν ότι τα σωματεία συνιστούσαν έναν αναπόσπαστο

³⁷ Θεμελιώδες μέχρι και σήμερα για την μελέτη των αρχαίων σωματείων αποτελεί το έργο του E. Ziebarth «*Das griechische Vereinswesen*», το οποίο δημοσιεύθηκε το 1896, αλλά κυρίως το έργο του F. Poland «*Geschichte des griechischen Vereinswesens*», το οποίο δημοσιεύθηκε το 1909. Ακολούθησαν πολυάριθμες μελέτες, αρκετές εκ των οποίων θα αναφερθούν παρακάτω, οι οποίες ασχολήθηκαν με το ζήτημα των σωματείων κατά είδος ή κατά τύπους ή εστιάζοντας σε συγκεκριμένες πτυχές πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής ή θρησκευτικής φύσεως. Τα τελευταία χρόνια, έχουν δημοσιευθεί κάποιοι ιδιαίτερα σημαντικοί για την έρευνα των ελληνορωμαϊκών σωματείων συλλογικοί τόμοι, όπως το «*Voluntary Associations in the Graeco-Roman World*», το οποίο εκδόθηκε το 1996 υπό την επιμέλεια των J.S. Kloppenborg και S.G. Wilson, καθώς και το πιο πρόσφατο «*Private associations and the public sphere*», το οποίο εκδόθηκε το 2015 υπό την επιμέλεια των V. Gabrielsen και C.A. Thomsen. Μία πλούσια συλλογή πηγών αποτελεί το «*Associations in the Greco-Roman world: texts, translations and commentary*», το οποίο εκδόθηκε την περίοδο 2011-2013 από τους R.S. Ascough, P. Harland και J.S. Kloppenborg. Για μία σύγχρονη, περιεκτική και ενδιαφέρουσα εισαγωγή επί του θέματος, βλ. Gabrielsen 2007, 183-210.

³⁸ Για την αναφορά σε *ὀργεῶνες* και *θιασῶται* στους νόμους του Σόλωνα, βλ. *Digesta* 47.22.4. Βλ. επίσης Θουκ. 3.82.5, όπου ο ιστορικός κάνει λόγο για τις γνωστές εταιρίες (πολιτικού τύπου ενώσεις), οι οποίες έπαιξαν ρόλο στις πολιτικές αναταραχές κατά τα χρόνια του Πελοποννησιακού Πολέμου.

κοινωνικό μηχανισμό των ελληνορωμαϊκών πόλεων, με ιδιαίτερα σημαντικές προεκτάσεις σε διάφορες πτυχές της κοινωνίας.³⁹

Σύμφωνα με τον Kloppenborg, οι αιτίες αυτής της αλματώδους εξάπλωσης των σωματείων, πρέπει να αναζητηθούν στους δεσμούς που ένωναν έναν πολίτη με την πόλη, οι οποίοι φαίνεται πως αποδυναμώθηκαν κατά την Ελληνιστική εποχή, λόγω της σχετικής ευκολίας για ταξίδια στην οικουμένη, τουλάχιστον για κάποιες πληθυσμιακές ομάδες, αλλά κυρίως λόγω του γεγονότος ότι άρχισε να μειώνεται η επιρροή που ασκούσαν οι κάτοικοι των πόλεων στις τοπικές τους υποθέσεις.⁴⁰ Προφανώς, ένας συνδυασμός πολιτικών, θρησκευτικών, αλλά και εμπορικών παραγόντων αποτέλεσαν κινητήριες δυνάμεις, προκειμένου μεμονωμένα άτομα ή ομάδες να αποχωρήσουν από την πατρίδα τους και να εγκατασταθούν σε νέους τόπους. Αυτή η έντονη κινητικότητα δημιούργησε ακριβώς την ανάγκη για περαιτέρω κοινωνική οργάνωση, η οποία μοιραία οδήγησε στην ίδρυση σωματείων, στο πλαίσιο των οποίων οι παραδοσιακές δομές της οικογένειας, του δήμου, της φυλής ή της πόλης μπορούσαν να αντικατασταθούν.

Ο Gabrielsen, θέτει το ζήτημα σ'ένα ευρύτερο και μάλλον ορθότερο πλαίσιο, αντιμετωπίζοντας την ραγδαία εξάπλωση των σωματείων, όχι ως συνέπεια της παρακμής της κλασικής πόλης, αλλά ως φαινόμενο μίας νέας κοινωνικής προσαρμογής και ενός νέου προσανατολισμού.⁴¹ Καθοριστικό παράγοντα για τον ερευνητή, αποτελεί ο ιδιωτικός και εθελοντικός χαρακτήρας που προσέλαβαν τα σωματεία κατά την Ελληνιστική εποχή, σε αντίθεση με τον δημόσιο και υποχρεωτικό ρόλο

³⁹ Αρκετοί ερευνητές αναφέρονται σε αυτή την εξέλιξη με τον όρο «*fenomeno associativo*», τονίζοντας το γεγονός ότι τα σωματεία εμπλούτισαν ιδιαίτερα την θρησκευτική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή του αρχαίου κόσμου. Ενδεικτικά βλ. Van Nijf 1997, 9-11.

⁴⁰ Kloppenborg 1996, 17-18.

⁴¹ Gabrielsen 2001, 217-218· 2007, 185-186.

του κυρίαρχου τρόπου κοινωνικών δικτυώσεων κατά το παρελθόν. Συγκεκριμένα, κατά τους Κλασικούς Χρόνους, οι πληθυσμοί των ελληνικών πόλεων οργανώθηκαν κυρίως σε δημόσιου χαρακτήρα κοινωνικοπολιτικές συσσωματώσεις, όπως οι δήμοι, οι φυλαί, οι φρατρίαι κ.τ.λ., οι οποίες δεν ήταν απλώς υφιστάμενες στην ευρύτερη ενότητα της πόλης, αλλά αναπόσπαστο μέρος της. Ο Αριστοτέλης, αναφέρει σ'ένα από τα πλέον γνωστά αποσπάσματα του έργου του, ότι «ή δὲ πολιτεία τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἐστὶ τάξις τις. ἐπεὶ δ' ἡ πόλις τῶν συγκειμένων, καθάπερ ἄλλο τι τῶν ὄλων μὲν συνεστώτων δ' ἐκ πολλῶν μορίων»,⁴² όπως επίσης ότι «αἱ δὲ κοινωνίαι πᾶσαι μορίοις ἐοίκασι τῆς πολιτικῆς».⁴³ Με άλλα λόγια, η κλασική πόλη αποτελούνταν από επιμέρους κοινωνίας, οι οποίες ως βασική λειτουργία είχαν να συνδέσουν τα μέλη-πολίτες με την ευρύτερη κοινωνία της πόλης. Από τον 4^ο αιώνα και μετά, τέτοιου είδους δημόσιες ενώσεις συνέχισαν φυσικά να διαδραματίζουν βασικό ρόλο στον κοινωνικοπολιτικό βίο, ωστόσο, στο προσκήνιο εμφανίζονται και ενώσεις ιδιωτικού και εθελοντικού χαρακτήρα, οι οποίες προορίζονταν να καλύψουν το προφανές κενό. Αυτά τα σωματεία δεν είχαν κάποιους θεσμικούς δεσμούς με την πόλη, ενώ παράλληλα μέλη τους μπορούσαν να γίνουν τόσο πολίτες όσο και κατηγορίες μη πολιτών, όπως ξένοι, γυναίκες ή δούλοι.⁴⁴ Σταδιακά, οργανώθηκαν σε ξεκάθαρα αναγνωρίσιμες κοινωνίας, με συγκεκριμένη δομή και λειτουργίες, οι οποίες κατάφεραν να αποκτήσουν τον δικό τους κοινωνικό χώρο στο πλαίσιο της πόλης.

Τί ακριβώς όμως είναι ένα ιδιωτικό σωματείο; Η σύγχρονη έρευνα, ύστερα από αρκετή συζήτηση και μελέτη των πολυάριθμων σωματείων

⁴² Αριστότ. Πολ. 3.1274b.

⁴³ Αριστότ. Ηθ. Νικ. 1160a.

⁴⁴ Ο Poland 1909, 330-337, ορθά τονίζει ότι τα σωματεία δεν είχαν κάποιον θεσμικό δεσμό με την πόλη, ωστόσο ασφαλώς υπόκεινταν στον νόμο της πόλης. Βλ. επίσης Poland 1909, 289-298, 328-329, για την παρουσία ξένων, γυναικών και δούλων στα σωματεία.

και άλλων αντίστοιχων συσσωματώσεων της αρχαιότητας, φαίνεται πλέον να έχει καταλήξει σε κάποια κριτήρια, τα οποία προσδιορίζουν με σχετική ασφάλεια, ποιές ενώσεις μπορούν να χαρακτηριστούν ως σωματεία και ποιές όχι.⁴⁵ Ιδιωτικό σωματείο είναι ένα κοινωνικό δίκτυο, το οποίο κατέχει ένα ή περισσότερα από τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Μία οργανωμένη ομάδα, συχνά αναγνωρίζεται με την χρήση του όρου *κοινόν*, ωστόσο, πρέπει να έχει και ένα κατάλληλο **όνομα**, προκειμένου να μπορεί να περιγράψει τον χαρακτήρα της, αλλά και να αναγνωρίζεται από τους υπόλοιπους.⁴⁶ Π.χ. οι *Απολλωνιασταί*, οι *Διονυσιασταί* ή οι *Θεραπευταί*, μέσω του ονόματός τους δηλώνουν ότι αποτελούν σωματεία ταγμένα στην λατρεία του Απόλλωνα, του Διονύσου και των Αιγυπτιακών Θεοτήτων αντίστοιχα. Επιπλέον, τα σωματεία πολύ συχνά αναγνωρίζονται και από άλλους προσδιοριστικούς όρους, όπως *θίασος/θιασῖται*, *ἔρανος/ἐρανισταῖ*, *ὀργεῶνες* κ.ά.⁴⁷ Όλοι οι παραπάνω όροι μπορούν να συνδυαστούν μεταξύ τους, παράγοντας μία ποικιλία ονομάτων, όπως *κοινόν τῶν θιασωτῶν* ή *κοινόν τῶν ἐρανιστῶν* ή *θίασος τῶν Σαραπιαστῶν* κ.ά.
- Ένα ιδιωτικό σωματείο έχει κάποια εσωτερική **οργάνωση**, η οποία σαφέστατα διευκολύνει την λειτουργία και τις δραστηριότητές του.

⁴⁵ Αναφορικά με τα κριτήρια τα οποία καθορίζουν ποιές ενώσεις μπορούν να θεωρηθούν οργανωμένα σωματεία και ποιές όχι, έχουν εκφραστεί πολλές απόψεις. Ενδεικτικά βλ. Arnaoutoglou 2003, 22-24· Gabrielsen – Thomsen 2015, 9-12, όπου συνοψίζουν και την σχετική συζήτηση.

⁴⁶ Όπως είναι γνωστό, ο όρος *κοινόν* χρησιμοποιείται ήδη από την Κλασική εποχή, αλλά κυρίως κατά την Ελληνιστική, προκειμένου να περιγράψει πολιτικές οντότητες, όπως μία ομοσπονδία ή ένα έθνος (π.χ. *κοινόν τῶν Βοιωτῶν*). Η χρήση του συγκεκριμένου όρου από τα ιδιωτικά σωματεία, αφενός τονίζει εμφαντικά τους δεσμούς μεταξύ των μελών, αφετέρου τα τοποθετεί δίπλα στις πολιτικές ενώσεις, τουλάχιστον σε επίπεδο ορολογίας. Βλ. την σχετική συζήτηση στο Gabrielsen 2007, 187.

⁴⁷ Για την εποχή που εξετάζουμε, αυτή η αδιαφοροποίητη παρουσίαση των όρων ίσως είναι σωστή, αλλά μέχρι τον 3^ο αι. π.Χ. ο *ἔρανος* είχε ειδική σημασία. Επιπλέον, οι *ὀργεῶνες* είναι γεωγραφικά περιορισμένοι, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία των πηγών προέρχεται από την Αττική. Βλ. σχετικά Arnaoutoglou 2003, 31-87.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται ένα σωματείο, δεν έχει μεγάλες διαφορές από τον τρόπο οργάνωσης της ίδιας της πόλης. Πολύ συχνά μαρτυρείται η ύπαρξη κοινού ταμείου, η διεξαγωγή συνελεύσεων των μελών, ενώ παράλληλα τα μέλη συμμετέχουν σε ένα *cursus honorum*, μέσα από την θητεία τους σε διάφορα αξιώματα. Επίσης, αν και οι πηγές δεν το καθιστούν πάντοτε σαφές, αρκετά σωματεία διέπονται από συγκεκριμένο νομοθετικό πλαίσιο, το οποίο καθορίζει τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των μελών.

- Η εσωτερική οργάνωση αποτελεί σαφέστατα ένδειξη **μονιμότητας**, ή τουλάχιστον πρόθεσης για συνεχή λειτουργία του σωματείου στην πορεία του χρόνου, σε αντίθεση με τις εφήμερες ενώσεις. Τα κριτήρια της οργάνωσης και της μονιμότητας, είναι αυτά τα οποία διαχωρίζουν με σαφήνεια τα ιδιωτικά σωματεία από άλλων ειδών κοινωνικά δίκτυα, όπως π.χ. εφήμερες ομάδες ανθρώπων, οι οποίες ενώνονται *ad hoc* μόνο για τους σκοπούς μίας αφιέρωσης.
- Ένα ιδιωτικό σωματείο αποτελείται προφανώς από **μέλη**, τα οποία πληρούν τα καθορισμένα κριτήρια, προκειμένου να κατέχουν την συγκεκριμένη ιδιότητα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα μέλη που συμμετέχουν στις υποχρεώσεις και τα προνόμια του σωματείου, ξεχωρίζουν σαφέστατα από τους υπόλοιπους, οι οποίοι δεν ανήκουν σε αυτό.
- Τέλος, τα μέλη ενός σωματείου έχουν κάποιες κοινές υποθέσεις και έναν **κοινό στόχο**. Αυτό ακριβώς το χαρακτηριστικό μας επιτρέπει να κατηγοριοποιήσουμε τα σωματεία σε διάφορους τύπους, ανάλογα με τον προσανατολισμό τους.⁴⁸

⁴⁸ Ο Αριστότ. *Ηθ. Νικ.* 1160a, πραγματοποιεί μία πρώτη προσπάθεια κατηγοριοποίησης των σωματείων με βάση το κοινόν συμφέρον: «αἱ μὲν οὖν ἄλλαι κοινωνίαι κατὰ μέρη τοῦ συμφέροντος ἐφίενται, οἷον πλωτῆρες μὲν τοῦ κατὰ τὸν πλοῦν πρὸς ἐργασίαν χρημάτων ἢ

Σύμφωνα με τον Harland, τα σωματεία βασίζονται κυρίως σε μία ή περισσότερες από τις παρακάτω μορφές κοινωνικής δικτύωσης: α) δεσμοί που πηγάζουν από την *οικογένεια* ή τον *οἶκον*, β) δεσμοί κοινής εθνικής ταυτότητας ή γεωγραφικής προέλευσης, γ) δεσμοί που προέρχονται από την *εδαφική γειτνίασιν*, δ) δεσμοί που διαμορφώνονται μέσω κοινών επαγγελματικών δραστηριοτήτων, ε) δεσμοί με βάση την κοινή συμμετοχή σε λατρευτικές τελετές προς τιμήν κάποιας συγκεκριμένης θεότητας.⁴⁹ Όπως αντιλαμβανόμαστε, ρόλο-κλειδί στον σχηματισμό και την ταυτότητα ενός σωματείου, αποτελεί ακριβώς το ποιά μορφή κοινωνικής δικτύωσης επιλέγει η ίδια η ομάδα να προβάλλει. Σε γενικές γραμμές, οι δύο σημαντικότερες κατηγορίες ιδιωτικών σωματείων κατά την Ελληνιστική και Αυτοκρατορική εποχή είναι οι εξής: α) θρησκευτικά/λατρευτικά σωματεία,⁵⁰ β) επαγγελματικά σωματεία.⁵¹

τι τοιοῦτον, συστρατιῶται δὲ τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον, εἴτε χρημάτων εἴτε νίκης ἢ πόλεως ὀρεγόμενοι, ὁμοίως δὲ καὶ φυλέται καὶ δημόται. ἔνιαι δὲ τῶν κοινωνιῶν δι' ἡδονὴν δοκοῦσι γίνεσθαι, θιασῶν καὶ ἐρανιστῶν: αὗται γὰρ θυσίας ἔνεκα καὶ συνουσίας». Σύμφωνα με τον φιλόσοφο, όλες οι παραπάνω κοινωνικές δικτύώσεις «ὑπὸ τὴν πολιτικὴν εἰκόασιν εἶναι: οὐ γὰρ τοῦ παρόντος συμφέροντος ἢ πολιτικὴ ἐφίεται, ἀλλ' εἰς ἅπαντα τὸν βίον».

⁴⁹ Harland 2013, 19.

⁵⁰ Η μελέτη για τα θρησκευτικά/λατρευτικά σωματεία ξεκίνησε με το σημαντικό έργο του P.F. Foucart «*Des associations religieuses chez les Grecs: thiasos, éranes, orgéons*», το οποίο εκδόθηκε το 1873. Για μία πιο πρόσφατη προσέγγιση, εστιασμένη στα αθηναϊκά θρησκευτικά σωματεία, βλ. την μελέτη του I.N. Arnaoutoglou «*Thysias heneka kai synousias. Private religious associations in Hellenistic Athens*», η οποία δημοσιεύτηκε το 2003.

⁵¹ Για τα επαγγελματικά σωματεία, σημεία αναφοράς αποτελούν: 1) το 4τομο έργο του J.P. Waltzing «*Etude historique sur les corporations professionnelles chez les Romains depuis les origines jusqu'à la chute de l'Empire d'Occident*», το οποίο δημοσιεύθηκε την περίοδο 1895-1900, 2) το έργο του Van Nijf «*The Civic World of Professional Associations in the Roman East*», το οποίο εκδόθηκε το 1997, 3) το έργο της I. Dittmann-Schöne «*Die Berufsvereine in der Städten des kaiserzeitlichen Kleinasien*», το οποίο εκδόθηκε το 2000 και 4) το πιο πρόσφατο έργο της C. Zimmermann «*Handwerkervereine im griechischen Osten des Imperium Romanum*», το οποίο εκδόθηκε το 2002. Γενικά, τα επαγγελματικά σωματεία της Αυτοκρατορικής εποχής είναι επαρκώς μελετημένα. Έλλειμμα, ωστόσο, εντοπίζεται στα επαγγελματικά σωματεία της Ελληνιστικής εποχής, για τα οποία δεν υπάρχει καμία απολύτως συγκεντρωτική μελέτη. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν και τα εμπορικά σωματεία της Δήλου. Τέλος, να αναφέρουμε ότι τα επαγγελματικά σωματεία έχουν μελετηθεί και πιο εξειδικευμένα, με βάση κυρίως την επαγγελματική ιδιότητα. Π.χ. για τις στρατιωτικές ενώσεις, βλ. το 2τομο έργο του M. Launey «*Recherches sur les armées hellénistiques*», το οποίο δημοσιεύθηκε την περίοδο 1949-1950 και επανεκδόθηκε το 1987. Για τους αθλητικούς συλλόγους, βλ.

Ωστόσο, η κατηγοριοποίηση των σωματείων κατά είδη δεν είναι πάντα μία εύκολη υπόθεση. Η ταξινόμηση βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά στο όνομα ενός σωματείου, γεγονός το οποίο, όπως σοφά επισήμανε ο Poland μπορεί να οδηγήσει σε παρερμηνείες, καθώς το όνομα μίας ένωσης δεν περιγράφει απαραίτητα και τον σκοπό της.⁵² Επίσης, πολλές σύγχρονες μελέτες έχουν επισημάνει ότι από την στιγμή που η συντριπτική πλειοψηφία των σωματείων αφοσιώνεται, λίγο έως πολύ, σε κάποια λατρεία, τότε πρακτικά όλα τα σωματεία αποτελούν υπό μία ευρεία έννοια ενώσεις θρησκευτικού τύπου.⁵³

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, το οποίο θα μας βοηθήσει ιδιαίτερα να αντιληφθούμε την δυσκολία κατηγοριοποίησης των σωματείων, αποτελεί η περίπτωση της Ρόδου. Στην ελληνιστική Ρόδο επιβεβαιώνονται περίπου 200 σωματεία.⁵⁴ Ο αριθμός είναι εκπληκτικός και αποτυπώνει ακριβώς την διάδοση που είχαν αυτές οι μορφές κοινωνικής δικτύωσης εκείνη την εποχή. Τα περισσότερα ροδιακά σωματεία αποτελούνται κυρίως από ξένους, πολλοί εκ των οποίων εγκαταστάθηκαν εκεί για εμπορικούς σκοπούς, εξέλιξη αντίστοιχη με την περίπτωση της Δήλου.⁵⁵ Η πλειοψηφία των σωματείων επιλέγει λατρευτικές επωνυμίες, όπως *Σωτηριαστᾶν* ή *Ἀσκληπιαστᾶν*, προβάλλοντας αποκλειστικά τους θρησκευτικούς δεσμούς των μελών, σε βάρος της εθνικής τους προέλευσης ή της επαγγελματικής τους ιδιότητας. Από την στιγμή όμως που τα μέλη φαίνεται να συνδέονται με ποικίλους δεσμούς, σε ποιὰ

ενδεικτικά C.A Forbes 1955, 238-252; H.W.Pleket 1973, 197-227. Για τους ναυκλήρους, βλ. το έργο της J. Velissaropoulos «*Les nauclères grecs. Recherches sur les institutions maritimes en Grèce et dans l'Orient hellénisé*», το οποίο εκδόθηκε το 1980. Τέλος, για τους *περι τὸν Διόνυσον τεχνίταις*, βλ. την μελέτη της S. Aneziri «*Die Vereine der Dionysischen Techniten im Kontext der hellenistischen Gesellschaft*», η οποία εκδόθηκε το 2003. Βλ. επίσης Aneziri 2008, 217-236.

⁵² Poland 1909, 6: «*Der Name einer Genossenschaft braucht aber doch nicht ihren Zweck anzudeuten*».

⁵³ Βλ. Gabrielsen – Thomsen 2015, 13, όπου συνοψίζεται και η σχετική συζήτηση.

⁵⁴ Γενικά για τα σωματεία της Ρόδου, βλ. κυρίως Gabrielsen 2001, 215-244.

⁵⁵ Συγκεκριμένα για τα σωματεία ξένων της Ρόδου, βλ. Maillot 2015, 136-182.

κατηγορία μπορούμε να εντάξουμε αυτά τα σωματεία; Τέτοιου είδους προβλήματα, προς το παρόν παραμένουν άλυτα και μας αναγκάζουν να παραδεχτούμε, ότι στην πραγματικότητα τα περισσότερα σωματεία αποτελούσαν πολυδιάστατα κοινωνικά δίκτυα με περισσότερους από έναν σκοπούς.⁵⁶

Αντίστοιχα μεθοδολογικά προβλήματα ανακύπτουν φυσικά και στην περίπτωση των εμπορικών κοινῶν της Δήλου, στα οποία και θα στρέψουμε την προσοχή μας. Πρωταρχικά, οφείλουμε να δούμε την συνολική εικόνα του ζητήματος. Τα εμπορικά σωματεία της Δήλου, φορμαλιστικά ανήκουν στην ευρύτερη κατηγορία των επαγγελματικών σωματείων. Τί είναι όμως ένα επαγγελματικό σωματείο; Τα επαγγελματικά σωματεία κατέχουν σε γενικές γραμμές τα χαρακτηριστικά των υπόλοιπων σωματείων (όνομα, οργάνωση, μονιμότητα, μέλη, στόχος). Ουσιώδης διαφορά όμως αποτελεί το γεγονός ότι προβάλλουν, μέσω τους ονόματός τους, την κοινή επαγγελματική ιδιότητα των μελών και κατ' επέκταση τους κοινούς επαγγελματικούς δεσμούς και στόχους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορούμε να τα χωρίσουμε σε δύο βασικές κατηγορίες: α) σωματεία επαγγελματιῶν, τα οποία σχετίζονται με την παραγωγή αγαθών (π.χ. ἀμπελουργοί, σιδηρουργοί, χειροτέχναι κ.ά.), και β) κοινά ἐμπόρων και ναυκλήρων, ή γενικά άλλα επαγγέλματα, τα οποία σχετίζονται είτε με την πώληση αγαθών (π.χ. ἐλαιοπῶλαι, οἶνοπῶλαι κ.ά.) είτε με την παροχή υπηρεσιῶν (π.χ. ἰατροί, παιδευταί, Διονυσιακοὶ τεχνῖται κ.ά.).⁵⁷

⁵⁶ Για σχετική συζήτηση, βλ. κυρίως Gabrielsen – Thomsen 2015, 14, υποσ. 25.

⁵⁷ Μία τέτοιου είδους κατηγοριοποίηση των επαγγελματικών σωματείων ακολουθεί ο Van Nijf 1997, 16-23. Βλ. επίσης και το άρθρο του Arnaoutoglou "Were there craftsmen associations in the Hellenistic world?", το οποίο θα περιληφθεί στα Πρακτικά του Colloque «Statuts personnels et main-d'oeuvre en Méditerranée hellénistique» at the Université Blaise Pascal (Clermont-Ferrand, 17-18 March 2016). Ευχαριστούμε ιδιαίτερα τον κ. Αρναούτογλου, ο οποίος είχε την καλοσύνη να μας επιτρέψει να παραθέσουμε το αδημοσίευτο ακόμη άρθρο του.

Όπως ορθά παρατηρεί ο Gabrielsen, ιδιωτικά σωματεία με ονόματα, τα οποία ξεκάθαρα δήλωναν κάποιους κοινούς επαγγελματικούς δεσμούς, εμφανίζονται σχετικά αργά, κατά το β' μισό του δευτέρου αιώνα, αλλά κυρίως κατά τα τέλη της *res publica*.⁵⁸ Το γεγονός αυτό αποκαλύπτει ότι οι κοινές θρησκευτικές πεποιθήσεις ήταν πιο σημαντικές για τον αυτοπροσδιορισμό μίας κοινωνικής ένωσης, σε σχέση με ένα κοινό επάγγελμα, χωρίς αυτό να συνεπάγεται, ωστόσο, ότι το επάγγελμα ήταν ασήμαντο.⁵⁹

Μία από τις πρώτες επαγγελματικές ομάδες, οι οποίες επέλεξαν να ονοματίσουν τα δίκτυά τους με βάση την επαγγελματική ιδιότητα, αποτελούν σαφέστατα οι επαγγελματίες από τον χώρο του θαλάσσιου εμπορίου.⁶⁰ Τα γνωστά και ως κοινά ἐμπόρων και ναυκλήρων, απαντώνται αρχικά στην Αθήνα του 4^{ου} αιώνα, αλλά κυρίως στην Δήλο μετά το 166.⁶¹ Οι λόγοι σχετίζονται προφανώς με τις κατά τόπους ειδικές συνθήκες, καθώς τόσο το κοσμοπολίτικο λιμάνι του Πειραιά, όσο και το ελεύθερο λιμάνι της Δήλου φαίνεται ότι αποτελούσαν ιδανικούς προσορισμούς για την εγκατάσταση και δράση τέτοιου είδους ομάδων.⁶²

Τα στοιχεία από την Αθήνα είναι ιδιαίτερα πενιχρά και περιορίζονται κατά κύριο λόγο στο β' μισό του 4^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα, κατά το έτος 333/2, εμφανίζεται μία από τις πρώτες οργανωμένες εμπορικές ομάδες, οἱ ἔνποροι οἱ Κιτιεῖς, υποβάλλοντας στις αρχές της πόλης αίτημα ἐνκτῆσεως

⁵⁸ Gabrielsen 2007, 194.

⁵⁹ Davies 1984, 283: «*That such groups took cult form and theophoric names...reveals what sort of self-identification was most important (or most acceptable in the host town)*». Βλ. επίσης και Leiwo 1997, 117.

⁶⁰ Για τα κοινά ἐμπόρων, βλ. κυρίως Poland 1909, 106-127· Ziebarth 1929, 90-99· Velissaropoulos 1980, 91-124. Γενικά για τους εμπόρους κατά την Ελληνιστική εποχή, βλ. την πρόσφατη δημοσίευση του Manning 2015, 101-139.

⁶¹ Πρόκειται για κοινώς αποδεκτή άποψη. Βλ. ενδεικτικά Van Nijf 1997, 8.

⁶² Όπως είναι ευρέως γνωστό, οι ξένοι παρεπιδημούσαν κυρίως σε μεγάλα εμπορικά κέντρα με μεικτό πληθυσμό, όπως ο Πειραιάς, η Δήλος και η Ρόδος. Αυτά ακριβώς τα λιμάνια άλλωστε, αποτέλεσαν πρόσφορο έδαφος για την διάδοση των ξένων λατρειών στον κυρίως ελλαδικό χώρο.

για την κατασκευή ιερού της Αφροδίτης.⁶³ Η παρουσία *ἐμπόρων* και *ναυκλήρων* στο λιμάνι του Πειραιά, πιστοποιείται επίσης στο προξενικό ψήφισμα του Απολλωνίδη από την Σιδώνα κατά το έτος 332, στο οποίο μάλιστα διαπιστώνουμε ότι έπαιξαν σημαντικό ρόλο.⁶⁴ Την ίδια περίοδο, τιμήθηκε στην Αθήνα ένας πολίτης από την Κώ, κυρίως λόγω της καλής συνεργασίας που ανέπτυξε με τους *ἐμπόρους* και *ναυκλήρους* της πόλης, συντελώντας στην εισαγωγή άφθονου σίτου για τον Δήμο των Αθηναίων.⁶⁵ Όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό, την συγκεκριμένη χρονική περίοδο, παρατηρείται μία έντονη οικονομική δραστηριότητα στο λιμάνι του Πειραιά, η οποία οδηγεί στην σποραδική εμφάνιση τέτοιου είδους εμπορικών ενώσεων.⁶⁶ Ωστόσο, δεν διαθέτουμε καμία άλλη επιγραφική μαρτυρία για *ἐμπόρους* και *ναυκλήρους*, σχεδόν μέχρι το τέλος της Ελληνιστικής εποχής, γεγονός το οποίο ενισχύει την άποψη του Poland ότι οι *ἐμποροι* της Αθήνας οργανώθηκαν κυρίως σε θρησκευτικά σωματεία.⁶⁷

Αντίστοιχη εικόνα παρατηρείται και στο πολυσύχναστο λιμάνι της Ρόδου. Όπως προαναφέραμε, τα ροδιακά σωματεία επέλεγαν κυρίως λατρευτικές επωνυμίες, αποκρύπτοντας την επαγγελματική ιδιότητα των μελών. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι δεν διαθέτουμε ούτε μία επιγραφική μαρτυρία για *ἐμπόρους* και *ναυκλήρους* στην Ρόδο, τουλάχιστον μέχρι τα τέλη του 1^{ου} αιώνα.⁶⁸ Τότε εμφανίζεται στην Λίνδο μία ενδιαφέρουσα και ασυνήθιστη σύμπραξη ανάμεσα σε *γεωργεῦντες* καὶ *ναυκλαρεῦντες*, η οποία εκλαμβάνεται ως μία από τις πρώτες

⁶³ IG II³ 337. Η ίδια επιγραφή μας πληροφορεί ότι αντίστοιχο αίτημα είχε υποβληθεί και από τους Αιγύπτιους, για να ιδρύσουν Ιερό της Ίσιδας. Γενικά, η κατασκευή ιερών σ' έναν ξένο τόπο, μαρτυρά πρόθεση πιο μόνιμης εγκατάστασης.

⁶⁴ IG II³ 379.

⁶⁵ IG II³ 454. Χρονολογείται κατά τα έτη 344-322.

⁶⁶ Σύμφωνα με τον Tracy 1995, 11, υποσ. 23, ο Λυκούργος ενθάρρυνε την παρουσία ξένων *ἐμπόρων* στον Πειραιά, στο πλαίσιο του ευρύτερου προγράμματός του.

⁶⁷ Poland 1909, 112-113. Μία σύνοδος *ναυκλήρων* καὶ *ἐμπόρων*, εμφανίζεται πολύ αργότερα στην Αθήνα, κατά το έτος 112/11. Βλ. IG II² 1012.

⁶⁸ Για σχετική συζήτηση, βλ. Maillot 2015, 139.

πειραματικές προσπάθειες κάποιων ροδιακών δικτύων, να προβάλλουν τους επαγγελματικούς δεσμούς των ενώσεών τους.⁶⁹

Τι συμβαίνει όμως τελικά με την Δήλο; Υπάρχουν ενώσεις που να μπορούν να χαρακτηριστούν ως εμπορικά σωματεία; Η κατάσταση στο ελεύθερο λιμάνι της Δήλου είναι πράγματι τελείως διαφορετική σε σχέση με τον Πειραιά ή την Ρόδο. Μετά το 166, παρατηρείται μία κοσμοσυρροή διάφορων επαγγελματικών δικτύων *ἐμπόρων* και *ναυκλήρων*, οι οποίοι συχνά συνοδεύονται από την τρίτη ομάδα του εμπορικού κόσμου, τους *ἐγδοχεῖς*.⁷⁰ Οι λόγοι αυτής της δυναμικής εμπορικής κινητικότητας εξηγήθηκαν αναλυτικά στο προηγούμενο κεφάλαιο. Ωστόσο, είναι ιδιαίτερα βασικό για την πορεία της μελέτης μας να διευκρινήσουμε ότι δεν συσπειρώνονται όλοι οι *ἐμποροι* της Δήλου υπό την σκέπη εμπορικών *κοινῶν*.

Με βάση το επιγραφικό υλικό της Δήλου και στηριζόμενοι στα κριτήρια που θέσαμε παραπάνω, μπορούμε να χωρίσουμε τα εμπορικά δίκτυα των ξένων του νησιού σε τρεις κυρίως κατηγορίες:

⁶⁹ SEG 14, 511. Για σχετική συζήτηση, βλ. Gabrielsen 2001, 233-234· 2007, 195-196.

⁷⁰ Ο επαγγελματικός ρόλος των *ἐμπόρων* και των *ναυκλήρων* είναι κατανοητός και δεν χρειάζονται περαιτέρω διευκρινήσεις. Ο ρόλος, ωστόσο, των *ἐγδοχέων* είναι κάπως προβληματικός. Οι *ἐγδοχεῖς* απαντώνται κατά κύριο λόγο στην Δήλο και πιθανότατα πρόκειται για ενδιάμεσους εμπόρους ή για ιδιοκτήτες αποθηκών για την αποθήκευση των διακινούμενων προϊόντων, ως επί το πλείστον σιτηρών. Συχνά τους συναντάμε να συμπράττουν με *ἐμπόρους* και *ναυκλήρους*, ωστόσο, όπως θα δούμε και παρακάτω, οργανώνουν και από μόνοι τους σωματεία. Εκτός από την Δήλο, οι *ἐγδοχεῖς* απαντώνται και στην Πτολεμαϊκή Αίγυπτο. Συγκεκριμένα, κατά το έτος 257, ο Αριστείδης έστειλε μία επιστολή προς τον Ζήνωνα, παραπονούμενος ότι οι συμπολίτες του τον πρότειναν για το αξίωμα του *σίτου ἐγδοχέα*, χωρίς να έχει συμπληρώσει το απαιτούμενο έτος για αυτή την ανεπιθύμητη λειτουργία: «*ὕπὸ τῶν πολιτῶν προβεβλήσθαι με σίτου ἐγδοχέα οὐπω ὄντι μοι τῶν ἐτῶν οὐδὲ γινομένης μοι τῆς λειτουργίας ταύτης*» (P. Mich. 1. 23). Στην προκειμένη περίπτωση, ο *σίτου ἐγδοχεύς* αποτελεί αντίστοιχο αξίωμα με τον *σιτώνη* των ελληνιστικών πόλεων. Γενικά για τον εμπορικό ρόλο των *ἐγδοχέων*, βλ. την σχετική συζήτηση στο Fraser 1972, II, 319-320, υποσ. 428· Baslez 1987, 276-279.

- 1) Εμπορικές/επαγγελματικές ad hoc συσσωματώσεις που εμφανίζονται σε τιμητικές και αναθηματικές επιγραφές.⁷¹ Η κατηγορία αυτή αποτελείται από επαγγελματικά δίκτυα, τα οποία σαφέστατα προβάλλουν την επαγγελματική τους ιδιότητα, ωστόσο δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για να θεωρηθούν ως οργανωμένα ιδιωτικά σωματεία. Πρόκειται κυρίως για επαγγελματικές ομάδες, οι οποίες εμφανίζονται στις επιγραφές με γενικά ονόματα, όπως *ἔμποροι, ναύκληροι, ἐργαζόμενοι, τραπεζίται και πραγματευόμενοι*. Επί της ουσίας, αποτελούν εφήμερες επαγγελματικές συσσωματώσεις που ενώνονται μόνο σε ιδιαίτερες περιστάσεις, κυρίως για τους σκοπούς μίας αφιέρωσης.⁷²
- 2) Σωματεία με λατρευτικές επωνυμίες που δραστηριοποιούνται σε Αγορές.⁷³ Στην κατηγορία αυτή ανήκουν κυρίως τα γνωστά Ιταλικά σωματεία των *Ερμαιιστῶν, των Ἀπολλωνιαστῶν, των Ποσειδωνιαστῶν και των Κομπεταλιαστῶν*. Οι ενώσεις αυτές δραστηριοποιούνται στις δηλιακές Αγορές, επιτρέποντάς μας να καταλάβουμε την εμπορική/επαγγελματική τους υπόσταση. Ωστόσο, επιλέγουν αποκλειστικά λατρευτικές επωνυμίες και οργανώνονται σε θρησκευτικού τύπου δίκτυα, όπως στην περίπτωση της Ρόδου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν μπορούν να θεωρηθούν ως κοινά ἐμπόρων και ναυκλήρων. Ἄλλωστε, είναι άλλο πράγμα τα μέλη ενός θρησκευτικού σωματείου να προβάλλουν τα οικονομικά ή εμπορικά τους ενδιαφέροντα και τελείως διαφορετικό να συγκροτούν ένα σωματείο, το οποίο να δηλώνει ρητά την

⁷¹ Βλ. πίνακα Β', σελ. 93, όπου συγκεντρώνεται και το σχετικό υλικό.

⁷² Πολλές αντίστοιχες ad hoc συσσωματώσεις έχουμε και σε στρατιωτικές ομάδες που τιμούν από κοινού χωρίς να συγκροτούν σωματείο. Για την συζήτηση σχετικά με τις στρατιωτικές ενώσεις κατά την Ελληνιστική εποχή, βλ. κυρίως Launey 1987, II, 1001-1036.

⁷³ Βλ. πίνακα Γ', σελ. 94, όπου συγκεντρώνεται και το σχετικό υλικό.

επικράτηση του επαγγέλματος, ως κυρίαρχη μορφή κοινωνικής δικτύωσης.⁷⁴

3) Εμπορικὰ σωματεία.⁷⁵ Η κατηγορία αυτή θα μονοπωλήσει το ενδιαφέρον μας στην συνέχεια της μελέτης. Αποτελείται από οργανωμένα σωματεία, τα οποία δηλώνουν ξεκάθαρα την εμπορική ιδιότητα των μελών, είτε κατ'αποκλειστικότητα, είτε προβάλλοντάς την στο ίδιο επίπεδο με τους εθνικούς και θρησκευτικούς δεσμούς. Τα σωματεία αυτά προέρχονται κυρίως από τρεις γεωγραφικούς χώρους: α) Φοινίκη/Συρία, β) Αίγυπτος και γ) Ιταλία. Κατηγοριοποιημένα λοιπόν, με βάση τον τόπο προέλευσης, παρακάτω θα αναλυθούν τα εξής εμπορικά σωματεία:

1. οἱ ἐν Λαοδικεῖαι τῇ ἐν Φοινίκῃ ἐγδοχεῖς καὶ ναύκληροι
2. κοινόν τῶν Τυρίων Ἡρακλειστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων
3. κοινὸν τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων
4. σύνοδος τῶν ἐν Ἀλεξανδρείαι πρεσβυτέρων ἐγδοχέων
5. *olearii*/ἐλαιοπῶλαι
6. οἰνοπῶλαι

⁷⁴ Η άποψη αυτή μας βρίσκει απόλυτα σύμφωνους και εκφράζεται πολύ εύστοχα από τον Αρναουτογλου, όπ. παρ. Για σχετική συζήτηση, βλ. και παρακάτω, σελ. 77-79.

⁷⁵ Βλ. πίνακα Α', σελ. 92, όπου συγκεντρώνεται και το σχετικό υλικό.

2. ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΦΟΙΝΙΚΟΣΥΡΙΑΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ

2.1 Η ανατολίτικη παροικία της Δήλου

Μεταξύ των ξένων εμπόρων, οι Ανατολίτες, και κυρίως οι Σύριοι και οι Φοίνικες, ήρθαν από νωρίς σε επαφή με το οικονομικό περιβάλλον της Δήλου και σταδιακά σχημάτισαν μία ιδιαίτερα σημαντική παροικία.⁷⁶ Ήδη από τον 4^ο αιώνα, μνημονεύονται οί ἐκ Τύρου ἱερонаῦται, οι οποίοι σημάδεψαν το πέρασμά τους από το νησί με μία αφιέρωση προς τον Απόλλωνα.⁷⁷ Κατά τα έτη 276 και 269, πληροφορούμαστε ότι κάποιοι έμποροι από την Τύρο πραγματοποιούν στην Δήλο εμπόριο ελεφαντοστού,⁷⁸ ενώ κατά τις αρχές του 2^{ου} αιώνα, ο Τύριος Εύδημος Φιλοκλέους, αναγνωρίζεται από τον Δήμο των Δηλίων ως πρόξενος και του παραχωρείται το προνόμιο της ἐγκτήσεως.⁷⁹ Εκτός από την Τύρο, καλά επιβεβαιωμένες είναι και οι επαφές της Σιδώνας με το νησί. Άλλωστε, ο βασιλιάς της Σιδώνας, Φιλοκλής, ορίστηκε από τον Πτολεμαίο Φιλάδελφο, ως νησίαρχος του Κοινού των Νησιωτών, στο οποίο ανήκε και η Δήλος.⁸⁰ Επίσης, κατά το έτος 269, διάφορα παιδιά και έφηβοι από την Σιδώνα και

⁷⁶ Με την φοινικοσυριακή παρουσία στον ελλαδικό χώρο και κυρίως στην Δήλο, αλλά και με τις οικονομικές και θρησκευτικές προεκτάσεις του ζητήματος, έχει ασχοληθεί διεξοδικά η Μ.Φ. Baslez, μέσα από μία σειρά δημοσιεύσεων. Θεμελιώδες για την έρευνα αποτελεί μέχρι και σήμερα το έργο «*Recherches sur les conditions de pénétration et de diffusion des religions orientales à Délos*», το οποίο εκδόθηκε το 1977. Επιπλέον, βλ. Baslez 1986, 289-305· 1987, 267-285· 1988, 139-158· 1996, 39-50. Βλ. επίσης την πιο πρόσφατη μελέτη της C. Bonnet «*Les enfants de Cadmos. Le paysage religieux de la Phénicie hellénistique*», η οποία δημοσιεύθηκε το 2015.

⁷⁷ ID 50.

⁷⁸ IG XI 2, 163, A.a1, στ. 45 και IG XI 2, 203, A.1, στ. 71.

⁷⁹ IG XI 4, 777.

⁸⁰ Γενικά για τον Φιλοκλή και τις τιμές που του απέδωσαν οι Δήλιοι, βλ. Durrbach, *Choix*, αρ. 18, 26-28.

την Βύβλο, κέρδισαν σε δηλιακούς αθλητικούς αγώνες,⁸¹ ενώ κατά τα τέλη του 3^{ου} ή στις αρχές του 2^{ου} αιώνα, ο Σιδώνιος Νέστος Διονυσίου, τιμήθηκε ως πρόξενος της Δήλου.⁸² Επιπλέον, κατά το πρώτο μισό του 3^{ου} αιώνα, πληροφορούμαστε για την παρουσία μίας οικογένειας, η οποία ήταν εγκατεστημένη στο νησί επί πολλές γενιές, με καταγωγή από την Άραδο της Φοινίκης.⁸³ Τρεις Αράδιοι μάλιστα, είχαν αναγνωριστεί ως πρόξενοι της Δήλου, την περίοδο από τις αρχές του 3^{ου} έως τις αρχές του 2^{ου} αιώνα.⁸⁴ Με προξενία τιμήθηκε και ο Αρτεμίδωρος Μενύλλου από την Αντιόχεια,⁸⁵ ο Αφροδίσιος Ζηνοδώρου από την Ασκάλωνα,⁸⁶ και οι Μοιραγένης Αμμωνίου, Ηράκλειτος Αμμωνίου και Διονύσιος Διονυσίου, πιθανότατα από την Σελεύκεια της Φοινίκης.⁸⁷ Σε αρκετά από τα παραπάνω προξενικά ψηφίσματα, εισηγήτης ήταν ο Δήλιος Τηλέμνηστος Αριστείδου, ο οποίος, σύμφωνα με τον Durrbach, φαίνεται ότι είχε προβλέψει το οικονομικό μέλλον του νησιού, θέτοντας τις βάσεις για αυτό.⁸⁸

Κατά την περίοδο της δεύτερης αθηναϊκής κληρουχίας, οι επαφές της Δήλου με τις πόλεις της Ανατολής αποκτούν νέα ποιοτικά χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τον Roussel, οι ξένοι που κατάγονταν από τις περιοχές της Ανατολής, αφθονούν μεταξύ των ενοίκων των κατοικιών του νησιού, ενώ αρκετοί Ανατολίτες εμφανίζονται επίσης σε αγωνιστικούς ή εφηβικούς καταλόγους.⁸⁹ Η εγκαθίδρυση ιερού και λατρείας της συριακής θεότητας Αταργάτιδος μαζί με τον πάρεδρό της

⁸¹ IG XI 2, 203, A.1, στ. 68.

⁸² IG XI 4, 747.

⁸³ IG XI 4, 1203.

⁸⁴ IG XI 4, 601, 776 και 816.

⁸⁵ IG XI 4, 600. Χρονολογείται κατά τα έτη 300-250.

⁸⁶ IG XI 4, 817 και 818. Χρονολογούνται κατά τις αρχές του 2^{ου} αιώνα.

⁸⁷ IG XI 4, 772-774, 815. Χρονολογούνται κατά τις αρχές του 2^{ου} αιώνα.

⁸⁸ Γενικά για τον ρόλο του Τηλέμνηστου Αριστείδου στα πολιτικά πράγματα της Δήλου, βλ. κυρίως Durrbach, *Choix*, αρ. 72, 97. Δεν αποκλείεται για τον Τηλέμνηστο να είχε οικονομικά συμφέροντα στις περιοχές της Φοινίκης.

⁸⁹ Roussel, *DCA*, 85-86, 89, υποσ. 2.

Άδαδο επιβεβαιώνει την σημασία αυτής της πληθυσμιακής ομάδας, ενώ παράλληλα συνιστά απόδειξη της εκτεταμένης φοινικοσυριακής διείσδυσης στην δηλιακή κοινωνία.⁹⁰

Σε εμπορικό επίπεδο, οι οικονομικές προοπτικές του ελεύθερου λιμανιού της Δήλου ασφαλώς κέντρισαν την προσοχή πολλών εμπόρων από την Ανατολή, ωστόσο, αυτό το οποίο μας ενδιαφέρει εδώ, δεν είναι η παρουσία μεμονωμένων ανατολιτών εμπόρων, αλλά η ομαδική και οργανωμένη δράση των εμπορικών *κοινῶν*. Περί αυτού, ήδη από τις αρχές του 2^{ου} αιώνα, κάνει την εμφάνισή της στην Δήλο μία εμπορική ομάδα από την Λαοδίκεια της Φοινίκης, ωστόσο, είναι μετά το 166, που η ανατολίτικη παροικία του νησιού θα ενδυναμωθεί ιδιαίτερα, με την έλευση δύο εξαιρετικά ανθηρών εμπορικών δικτύων από την Τύρο και την Βηρυτό. Σε αυτούς τους εμπορικούς συλλόγους θα στρέψουμε αμέσως την προσοχή μας.

⁹⁰ Γενικά για το ιερό και την λατρεία, βλ. Bruneau 1970, 472· Bruneau–Ducat, *GD* 99, 296–298. Παρενθετικά να αναφέρουμε, ότι η εξελληνισμένη πρόσληψη της Αταργάτιδος είναι η Αγνή Αφροδίτη, ενώ ο Άδαδος εκλαμβάνεται ως Ζεύς Άδαδος. Η λατρεία των Συριακών Θεοτήτων καθιερώθηκε περίπου το 120 ή λίγο νωρίτερα. Στην Δήλο δραστηριοποιήθηκαν θρησκευτικά σωματεία αφοσιωμένα στην λατρεία των Συριακών Θεοτήτων, όπως οι *θιασῖται Ἀγνῆς Θεοῦ* (ID 2225) και οι *θεραπευταί* (βλ. ενδεικτικά ID 2222, 2224, 2227, 2229–2231, 2234, 2240–2241, 2244, 2250–2253, 2628). Όλες οι σχετικές επιγραφές βρέθηκαν στο Ιερό των Συριακών Θεοτήτων. Βλ. σχετικά και Trümper 2011, 77.

2.2 οἱ ἐν Λαοδικεΐαι τῇ ἐν Φοινίκῃ ἐγδοχεῖς καὶ ναύκληροι

Οἱ ἐν Λαοδικεΐαι τῇ ἐν Φοινίκῃ ἐγδοχεῖς καὶ ναύκληροι, αποτελοῦν το πρώτο εμπορικό σύνολο, το οποίο εμφανίζεται στην Δήλο, ἤδη από τις αρχές του 2^{ου} αιώνα. Είναι γνωστοί από την αφιέρωση ενός αγάλματος προς τον Ηλιόδωρο, αξιωματούχο του βασιλιά Σελεύκου Δ΄ Φιλοπάτορα.⁹¹ Συγκεκριμένα, ο Ηλιόδωρος κατείχε την σημαντικότερη θέση στο πλευρό του βασιλιά, φέροντας τον τίτλο *ὁ ἐπὶ τῶν πραγμάτων*, δηλαδή ο διαχειριστής των βασιλικών υποθέσεων.⁹²

Μέσω της επωνυμίας αυτού του δικτύου δηλώνονται δύο σημαντικές πληροφορίες. Πρώτον, τα μέλη του αποτελούνται από ἐγδοχεῖς καὶ ναυκλήρους, στοιχείο το οποίο μαρτυρά έναν ξεκάθαρο εμπορικό προσανατολισμό και δεύτερον, προέρχονται από την Λαοδικεία της Φοινίκης, η οποία, σύμφωνα με την ενδελεχή ανάλυση του Roussel, ταυτίζεται με την πόλη της Βηρυτού.⁹³ Ακριβώς λόγω αυτού του γεγονότος, η *communis opinio* είναι ότι πρόκειται για τους προδρόμους του κοινού τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων, το οποίο θα εμφανιστεί και θα ανθίσει στην Δήλο μετά το 166.⁹⁴ Να σημειώσουμε πάντως ότι σε αντίθεση με τα άλλα φοινικοσυριακά σωματεία, τα οποία θα εξεταστούν παρακάτω, στην προκειμένη

⁹¹ Πρόκειται για την επιγραφή IG XI,4 1114 (Π.Ε, αρ. 1, σελ. 95), η οποία βρέθηκε νοτιοανατολικά του Ιερού του Απόλλωνα και χρονολογείται την περίοδο 187-175. Η επιγραφή δημοσιεύθηκε από τον Homolle, 1877, αρ. VII, 285. Για περαιτέρω σχολιασμό, βλ. κυρίως Dittenberger, *OGIS*, αρ. 247, 404-405· Durrbach, *Choix*, αρ. 72, 96-97. Βλ. επίσης Velissaropoulos 1980, 107.

⁹² IG XI 4, 1114, στ. 3-4.

⁹³ Roussel 1911, 433-440.

⁹⁴ Ο Roussel 1911, 433-440, τους χαρακτηρίζει ως «*l'embryon de l'association des Posidoniastes de Berytos*». Βλ. ενδεικτικά και Picard 1920, 297-298· Durrbach, *Choix*, αρ. 72, 96-97· Baslez 1987, 276.

περίπτωση δεν αναφέρεται ο χαρακτηριστικός όρος *κοινόν* ή *σύννοδος*.⁹⁵ Ενδεχομένως, εδώ δεν έχουμε να κάνουμε τόσο με ένα αυστηρά οργανωμένο εμπορικό σωματείο, αλλά περισσότερο με μία πρώιμη προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση.

Προσπαθώντας να ερμηνεύσουμε την μοναδική γνωστή ενέργεια που μας διασώζεται από τους *ἐγδοχεῖς* καὶ *ναυκλήρους* της Λαοδίκειας, την απόδοση τιμών δηλαδή προς τον Ηλιόδωρο, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι δεν πρόκειται για κάτι το συμπτωματικό. Την ίδια περίοδο, ο Ηλιόδωρος τιμήθηκε στην Δήλο και από έναν φίλο του Σελεύκου Δ', τον Αρτεμίδωρο Ηρακλείδου, αλλά και από τον ίδιο τον βασιλιά.⁹⁶ Σε όλες τις περιπτώσεις, ο Ηλιόδωρος επαινείται για την αρετή και την δικαιοσύνη με την οποία διαχειρίζεται τα πράγματα του βασιλείου, αλλά και για την ευεργετική του δράση. Δυστυχώς, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, αν αφορμή για αυτές τις τιμές στάθηκαν κάποιες συγκεκριμένες ενέργειες ή η συνολική παρουσία του και συνέπεια στο αξίωμα. Όπως και να 'χει, αυτό το οποίο παρατηρούμε είναι ότι οι *ἐγδοχεῖς* και *ναύκληροι* της Λαοδίκειας φαίνεται να βρίσκονται σε άμεση επαφή με τα υψηλά κλιμάκια του Σελευκιδικού βασιλείου, γεγονός το οποίο μπορεί να καταστεί ιδιαίτερα ωφέλιμο για τις υποθέσεις τους, ενώ παράλληλα προσδίδει σαφώς κάποιο κύρος και επιρροή στο εμπορικό τους δίκτυο.

Οι λιγοστές μαρτυρίες που διαθέτουμε, δεν βοηθούν ιδιαίτερα προκειμένου να απαντήσουμε σε ερωτήματα, τα οποία αφορούν τον

⁹⁵ Η απουσία των όρων *κοινόν* ή *σύννοδος*, οι οποίοι περιγράφουν εξ ορισμού μία σωματειακή οργάνωση, τονίστηκε ορθά από τον Poland 1909, 81. Γενικά, τόσο ο τίτλος (έλλειψη λέξης για σωματείο, έλλειψη θεότητας) όσο και το περιεχόμενο της δραστηριότητας (απλά μια τιμητική αφιέρωση) δεν δημιουργούν βεβαιότητα για οργάνωση. Θεωρητικά θα μπορούσαν να αποτελούν μία *ad hoc* εμπορική συσσωμάτωση, χωρίς *status* σωματείου. Εδώ μετρά βέβαια η ενδεχόμενη μετεξέλιξή τους, αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτό παραμένει μια υπόθεση.

⁹⁶ Για την απόδοση τιμών προς τον Ηλιόδωρο από τον Αρτεμίδωρο Ηρακλείδου και τον Σέλευκο Δ', βλ. IG XI 4, 1112 και 1113 αντίστοιχα. Βλ επίσης την σχετική συζήτηση στο Durrbach, *Choix*, αρ. 71, 94-96.

τρόπο οργάνωσης, αλλά και επιμέρους πληροφορίες των εμπορικών τους δραστηριοτήτων. Αναφορικά με τα μέλη, το μόνο το οποίο μπορεί να λεχθεί είναι το προφανές, ότι δηλαδή οι δεσμοί μεταξύ τους, φαίνεται να είναι τόσο εθνικού/γεωγραφικού χαρακτήρα, λόγω της κοινής προέλευσής τους από την Λαοδικεία, όσο και επαγγελματικού, λόγω της κοινής τους εμπορικής ιδιότητας. Τίποτα περισσότερο, ωστόσο, δεν μπορεί να λεχθεί.

Μείζονος σημασίας ζήτημα αποτελεί επίσης, το εάν αυτό το εμπορικό σύνολο βρίσκεται μόνιμα εγκατεστημένος στην Δήλο ή η παρουσία του εκεί περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο στην απόδοση τιμών προς τον Ηλιόδωρο. Περί τούτου, οι ερευνητές εστιάζουν, ενδεχομένως σωστά, στις οικονομικές προοπτικές που αρχίζει να προσφέρει η Δήλος για τους έμπορους, χωρίς να συνυπολογίζουν τις διαστάσεις που μπορεί να προσλάβει μία τιμητική αφιέρωση σ'ένα ιερό πανελλήνιας εμβέλειας. Ο Roussel αναφέρει χαρακτηριστικά, ότι ακόμα και κατά την περίοδο ανεξαρτησίας της Δήλου, το σωματείο αυτό βρισκόταν ήδη εκεί.⁹⁷ Ο Reger εκφράζει την άποψη ότι κατά τα τέλη του 3^{ου} αιώνα, οι νέοι οικονομικοί ορίζοντες που ανοίγονται σταδιακά στο νησί, οδηγούν στην εισροή «νέων μετοίκων», όπως οι προεξέχοντες έγδοχεις και ναύκληροι της Λαοδικείας, οι οποίοι φαίνεται να μεταφέρουν εκεί τις επιχειρήσεις τους.⁹⁸ Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και ο Laidlaw, ο οποίος υποστηρίζει ότι από την στιγμή που οι ξένοι έμποροι αρχίζουν να ελκύονται από το οικονομικό περιβάλλον της Δήλου και συνειδητοποιούν πόσο συμφέρουσα μπορεί να αποδειχθεί η εγκατάστασή τους στο νησί, τότε ακριβώς δημιουργείται και

⁹⁷ Roussel 1911, 439. Roussel, DCA, 12. Με την άποψη του Roussel τάσσεται και ο Durrbach, Choix, αρ. 85, 143, υποσ. 1, ο οποίος αναφέρει: «J'ai admis, avec P. Roussel, que la dedicace pour Heliodoros était l'oeuvre d'un groupe de Bérytiens établis à Délos entre 187 et 175. L'expression οἱ ἐν Λαοδικείαι (et non ἐν ou ἀπὸ Λαοδικείας) désigne des négociants en résidence dans leur ville d'origine; mais leur qualification d'έγδοχεις jointe à celle d'έμποροι convient plutôt, à des entrepositaires établis dans la place de transit qu'était Délos».

⁹⁸ Reger 1994, 258-259.

η ανάγκη για σύσταση οργανωμένων εμπορικών δικτύων, με τους έγδοχεῖς καὶ ναυκλήρους της Λαοδίκειας να αποτελούν το πρωιμότερο παράδειγμα.⁹⁹

Οι παραπάνω απόψεις δεν στερούνται ερείσματος, ιδιαίτερα αν συσχετιστούν με την γενικότερη παρουσία των ανατολιτών στην Δήλο, η οποία αρχίζει πράγματι να εντείνεται κατά τα τέλη του 3^{ου} – αρχές 2^{ου} αιώνα. Αποδίδοντας πάντως αυτό το τολμηρό και πρωτοπόρο βήμα στην συγκεκριμένη εμπορική ομάδα, θα πρέπει να δεχτούμε *a priori*, αφενός ότι διαθέτει τα απαιτούμενα μέσα και την οικονομική επιφάνεια για αυτό και αφετέρου, ότι οι ανεξάρτητες αρχές της Δήλου έχουν δώσει κάποιου είδους έγκριση, προκειμένου αυτοί οι έμποροι να εγκατασταθούν οργανωμένα στο νησί και να συμμετέχουν στις εμπορικές δραστηριότητες του λιμανιού, κάτι για το οποίο δεν έχουμε καμία απολύτως ένδειξη.

Σε κάθε περίπτωση, το παράδειγμά τους είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς, μέσω αυτού εντοπίζουμε μία πραγματική δραστηριότητα από εμπορικά δίκτυα, τα οποία φαίνεται ότι αρχίζουν να κινούνται σε δρομολόγια που συνδέουν την Δήλο με την λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου. Αυτή η εμπορική επαφή θα προσλάβει νέα ποιοτικά χαρακτηριστικά λίγα χρόνια αργότερα, με την έλευση δύο πλήρως οργανωμένων εμπορικών σωματείων από τον ίδιο γεωγραφικό χώρο.

⁹⁹ Laidlaw 1933, 212.

2.3 Το κοινόν τῶν Τυρίων Ἡρακλειστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων

Το κοινόν τῶν Τυρίων Ἡρακλειστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων, αποτελεί έναν από τους πιο παλαιούς και εξαιρετικά οργανωμένους εμπορικούς συλλόγους, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στην Δήλο κατά την περίοδο της δεύτερης αθηναϊκής κληρουχίας. Πολύτιμες πληροφορίες για την ζωή και την οργάνωση του σωματείου, αντλούμε από την μοναδική πηγή που διαθέτουμε, ένα εκτεταμένο τιμητικό ψήφισμα, το οποίο εξέδωσε το κοινόν προς τιμήν ενός μέλους και ευεργέτη του, του Πάτρωνα Δωροθέου.¹⁰⁰

Εξετάζοντας αρχικά την επωνυμία του σωματείου, παρατηρούμε τρία βασικά στοιχεία, τα οποία συνθέτουν, επί της ουσίας, την ίδια την ταυτότητά του. Πρώτον, προβάλλεται η Τύρος ως τόπος προέλευσης, δεύτερον, τονίζεται ότι τα μέλη είναι αφοσιωμένα στην λατρεία του Ἡρακλή και τρίτον, τα μέλη αποτελούνται από ἐμπόρους καὶ ναυκλήρους, γεγονός το οποίο μαρτυρά έναν κοινό εμπορικό προσανατολισμό. Από τα παραπάνω, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι οι δεσμοί μεταξύ των μελών, φαίνεται να είναι εξίσου εθνικής, θρησκευτικής και επαγγελματικής φύσεως. Ως εκ τούτου, το κοινόν αυτό δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αυστηρά, ως ένα σωματείο εμπορικού τύπου, αλλά περισσότερο ως μία οργανωμένη κοινότητα με πολλαπλά προσδιοριζόμενη ταυτότητα, εντός της οποίας, το εμπορικό στοιχείο δεν υπερτερεί έναντι των υπολοίπων, αλλά προβάλλεται στο ίδιο επίπεδο.¹⁰¹

¹⁰⁰ ID 1519 (Π.Ε., αρ. 2, σελ. 95-97). Για αναλυτικό σχολιασμό, βλ. κυρίως Durrbach, *Choix*, αρ. 85, 140-144. Γενικά για το σωματείο των Τυρίων Ἡρακλειστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων, βλ. Roussel, *DCA*, 89-90· Bruneau 1970, 622· Baslez 1977, 206-212· Velissaropoulos 1980, 108-110· McLean 1996, 191· Hasenohr 2007a, 77-90, όπου συγκρίνει την οργάνωση και τις σχέσεις των φοινικικών και ιταλικών σωματείων της Δήλου. Βλ. επίσης την πρόσφατη δημοσίευση της Bonnet 2015, 478-490.

¹⁰¹ Σύμφωνα με την Baslez 1977, 206, 210-212, και την Hasenohr 2007a, 79, τέτοιου είδους σωματεία μπορούν να χαρακτηριστούν ως επαγγελματικά, θρησκευτικά και

Το τιμητικό ψήφισμα των Τυρίων Ηρακλειστών χρονολογείται κατά το έτος 153/2 ή το 149/8, βάσει της αναφοράς στον επώνυμο άρχοντα της Αθήνας, Φαιδρία.¹⁰² Χωρίς καμία αμφιβολία, η ίδρυση του συλλόγου θα πρέπει να τοποθετηθεί σε προγενέστερο χρόνο, καθώς πληροφορούμαστε ότι ο ευεργέτης Πάτρωνας είχε προσφέρει πολλές φορές κατά το παρελθόν τις υπηρεσίες του προς το κοινόν.¹⁰³ Επίσης, όπως ορθά επισημαίνει ο Durrbach, την χρονική στιγμή που εκδίδεται το ψήφισμα, το σωματείο αυτό, αν και σαφέστατα συνδέεται με το εμπορικό περιβάλλον της Δήλου, ωστόσο, δεν φαίνεται ακόμα να έχει κάποια ιδιοκτησία.¹⁰⁴

Οι απαραίτητες ενέργειες για την μόνιμη και επίσημη εγκατάσταση του σωματείου στην Δήλο, πραγματοποιήθηκαν από τον Πάτρωνα, ο οποίος είχε παρουσιαστεί σε κάποια προηγούμενη έκκλησία των Τυρίων, προβάλλοντας το αίτημα να αποσταλούν πρέσβεις στην Βουλή και τον Δήμο των Αθηναίων και να παρακαλέσουν, ώστε να τους παραχωρηθεί χώρος στο νησί για την κατασκευή ενός ιερού τεμένους του Ηρακλή.¹⁰⁵ Η συνέλευση συμφώνησε και επέλεξε τον ίδιο ως πρεσβευτή για την συγκεκριμένη αποστολή. Αυτός πραγματοποίησε το ταξίδι στην Αθήνα

πολιτιστικά. Η Baslez συγκεκριμένα, τα χαρακτηρίζει ως «clubs», τα οποία παρέχουν στα μέλη τους το απαραίτητο νομικό και κοινωνικό πλαίσιο προκειμένου να ενταχθούν στην κοινωνία της Δήλου. Σε κάθε περίπτωση, θεωρούμε ότι πρόκειται για πολυδιάστατες κοινωνικές ενώσεις, με περισσότερους από έναν ρόλους, όπως θα αναλύσουμε και παρακάτω, οι οποίες προσδιορίζουν την ταυτότητα των μελών τους με την μεγαλύτερη δυνατή σαφήνεια σε πολλαπλά επίπεδα.

¹⁰² ID 1519, 1. Η θητεία του επώνυμου άρχοντα Φαιδρία χρονολογείται, είτε το 153/2 από τον Roussel, DCA, 359, είτε το 149/8 από τον Meritt 1977, 183-184.

¹⁰³ ID 1519, στ. 4-7.

¹⁰⁴ Ο Durrbach, *Choix*, αρ. 85, 143, αναφέρει συγκεκριμένα ότι «*Au moment où le décret fut rendu, elle avait encore un caractère privé: elle ne possédait point en propre de local, puisqu'elle tint alors son assemblée dans un endroit banal, l' ierón d' Apollon*». Βλ. και Velissaropoulos 1980, 109. Για την διεξαγωγή της συνέλευσης των Τυρίων Ηρακλειστών στο Ιερό του Απόλλωνα, βλ. ID 1519, 1-2.

¹⁰⁵ Είναι ενδιαφέρον ότι οι Τύριοι Ηρακλειστές ζητούν τόπο, δηλαδή όχι μόνο το δικαίωμα να έχουν γη (όπως οι Κιτιείς έμποροι), αλλά δωρεά γης. Να τονίσουμε επίσης, ότι πράγματι μέχρι εκείνη την χρονική στιγμή δεν είχαν ιδιοκτησία στην Δήλο, ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν ήταν εγκατεστημένοι εκεί. Θα μπορούσαν κάλλιστα να ήταν σε ενοίκιο, όπως η λατρεία του Σαράπιδος τον 3ο αι. (IG XI 4, 1299) ή σε ιδιωτικό χώρο.

με δικά του έξοδα και κατάφερε να εξασφαλίσει την απαιτούμενη έγκριση.¹⁰⁶

Το παραπάνω περιστατικό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς θέτει ζητήματα διαδικαστικού χαρακτήρα. Παρατηρούμε με σαφήνεια, ότι ένα τέτοιου είδους αίτημα αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εγκατάσταση ενός ξένου σωματείου στην Δήλο και πρέπει πρώτα να εγκριθεί από τα αρμόδια όργανα της Αθήνας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι Τύριοι αναγνωρίζουν τα κυριαρχικά δικαιώματα που ασκούν οι Αθηναίοι επί του νησιού, ενώ από την άλλη πλευρά, η αποδοχή του αιτήματος εκ μέρους των Αθηναίων ισοδυναμεί με την επίσημη αναγνώριση της λατρείας και με την εδραίωση της παρουσίας του συλλόγου στο νέο τόπο φιλοξενίας. Το αίτημα των Τυρίων δεν αποτελεί κάτι το πρωτοφανές, αλλά αντίθετα εκλαμβάνεται ως το συνηθισμένο προκαταρκτικό στάδιο αυτής της διαδικασίας. Ο Van Nijf έχει ορθά επισημάνει ότι υπήρχε μία μακρά παράδοση ξένων εμπόρων, οι οποίοι υποχρεούνταν να ζητούν άδεια από την εκάστοτε πόλη για την κατασκευή ναών ή πρακτορείων.¹⁰⁷ Η πρώτη φορά που εντοπίζεται μία τέτοιου είδους αναφορά, είναι στο γνωστό αθηναϊκό ψήφισμα του 4^{ου} αιώνα, στο οποίο παραχωρείται το προνόμιο της *ἐνκτήσεως* στους εμπόρους από το Κίτιον.¹⁰⁸ Εύστοχα παρατηρεί η Baslez, ότι αντίστοιχα αιτήματα ίδρυσης ιερών υποβλήθηκαν και από τα αιγυπτιακά και συριακά θρησκευτικά σωματεία της Δήλου.¹⁰⁹ Εύκολα μπορεί να αντιληφθεί κανείς, ότι στο πλαίσιο ενός σωματείου, τέτοιου είδους υποθέσεις είναι καίριας σημασίας και απαιτούν την

¹⁰⁶ ID 1519, στ. 11-22. Οι ενέργειες του Πάτρωνα, οι οποίες οδήγησαν τελικά στην κατασκευή του τεμένους του Ηρακλή, προβάλλονται ιδιαίτερα στην επιγραφή, γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι το όλο ζήτημα ήταν ιδιαίτερα σημαντικό για το σωματείο.

¹⁰⁷ Van Nijf 1997, 108, υποσ. 168.

¹⁰⁸ Βλ. παραπάνω, σελ. 27-28, υποσ. 63.

¹⁰⁹ Baslez 1977, 210. Στην επιγραφή IG XI 4, 1299 (3^{ος} αιώνας.) προκύπτει ότι ο ιερέας του Σαράπιδος, του οποίου η λατρεία ως τότε δεν είχε ιδιόκτητη στέγη, αγοράζει και κτίζει βασιζόμενος σε μαντεία του θεού, αλλά τον πηγαίνουν σε δίκη, διότι προφανώς δεν είχε ζητήσει να του εγκρίνουν έγκληση.

παρέμβαση μελών με επιρροή και κύρος, όπως ήταν ο Πάτρωνας για τους Τύριους Ηρακλειστές, ο οποίος τιμήθηκε για τις ενέργειές του με μεγάλες τιμές.¹¹⁰

Εξίσου σημαντικό και ιδιαίτερα περίπλοκο ζήτημα αποτελεί ο τρόπος εσωτερικής οργάνωσης του συλλόγου.¹¹¹ Τις περισσότερες φορές, η ομάδα τους προσδιορίζεται με τον όρο *σύνδοδος* (ID 1519, 4, 6, 8, 19, 24, 28, 31-32, 34, 45, 48, 49, 61), ενώ εμφανώς λιγότερες απαντάται ο όρος *κοινόν* (ID 1519, 7-8, 12, 35, 40). Μόλις μία φορά, το σωματείο χαρακτηρίζεται ως *θίασος* (ID 1519, 26) και τα μέλη του ως *θιασίται* (ID 1519, 21). Σε γενικές γραμμές, παρατηρούμε ένα μοντέλο τριμερούς οργάνωσης (*κοινόν*, *σύνδοδος*, *θίασος*), ωστόσο, οφείλουμε να διασαφηνίσουμε τί ακριβώς υποδηλώνει η συνδυαστική χρήση αυτών των όρων στο πλαίσιο του σωματείου.¹¹²

Η ανάλυση του Durrbach στερείται κάποιας ξεκάθαρης διάκρισης ανάμεσα σε αυτούς τους όρους. Χωρίς να σχολιάζει καθόλου την έννοια του όρου *κοινόν*, αντιλαμβάνεται την *σύνδοδο* ως κάτι αντίστοιχο με τον όρο *ἐκκλησία*, δηλαδή ως μία συνεδρίαση.¹¹³ Η ερμηνεία αυτή είναι πράγματι σωστή, έως έναν βαθμό τουλάχιστον, αλλά σίγουρα ελλιπής, καθώς δεν διευκρινίζεται ποιοί τελικά συμμετέχουν στην *σύνδοδο* (όλα τα μέλη του *κοινοῦ* ή ένα μόνο μέρος αυτών;). Ο Tod αντιμετωπίζει το ζήτημα με έναν

¹¹⁰ Για τις τιμές του σωματείου προς τον Πάτρωνα βλ. ID 1519, στ. 35-45. Συνοπτικά περιλαμβάνεται έπαινος, ετήσια στεφάνωση με χρυσό στεφάνι, ένα πορτραίτο του στο τέμενος του Ηρακλή, ένα πορτραίτο του, το οποίο θα τοποθετηθεί σε μέρος της επιλογής του και η απαλλαγή του από την καταβολή εισφορών και την ανάληψη λειτουργιών.

¹¹¹ Για το ζήτημα της οργάνωσης των φοινικικών εμπορικών σωματείων της Δήλου, οι διεξοδικότερες συγκριτικές αναλύσεις είναι οι εξής: Baslez 1977, 207-210· McLean 1999, 361-370· Bonnet 2015, 483-486, 493. Η Trümper 2006, 115-116, ασκεί κριτική στην Baslez και τον McLean, εκφράζοντας την άποψη ότι οι θεωρητικές προσεγγίσεις τους επί του θέματος δεν είναι ιδιαίτερα πειστικές και αποτυγχάνουν να προσφέρουν ένα ξεκάθαρο σύστημα οργάνωσης. Θεωρούμε ότι πράγματι οι αναλύσεις της Baslez και του McLean εμπεριέχουν αντιφάσεις, ωστόσο, κάποιες υποθέσεις τους ακολουθούν σαφέστατα μία λογική επιχειρηματολογία.

¹¹² Να σημειώσουμε ότι το ίδιο μοντέλο οργάνωσης απαντάται και στους Βηρύτιους Ποσειδωνιαστές, όπως θα δούμε και στην συνέχεια.

¹¹³ Durrbach, *Choix*, αρ. 85, 144.

μάλλον υπεραπλουστευμένο τρόπο, θεωρώντας ότι το κοινόν και η σύνοδος περιγράφουν το ίδιο σώμα μελών. Η διαφορά, κατά τον ερευνητή, έγκειται στο γεγονός ότι το κοινόν αποτελεί έναν γενικό και ασαφή προσδιορισμό, ο οποίος σκιαγραφεί μία κοινωνία πιστών, ενώ η σύνοδος είναι ένας πιο εξειδικευμένος όρος, μέσω του οποίου δηλώνεται σαφέστερα η νομική υπόσταση ενός σωματείου.¹¹⁴

Θεωρούμε ότι το κοινόν, η σύνοδος και ο θίασος αποτελούν όρους, οι οποίοι προσδιορίζουν συγκεκριμένα σώματα μελών εντός του σωματείου με διαφορετική νομική υπόσταση το καθένα απ' αυτά. Κάτι τέτοιο άλλωστε φαίνεται να υπαινίσσεται και η διατύπωση ότι ο ευεργέτης Πάτρωνας «συνεχίζει να μεριμνά με λόγια και με έργα για τα συμφέροντα τόσο του κοινού όσο και της συνόδου».¹¹⁵ Επίσης, το γεγονός ότι το κοινόν έχει την εξουσία να επικυρώνει ψηφίσματα, υποδηλώνει ότι ο συγκεκριμένος όρος δεν είναι γενικός και ασαφής, αλλά αντίθετα χαρακτηρίζει ένα συγκροτημένο σώμα ανθρώπων με καθορισμένη υπόσταση και δικαιοδοσίες.¹¹⁶

Το κοινόν αποτελείται από το σύνολο των μελών του σωματείου των *Τυρίων Ἡρακλειστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων*. Συνέρχεται σε συνεδριάσεις, οι οποίες εκφράζονται με τον όρο ἐκκλησία και διαπραγματεύεται όλα τα θεσμικά ζητήματα του σωματείου.¹¹⁷ Προφανώς, η πλειοψηφία των μελών προέρχεται από την Τύρο, λατρεύει τον Ηρακλή και αποτελείται από ἐμπόρους ή ναυκλήρους, ωστόσο, δεν αποκλείεται να υπάρχει και κάποιος βαθμός δεκτικότητας απέναντι προς άλλους, οι οποίοι μπορεί π.χ να μην προέρχονται από την Τύρο, ή να

¹¹⁴ Tod 1934, 144. Την ίδια άποψη εκφράζει και η Velissaropoulos 1980, 110, η οποία αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «*Le mot synodos paraît avoir un sens plus étroit que koinon*».

¹¹⁵ ID 1519, στ. 7-8.

¹¹⁶ ID 1519, στ 35-36: «*δεδοχθαι τῶι κοινῶι τῶν Τυρίων Ἡρακλειστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων*»

¹¹⁷ Bonnet 2015, 483.

έχουν διαφορετική επαγγελματική ιδιότητα, αλλά παρόλα αυτά να ανήκουν στους κόλπους του κοινού.¹¹⁸

Η σύνοδος αποτελεί ένα υποσύνολο εντός του σωματείου, με διαφορετική νομική υπόσταση σε σχέση με το κοινόν. Πρόκειται για ένα σώμα μελών, το οποίο απαρτίζεται από τους παρόντες στο νησί τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή που συνέρχονται ή συναντιώνται. Με άλλα λόγια, σύνοδος είναι το παράρτημα του σωματείου που εδρεύει σε μία πόλη.¹¹⁹ Το γεγονός ότι στον Πάτωνα παραχωρείται το προνόμιο να είναι «ἀσύμβολος καὶ ἀλειτούργητος ἐν ταῖς γινομέναις συνόδοις πάσαις», ενισχύει την άποψη ότι την σύνοδο απαρτίζουν οι παρόντες.¹²⁰ Άλλωστε, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι πρόκειται για ταξιδεύοντες Φοίνικες, από τους οποίους στους παρόντες τελικά απευθύνονται για την καταβολή εισφορών και την ανάληψη λειτουργιών.¹²¹ Ως εκ τούτου, οι παρόντες και συμμετέχοντες καταβάλλουν τέλη για να καλύψουν τα έξοδα των συμποσίων, των θυσιών, των οικοδομικών προγραμμάτων και των τιμών για τους ευεργέτες του συλλόγου. Σύμφωνα με την Baslez, η σύνοδος

¹¹⁸ Αυτή η άποψη εκφράζεται από την Baslez 1977, 207. Βασικό επιχείρημα αποτελεί το γεγονός ότι οι Βηρύτιοι Ποσειδωνιαστές έχουν στους κόλπους του σωματείου τους μέλη με διαφορετική επαγγελματική ιδιότητα και εθνική προέλευση (βλ. παρακάτω, σελ. 58). Κάτι αντίστοιχο θα μπορούσε να συμβαίνει και στην περίπτωση των Τυρίων Ηρακλειστών, ωστόσο, δεν έχουμε καμία μαρτυρία που να το επιβεβαιώνει.

¹¹⁹ Η άποψη αυτή ενισχύεται από τη χρήση των συγκεκριμένων όρων στο κοινόν των Διονυσιακών τεχνιτών του Ισθμού και της Νεμέας. Κοινόν εκεί είναι το σύνολο του σωματείου (που έχει πολλά παραρτήματα σε διάφορες πόλεις), ενώ σύνοδος είναι το μέρος του σωματείου που εδρεύει σε μια πόλη. Βλ. σχετικά Aneziri 2003, 56-65· Aneziri 2008, 219-220, υποσ. 12.

¹²⁰ ID 1519, στ. 44-45. Με την ερμηνεία αυτή εξηγείται και ο πληθυντικός των συνόδων. Βλ. επίσης ID 1519, στ. 48-49, όπου αναφέρεται ότι στις συνόδους θα γίνεται αναγόρευση του τιμώμενου.

¹²¹ Ο McLean 1999, 365-366, αντιλαμβάνεται την σύνοδο ως ένα κλειστό σώμα μελών. Θεωρεί ότι απαραίτητο κριτήριο για να κατέχει κάποιος την ιδιότητα του μέλους στην σύνοδο, είναι η καταβολή συνδρομής και η συμμετοχή σε λειτουργίες, γεγονός το οποίο δημιουργεί μία ιεραρχία εντός του σωματείου, υπό την έννοια ότι μία μικρότερη ομάδα μελών ξεχωρίζει από το σύνολο. Θεωρούμε λανθασμένη την προσέγγισή του, καθώς η σύνοδος δεν έχει να κάνει με ιεραρχία, αλλά απλά με παρουσία κατά τις συνεδριάσεις του σωματείου.

αποτελεί μία ευρεία κοινωνική ομάδα, η οποία επικεντρώνεται γύρω από τις θυσίες και τα συμπόσια. Συνεπώς, θα μπορούσε κάλλιστα να περιλαμβάνει επισκέπτες εκτός της κοινότητας ή ταξιδιώτες ή οποιονδήποτε άλλον μπορούσε να συνεισφέρει σε αυτά.¹²²

Ο θίασος εκφράζει μία θρησκευτική ομάδα, η οποία συγκροτείται για κοινωνικούς και λατρευτικούς σκοπούς. Το σύνολο των μελών/πιστών στην προστάτιδα θεότητα του συλλόγου που συμμετέχουν στα συμπόσια, στις θυσίες και στις εορτές, ονομάζονται θιασῖται και αποτελούν τον θίασον.¹²³ Στο πλαίσιο ενός θιάσου, προσφέρονται οι απαραίτητοι θρησκευτικοί και πολιτιστικοί δεσμοί, οι οποίοι ενώνουν τα μέλη ενός σωματείου, ενώ παράλληλα διατηρείται η κοινωνική τάξη, μέσω της θρησκευτικής αφοσίωσης σε μία εθνική θεότητα.¹²⁴ Πρόκειται για ένα ευρύ σώμα ανθρώπων, το οποίο ουσιαστικά αποτελείται από όλους όσους συμμετέχουν στα θρησκευτικά δρώμενα, είτε ως χορηγοί και διοργανωτές είτε ως απλοί πιστοί.¹²⁵

Σύμφωνα με τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι τέτοιου είδους δικτυώσεις συμπεριφέρονται, λίγο έως πολύ, σαν μία μικρογραφία πόλης που όλα τα μέλη δρουν εντός μόνιμων και αντιπροσωπευτικών δομών. Όπως σημείωσε και η Baslez, το κοινόν βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με τον

¹²² Αρχικά η Baslez, 1977, 208, είχε αναφέρει ότι η «*synodos désigne exclusivement l'association délibérante*». Σε επόμενη μελέτη της, η ερευνήτρια χαρακτηρίζει γενικά το σώμα αυτό ως μία ομάδα φίλων και συνεισφερόντων («*un group à la fois amical et financier*» και «*une association de cotisants*»). Βλ. Baslez 1988, 143-145. Ο McLean, 1999, 368, γίνεται πιο συγκεκριμένος, αναφέροντας ότι «*synodos membership excluded men sharing the same ethnic origin, but whose trade or business was independent of the expressed mercantile intention of the association. However, such men would have been members of the koinon*». Αυτές οι απόψεις του ερευνητή δεν μπορούν να επιβεβαιωθούν από τις πηγές.

¹²³ Κατά την Baslez 1977, 209, «*thiasite caractérise le lien personnel qui unit les membres, alors que synodite exprimait la relation juridique*».

¹²⁴ Baslez 1977, 209.

¹²⁵ Ο McLean 1999, 368, χαρακτηρίζει τον θίασο ως μία ευρεία θρησκευτική ομάδα χωρίς αποκλεισμούς, η οποία περιλαμβάνει ανθρώπους διαφορετικών επαγγελμαμάτων, όπως επίσης γυναίκες, δούλους ή ακόμα και συμπατριώτες εμπόρους, οι οποίοι βρίσκονται σε μία διαρκή κινητικότητα.

δῆμον των αθηναϊκῶν ψηφισμάτων.¹²⁶ Στην ίδια κατεύθυνση, η Bonnet τονίζει ότι είναι προφανής η αναπαραγωγή των ελληνικών μοντέλων οργάνωσης στην οικοδόμηση της νομικής υπόστασης του κοινού.¹²⁷ Πυρήνα αυτού του συστήματος αποτελεί η συνεδρίαση των μελών (ἐκκλησία, σύνοδος), στην οποία παίρνονται αποφάσεις, αποσαφηνίζονται τα εκάστοτε πλαίσια δράσης, τιμούνται ευεργέτες, καθιερώνονται λειτουργίες κ.ά. Κάποιες επιγραφικές διατυπώσεις μάλιστα είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικές. Π.χ. η φράση «δεδόχθαι τῶι κοινῶι τῶν Τυρίων Ἡρακλειστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων» (ID 1519, 35-36), υποδεικνύει ότι το τιμητικό ψήφισμα προς τον Πάτρωνα εγκρίθηκε από το κοινόν. Ωστόσο, στο τέλος του ψηφίσματος προβάλλονται εγγεγραμμένα εντός στεφάνων «ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων» (ID 1519, 59-60) και «ἡ σύνοδος τῶν Τυρίων Ἡρακλειστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων» (ID 1519, 61-64). Αυτό υποδεικνύει, αφενός, ότι η σύνοδος έχει την δικιά της νομική υπόσταση, όπως άλλωστε ο Δήμος των Αθηναίων, και αφετέρου, ότι η σύνοδος, ως σώμα, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην απόδοση των τιμών. Αυτός ο εισηγητικός ρόλος της συνόδου υποδηλώνεται και από την διατύπωση ότι «καὶ ἡ σύνοδος φαίνεται φροντίζουσα τῶν διακειμένων ἀνδρῶν» (ID 1519, 28-29). Επί της ουσίας, πρόκειται για την ίδια διαδικασία που ακολουθείται στα αθηναϊκά προβουλευματικά ψηφίσματα, στα οποία η Βουλή προτείνει και ο Δήμος εγκρίνει. Στην προκειμένη περίπτωση, η σύνοδος φαίνεται να είναι αυτή που εισηγείται και το κοινόν αυτό που δίνει την συγκατάθεσή του.¹²⁸

¹²⁶ Baslez 1977, 207-210.

¹²⁷ Bonnet 2015, 483.

¹²⁸ Αυτή η ενδιαφέρουσα αναλογία επιχειρήθηκε αρχικά από την Baslez 1977, 207-210, και ακολουθήθηκε από τον McLean 1999, 364-370, ο οποίος, ωστόσο, παραδέχεται ότι το να παραλληλίσει κανείς τον Δήμο και την Βουλή, με το κοινόν και την σύνοδο αντίστοιχα, είναι ιδιαίτερα εξυπηρετικό, αλλά όχι πάντοτε απόλυτα ακριβές. Θεωρούμε ότι η αναπαραγωγή του μοντέλου Βουλή-Εκκλησία ισχύει όσον αφορά την επιγραφική διατύπωση, αλλά όχι την νομική διαδικασία.

Παράλληλα, μέσα στο πλαίσιο οργάνωσης του σωματείου παρατηρείται μία ποικιλία αξιωμάτων, τα οποία καταλαμβάνουν τα μέλη του. Κεφαλή της κοινότητας φαίνεται πως είναι ένας επώνυμος *ἀρχιθιασίτης*, τον οποίο και θα πρέπει να φανταστούμε ως τον κοσμικό άρχοντα του *κοινοῦ*, με διοικητικές και δικαστικές αρμοδιότητες.¹²⁹ Κατά το έτος 153/2 ή το 149/8, *ἀρχιθιασίτης* ήταν ο Διονύσιος Διονυσίου, ο οποίος υπήρξε και ο εισηγητής του ψηφίσματος. Ένα εξίσου σημαντικό αξίωμα είναι αυτό του επώνυμου *ιερέα*, στο οποίο πληροφορούμαστε ότι διατελούσε ο ευεργέτης Πάτρωνας.¹³⁰ Για τον ρόλο του *ιερέα* σχεδόν τίποτα δεν είναι γνωστό, ωστόσο, μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε ότι πρόκειται για τον θρησκευτικό καθοδηγητή, ο οποίος έχει προφανώς υπό την εποπτεία του την ομαλή τέλεση όλων των λατρευτικών δρωμένων εντός του συλλόγου και γενικότερα ζητημάτων που άπτονται της θρησκείας.¹³¹ Επίσης, αναφέρεται η θέση του *γραμματέα*, η οποία ενδεχομένως σχετίζεται με τον τομέα της διοίκησης και της γραφειοκρατίας.¹³² Τέλος, ο *ταμίας* έχει αρμοδιότητες οικονομικού χαρακτήρα και πιθανότατα διαχειρίζεται το κοινό ταμείο του συλλόγου.¹³³ Να σημειώσουμε, ότι τα αξιώματα του *ἀρχιθιασίτη* και του *ταμία* απαντώνται και στον πληθυντικό, ενώ ο *γραμματέας* και ο *ιερέας* μόνο στον ενικό.¹³⁴ Αυτό, σύμφωνα με τον McLean, υποδηλώνει ότι ο *ἀρχιθιασίτης* και ο *ταμίας* είναι αξιώματα με ετήσιο κύκλο διαδοχής, ενώ

¹²⁹ ID 1519, στ. 2-3, 46, 54-56. Γενικά για τον όρο *ἀρχιθιασίτης*, όπου χρησιμοποιείται σπάνια και μόνο στην Ανατολική Μεσόγειο, βλ. Poland 1909, 352-353· Baslez 1977, 228-229· McLean 1999, 369-370· Bonnet 2015, 485, υποσ. 27. Η τελευταία υποστηρίζει ότι ειδικά ο *ἀρχιθιασίτης* φέρνει το σωματείο αυτό (όπως επίσης και τους Βηρύτιους Ποσειδωνιαστές) κοντά στους μητροπολιτικούς φοινικικούς συλλόγους (*marzeah*) και στους αρχηγούς τους (*rab*).

¹³⁰ ID 1519, στ. 57-58.

¹³¹ Η Baslez 1977, 207, υποστηρίζει, ότι το αξίωμα του *ιερέα* καταλαμβάνεται συνήθως από κάποιο ιδρυτικό μέλος ενός συλλόγου.

¹³² ID 1519, στ. 47.

¹³³ ID 1519, στ. 46, 54.

¹³⁴ Βλ. συγκεκριμένα ID 1519, στ. 46, όπου γίνεται αναφορά σε *ἀρχιθιασίταις* και *ταμίαις*.

οι θέσεις του γραμματέα και του ιερέα, δεν έχουν προκαθορισμένη χρονική διάρκεια.¹³⁵ Δυστυχώς, μας διαφεύγουν βασικές λεπτομέρειες επί του ζητήματος, όπως π.χ. το εάν τα μέλη εκλέγονταν ή διορίζονταν να υπηρετούσαν στο εκάστοτε αξίωμα. Επιπλέον, δεν γνωρίζουμε αν τα αξιώματα αυτά απευθύνονταν σε όλους ή καταλαμβάνονταν από συγκεκριμένα επιφανή μέλη, τα οποία ανήκαν στην ελίτ του σωματείου.¹³⁶ Σε κάθε περίπτωση πάντως, η ανάληψη αξιωμάτων αποτελεί ασφαλώς ένα πεδίο μέσα από το οποίο κάποια μέλη μπορούν να διακριθούν, πραγματοποιώντας ενέργειες υπέρ του συνόλου, όπως ακριβώς συνέβη στην περίπτωση του Πάτρωνα.

Σε θρησκευτικό επίπεδο, οι Τύριοι Ηρακλειστές αφοσιώνονται στην λατρεία του Ηρακλή και του Ποσειδώνα. Ο Ηρακλής αποτελεί κυρίαρχη και προστάτιδα θεότητα, όπως άλλωστε μαρτυρά και η επωνυμία του συλλόγου.¹³⁷ Χαρακτηρίζεται ως η «αίτια των μεγαλύτερων αγαθών που συμβαίνουν στους ανθρώπους και ιδρυτής της πατρίδας».¹³⁸ Αναμφίβολα, η εμπορική επιτυχία που απολαμβάνουν τα μέλη του σωματείου στην Δήλο, τους επιτρέπει να ευχαριστήσουν τον προστάτη τους μ' έναν ιερό περίβολο. Δυστυχώς, η θέση του ιερού δεν έχει σταθεί δυνατό να εξακριβωθεί μέχρι σήμερα. Δευτερεύουσα θεότητα αποτελεί ο Ποσειδώνας, προς τιμήν του οποίου πληροφορούμαστε ότι ο σύλλογος πραγματοποιεί θυσίες.¹³⁹ Αυτά ακριβώς τα δείγματα λατρείας προς τον Ποσειδώνα, έχουν οδηγήσει κάποιους ερευνητές να εκφράσουν την

¹³⁵ McLean 1999, 369.

¹³⁶ Περί αυτού, η Baslez, 1977, 229, υποστηρίζει ότι τουλάχιστον ο *ἀρχιθιασίτης* είναι ένα απλό μέλος μεταξύ πολλών, οι οποίοι έχουν προσωρινά ανέλθει σε αυτό το αξίωμα. Κάτι αντίστοιχο πάντως δεν φαίνεται να ισχύει στην περίπτωση του *ιερέα* Πάτρωνα, του οποίου η προσωπικότητα και οι ενέργειες μαρτυρούν ότι πρόκειται για έναν αξιωματούχο με κύρος και επιρροή.

¹³⁷ Γενικά για την πατρογονική λατρεία προς τον Ηρακλή-Μελκάρι από του Φοίνικες της Τύρου, βλ. ενδεικτικά Bruneau 1970, 409-410· Bonnet 2009, 295-308· 2015, 486-489.

¹³⁸ ID 1519, στ. 14-16.

¹³⁹ Για την τέλεση θυσιών προς τον Ποσειδώνα, βλ. ID 1519, στ. 38-39, 47-48.

άποψη ότι οι Τύριοι Ηρακλειστές αφομοιώθηκαν αργότερα από τον ανθηρό εμπορικό σύλλογο των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών.¹⁴⁰ Όπως και να 'χει, αυτό το οποίο αξίζει να συγκρατήσουμε είναι ότι εντός του σωματείου, παρατηρείται ένας έντονος θρησκευτικός βίος, όπου οι καθιερωμένες θυσίες προς τους πάτριους θεούς αποτελούν αναμφισβήτητα μία κορυφαία στιγμή συνάντησης, εορτασμού και σύσφιξης των σχέσεων ανάμεσα στα μέλη.

Η συνολική εικόνα δείχνει ότι το *κοινόν τῶν Τυρίων Ἡρακλειστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων*, αποτελεί μία ιδιαίτερα οργανωμένη και πολυδιάστατη εμπορική κοινότητα, η οποία ανέπτυξε στενή σχέση με το περιβάλλον της Δήλου. Η αποκλειστική χρήση της ελληνικής γλώσσας και των ελληνικών μοντέλων οργάνωσης, η *interpretatio Graeca* των πάτριων θεών, οι θρησκευτικές και τιμητικές πρακτικές, αποκαλύπτουν μία πλήρη γνώση του ελληνιστικού περιβάλλοντος (θεσμικού, γλωσσικού, θρησκευτικού) και της προσαρμογής του σωματείου σ' αυτό. Πρόκειται επίσης για έναν ιδιαίτερα «ζωντανό» και δραστήριο οργανισμό, εντός του οποίου πραγματοποιούνται συνελεύσεις των μελών για την λήψη αποφάσεων, διοργανώνονται συμπόσια και θυσίες, χρηματοδοτούνται οικοδομικά προγράμματα, τιμούνται οι ευεργέτες του συλλόγου κ.ά. Ως εκ τούτου, ο σύλλογος προσφέρει προς τα μέλη του το απαραίτητο θρησκευτικό, κοινωνικό και νομικό πλαίσιο, προκειμένου να ενταχθούν και να διαβιώσουν στην κοινωνία της Δήλου, σύμφωνα με τις συνθήκες που επιθυμούν.¹⁴¹ Αναφορικά με τους *ἐμπόρους καὶ ναυκλήρους*, τέτοιου είδους οργανωμένες δομές θεωρούμε ότι μπορούν να προσφέρουν ειδικά

¹⁴⁰ Υπέρ αυτής της άποψης τάσσεται κυρίως ο Picard 1920, 294-295. Με την θέση του Picard διαφωνούν οι Roussel, *DCA*, 90, υποσ. 2· Bruneau 1970, 622. Ο Durrbach, *Choix*, αρ. 85, 144, χωρίς να παίρνει κάποια συγκεκριμένη θέση, αναφέρει ότι «*ce qui est sûr, c'est que si des Tyriens apparaissent encore isolément dans les textes jusqu'en 103/2, il n'est plus désormais question du κοινόν des Héracléistes*».

¹⁴¹ Αυτές οι ενδιαφέρουσες απόψεις εκφράζονται κυρίως από την Baslez 1977, 211.

εμπορικά προνόμια και επαγγελματική αλληλοβοήθεια. Αναμφισβήτητα, η εμπορική δραστηριότητα οργανώνεται, διευκολύνεται και επιταχύνεται, γεγονός το οποίο ωφελεί τόσο τις πόλεις όσο και τους εμπορικούς συλλόγους. Η οικονομική ευημερία των Τυρίων Ηρακλειστών φαίνεται ότι κορυφώνεται κατά το έτος 153/2 ή το 149/8, με την κατασκευή του τεμένους του Ηρακλή στην Δήλο. Ωστόσο, ελλείψει πηγών, ερωτηματικό θα πρέπει να παραμείνει εάν το σωματείο αυτό είχε τελικά κάποια διάρκεια στο πέρασμα του χρόνου ή όχι. Σε κάθε περίπτωση, η ίδια η φύση του επαγγέλματος υπαγορεύει τις συνεχείς μετακινήσεις των εμπόρων από το ένα μέρος στο άλλο, γεγονός το οποίος μας δυσκολεύει ιδιαίτερα, προκειμένου να διαμορφώσουμε μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με την εξελικτική πορεία ενός εμπορικού δικτύου. Αξιοσημείωτη εξαίρεση αποτελούν οι Βηρύτιοι Ποσειδωνιαστές, στους οποίους και θα στραφούμε αμέσως.

2.4 Το κοινὸν τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων

Το κοινὸν τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων αποτελεί ἴσως το πιο ανθηρὸ φοινικικὸ ἐμπορικὸ δίκτυο, το οποίο δραστηριοποιήθηκε στην Δήλο, μετὰ το 166 ἕως το 90.¹⁴² Η περίπτωση των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν εἶναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, καθὼς για πρώτη και μοναδική φορά, ὅλες οι ομάδες του ἐμπορικοῦ κόσμου, οι ἔμποροι, οι ναύκληροι και οι ἐγδοχεῖς, ἐνώνονται ὑπὸ την σκέπη ἐνὸς σωματείου. Ὡς ἐκ τούτου, η ευημερία που γνώρισε ο σύλλογος την ἐποχὴ αὐτὴ οφείλεται πιθανότατα στην ἀνάμειξη αὐτῶν των ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων, ἀλλὰ και στην οργανωμένη και ἀδιάλειπτη συνεργασία των μελῶν του. Ἐνα corpus 33 ἐπιγραφῶν μας πληροφορεῖ για διάφορες πτυχές της οργάνωσης και της ζωῆς του συλλόγου, καθιστώντας το ἓνα ἀπὸ τα πιο γνωστὰ σε ἐμὰς ἐμπορικὰ κοινά.¹⁴³ Πρόκειται ἐπίσης για μία ἀπὸ τις ἐλάχιστες περιπτώσεις του ἀρχαίου κόσμου και η μοναδική στην Δήλο, ὅπου μπορούμε με ἀσφάλεια να ταυτίσουμε την λέσχη του κοινοῦ πάνω στο νησί.

¹⁴² Γενικά για την ιστορία του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων, θεμελιώδης εἶναι μέχρι και σήμερα η ἀνάλυση του Picard 1920, 263-311. Για ἐπιπρόσθετα σχόλια και παρατηρήσεις, βλ. κυρίως Roussel, DCA, 90-92· Tod 1934, 140-159· Bruneau 1970, 622-630· Robert 1973a, 486-489· 1973b, 475-479· Baslez 1977, 206-212· 1987, 276-285. Bonnet 2015, 490-498.

¹⁴³ Πρόκειται για τις ἐπιγραφές ID 1520, 1772-1796, 2323-2327, 2611 και 2629 (Π. Ε., αρ. 3-35, 98-115). Μεταξύ αὐτῶν περιλαμβάνεται, ἓνα ἐκτεταμένο τιμητικὸ ψήφισμα πρὸς τον Ρωμαῖο τραπεζίτη και μέλος του συλλόγου, Μάρκο Μινάτιο, το οποίο μας προσφέρει τις περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την οργάνωση και την ζωὴ του σωματείου (ID 1520), ἓναν κατάλογο μελῶν (ID 2629) και ἓναν προβληματικὸν κατάλογο συνδρομῶν (ID 2611). Ὅλες οι ὑπόλοιπες ἐπιγραφές ἔχουν κυρίως τιμητικὸ ἢ ἀναθηματικὸ περιεχόμενο.

Η λέσχη των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών έχει γίνει πολλές φορές κατά το παρελθόν αντικείμενο αρχαιολογικής μελέτης.¹⁴⁴ Βρίσκεται σε μία συνοικία βόρεια της Ιερής Λίμνης και του Ιερού του Απόλλωνα και καταλαμβάνει περίπου 1500 τ.μ. Έχει χαρακτηριστεί από την έρευνα ως ένα πολυλειτουργικό κτίριο, το οποίο λειτουργούσε ταυτόχρονα ως ιερό, τόπος συνάθροισης, έδρα εμπορίου και ξενώνας για τους περαστικούς εμπόρους.¹⁴⁵ Περιλαμβάνει δωμάτια διαμονής, αίθουσες συμποσίων και συνεδριάσεων, συγκεκριμένους χώρους για τις τιμητικές πρακτικές του συλλόγου, αλλά και χώρους, οι οποίοι έχουν προσδιοριστεί ως αποθήκες προϊόντων, καταστήματα ή γραφεία. Επίσης, εντός του κτιρίου έχει επιβεβαιωθεί η ύπαρξη ιερού, το οποίο περιλαμβάνει μικρούς ναούς και βωμούς αφιερωμένους στις πάτριες θεότητες, Ποσειδώνα και πιθανότατα Αφροδίτη-Αστάρτη. Ένας επιπλέον ναϊσκος και βωμός είναι αφιερωμένος στην Ρώμη, η λατρεία της οποίας πιθανότατα εισήχθη στο σωματείο σε μεταγενέστερο στάδιο.¹⁴⁶ Η διεξοδική μελέτη της Trümper έχει καταδείξει ότι η τοποθεσία της λέσχης, πλησίον του κέντρου της πόλεως, σε συνδυασμό με το μεγάλο, για τα δεδομένα της Δήλου, μέγεθος του

¹⁴⁴ Μία πλήρη αρχαιολογική ανάλυση της λέσχης των Ποσειδωνιαστών, με πλούσιο φωτογραφικό υλικό, προσφέρει το έργο του Picard «*Établissement des Poseidoniastes de Bérytos*», το οποίο δημοσιεύθηκε το 1921. Βλ. επίσης, Picard 1936, 188-198· Bruneau 1978, 160-190· Kreeb 1988, 21-29, 105-119· Meyer 1988, 203-220· McLean 1996, 196-205; Bollmann 1998, 14, 158· Bruneau – Ducat, GD 57, 242-246· Trümper 2006, 115-122· 2011, 53-58.

¹⁴⁵ Τα επιμέρους στοιχεία της λέσχης έχουν οδηγήσει τον Roussel, DCA, 92, να χαρακτηρίσει το σωματείο ως ένα είδος κλειστής συντεχνίας («*une sorte de guilde fermée*»), ενώ ο Picard 1920, 270, έχει χαρακτηρίσει την λέσχη ως εξής: «*À la fois sanctuaire, centre de réunion, bourse de commerce, et hôtellerie de passage - reproduisant à la plus grande échelle, avec les différences nécessaires, une habitation privée, - le bâtiment des Poseidoniastes de Bérytos à Délos reste le modèle, semble-t-il, isolé, d'une statio étrangère en pays grec*». Οι απόψεις των Roussel και Picard έχουν γίνει καθολικά αποδεκτές από την μετέπειτα έρευνα.

¹⁴⁶ Για μία σύντομη, αλλά περιεκτική περιγραφή του χώρου, βλ. κυρίως Bruneau – Ducat, GD 57, 243-246. Ενδιαφέρονσα είναι επίσης η περιγραφή της Trümper 2006, 117-122· 2011, 53-56. Σύμφωνα με την ερευνήτρια, οι χώροι συνεδριάσεων, συμποσίων και διαμονής, καταλαμβάνουν περίπου το 70% του συνολικού οικοδομήματος. Ένα 15% του χώρου χρησιμοποιείται για εμπορικές λειτουργίες, ενώ το υπόλοιπο 15% αξιοποιείται για λατρευτικές ή τιμητικές πρακτικές.

κτιρίου, μαρτυρούν την εμπορική δύναμη των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών και το υψηλό κοινωνικό status τους.¹⁴⁷

Η αφετηρία και οι καταβολές του συλλόγου παραμένουν άγνωστες. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, το εμπορικό δίκτυο των *ἐγδοχέων* και *ναυκλήρων* από την Λαοδίκεια της Φοινίκης, η παρουσία του οποίου πιστοποιείται στην Δήλο κατά τα έτη 187-175, θα μπορούσε κάλλιστα να αποτελεί τον προκάτοχο των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών.¹⁴⁸ Ωστόσο, θεωρούμε εξίσου πιθανό ότι οι Βηρύτιοι *ἔμποροι*, *ναύκληροι* και *ἐγδοχεῖς*, έφτασαν στην Δήλο και ίδρυσαν σωματείο, μετά την ανακήρυξη του νησιού σε ελεύθερο λιμάνι. Το μόνο σίγουρο πάντως είναι ότι η λέσχη τους βρισκόταν ήδη υπό κατασκευή κατά το έτος 153/2 ή 149/8, όταν και το κοινόν εξέδωσε ένα τιμητικό ψήφισμα προς τον Ρωμαίο τραπεζίτη και μέλος, Μάρκο Μινάτιο Σέξτου, ο οποίος προσέφερε σημαντική οικονομική υποστήριξη για την ολοκλήρωση του *οίκου*.¹⁴⁹ Πριν ξεκινήσουν την ανοικοδόμηση του κτιρίου τους, οι Ποσειδωνιαστές πιθανότατα έστειλαν πρεσβεία στην Αθήνα με στόχο την απόκτηση της απαιτούμενης άδειας και χώρου για την κατασκευή, όπως συνέβη στην περίπτωση των Τυρίων Ηρακλειστών.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Trümper 2006, 117-122· 2011, 57-58. Η Trümper, αμφισβητεί με διαυγή επιχειρήματα την καθιερωμένη άποψη των Roussel και Picard, σύμφωνα με την οποία, η τοποθεσία της λέσχης είναι αυστηρά απομονωμένη σε τοπογραφικό και κατ' επέκταση σε κοινωνικό επίπεδο.

¹⁴⁸ Βλ. παραπάνω, σελ. 35.

¹⁴⁹ Γενικά για τις ευεργεσίες και την χρηματοδότηση που προσέφερε ο Μάρκος Μινάτιος προς τον σύλλογο, βλ. ID 1520, στ. 2-17. Το εν λόγω ψήφισμα, όπως και αυτό των Τυρίων Ηρακλειστών, εκδόθηκε όταν ο Φαιδρίας ήταν επώνυμος άρχοντας της Αθήνας. Για την συζήτηση σχετικά με την χρονολόγηση, βλ. παραπάνω, σελ. 40, υποσ. 102.

¹⁵⁰ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι εκτός από τους Τύριους Ηρακλειστές, κανένα άλλο εμπορικό σωματείο της Δήλου δεν μας πληροφορεί για συγκεκριμένες διαδικασίες, τις οποίες ακολούθησαν, προκειμένου να τους παραχωρηθεί τόπος στο νησί. Αυτό εγείρει ερωτήματα σχετικά με το εάν τέτοιου είδους διαδικασίες έχασαν την σημασία τους στην Δήλο μετά από κάποιο χρονικό σημείο. Ωστόσο, δεν αποκλείεται κάποια εμπορικά δίκτυα να είναι σε ενοίκιο ή σε ιδιωτικό χώρο ή απλά να παραλείπουν επιγραφικά να αναφερθούν σε τέτοιες διαδικασίες.

Όλες οι επιγραφές του κοινού είναι σε άπταιστα ελληνικά και δανείζονται το ύφος των τιμητικών ψηφισμάτων και του ελληνικού διοικητικού και πολιτικού γραπτού λόγου.¹⁵¹ Σε γενικές γραμμές, το μοντέλο εσωτερικής οργάνωσης των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών, προσομοιάζει αρκετά με αυτό των Τυρίων Ηρακλειστών. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, τα δύο φοινικικά σωματεία φαίνεται να αξιοποιούν το οργανωτικό παράδειγμα και τους θεσμούς των δημοκρατικών πόλεων και κυρίως της Αθήνας. Συνήθως, ο σύλλογος χαρακτηρίζεται ως κοινόν, ενώ κάποιες φορές αυτοπροσδιορίζεται και ως τῶι ἐν Δήλῳ κοινόν, τονίζοντας σαφέστερα την έντονη σχέση του με τον χώρο του νησιού.¹⁵² Επίσης, στο εκτεταμένο τιμητικό ψήφισμα προς τον Μάρκο Μινάτιο απαντάται ο όρος σύνδοξ και τα μέλη χαρακτηρίζονται ως θιασίται.¹⁵³ Ως εκ τούτου, παρατηρείται η χαρακτηριστική διαίρεση του σωματείου σε κοινόν, σύνδοξ και θίασον, όπως ακριβώς στους Τύριους Ηρακλειστές.¹⁵⁴

Ομοιότητες με τους Τύριους Ηρακλειστές εντοπίζονται και στα ενδοσωματειακά αξιώματα, τα οποία καταλαμβάνουν τα μέλη. Κοσμικός ηγέτης της κοινότητας είναι και εδώ ένας επώνυμος ἀρχιθιασίτης, ο οποίος εκλέγεται σε ετήσια βάση και έχει διοικητικές και δικαστικές αρμοδιότητες.¹⁵⁵ Επί των θρησκευτικών ζητημάτων, υπεύθυνος είναι ο *ιέρεας*, για τον οποίο, ωστόσο, δεν γνωρίζουμε περισσότερες πληροφορίες, ενώ αρμόδιοι για τις οικονομικές υποθέσεις και την διαχείριση του κοινού ταμείου είναι οι *ἀργυροταμίαι*.¹⁵⁶ Κατώτερο στην ιεραρχία φαίνεται πως είναι το ειδικό σώμα των *βουτρόφων*, το οποίο πιθανότατα ασχολείται με

¹⁵¹ Αυτή η παρατήρηση έγινε αρχικά από τον Robert 1973b, 478.

¹⁵² Για την χρήση της φράσης τῶι ἐν Δήλῳ κοινόν, βλ. συγκεκριμένα ID 1520, στ. 1, ID 1777, στ. 1-2, ID 1782, στ. 1-3.

¹⁵³ Για τον όρο σύνδοξ, βλ. ID 1520, στ. 2-3, 5, 8, 15, 18, 33, 37-38, 44-45, 55. Για τον όρο θιασίται, βλ. ID 1520, στ. 83-84.

¹⁵⁴ Για την συζήτηση σχετικά με τους όρους κοινόν, σύνδοξ και θίασος, βλ. παραπάνω, σελ. 42-46.

¹⁵⁵ Για την συζήτηση σχετικά με τον ἀρχιθιασίτη, βλ. παραπάνω, σελ. 47, υποσ. 129.

¹⁵⁶ Για τους ἀργυροταμίεις, βλ. ID 1520, στ. 70, 93.

την εκτροφή των ζώων που προορίζονται για τις θυσίες και τα συμπόσια.¹⁵⁷ Στους παρακάτω πίνακες, αναφέρονται ονομαστικά τα μέλη του συλλόγου που επιβεβαιωμένα έχουν διατελέσει *ἀρχιθιασίται* και *ἱερεῖς*.¹⁵⁸

<i>ἀρχιθιασίται</i>
<i>Μγασέας Διονυσίου (ID 1778)</i> . Έχει υπηρετήσει δύο φορές στο αξίωμα κατά τα έτη 130-69.
<i>Διονύσιος Σωσιπάρχου (ID 1779)</i> . Η θητεία του στο αξίωμα χρονολογείται κατά τα έτη 130-125.
<i>Γοργίας Απολλοδώρου (ID 1782)</i> . Η θητεία του στο αξίωμα χρονολογείται περίπου το 90.
<i>Άγνωστο όνομα (ID 1791)</i> . Η θητεία του στο αξίωμα χρονολογείται κατά τα έτη 153-88.
<i>Δημοκλῆς Δημοφώντος (ID 1796)</i> . Η θητεία του στο αξίωμα χρονολογείται κατά τα έτη 153-88.

<i>ἱερεῖς</i>
<i>Απολλόδωρος Απολλοφάνου (ID 1780, 1796)</i> . Πρόκειται για τον μοναδικό γνωστό <i>ἱερέα</i> , η θητεία του οποίου χρονολογείται κατά τα έτη 153-88.

Ο υψηλός βαθμός οργάνωσης των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών επιβεβαιώνεται επίσης από την ύπαρξη ειδικού νομοθετικού πλαισίου εντός του σωματείου.¹⁵⁹ Σύμφωνα με την ορθή παρατήρηση της Baslez, το *ἱερὸν* και ο *νόμος* ενός κοινωνικού δικτύου αποτελούν τις δύο απαραίτητες προϋποθέσεις για την συγκρότηση στέρεων σωματειακών δομών.¹⁶⁰ Ο *νόμος* ουσιαστικά αποτελεί το κανονιστικό πλαίσιο, το οποίο διέπει την ζωή μίας οργανωμένης ένωσης, ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ των μελών,

¹⁵⁷ Για τους βουτρώφους, βλ. ID 1520, στ. 69, 74.

¹⁵⁸ Αναλυτικό προσωπογραφικό κατάλογο των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών, με την απαραίτητη βιβλιογραφία, παραθέτει ο Picard 1920, 276-286.

¹⁵⁹ Βλ. ID 1520, στ. 69, όπου αναφέρεται ρητά η φράση «... κατά τὸν νόμον...».

¹⁶⁰ Baslez 1977, 207-208.

καθορίζει τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματά τους, ενώ παράλληλα διασφαλίζει την μονιμότητα ενός σωματείου, ανεξαρτήτως συνθηκών ή ατόμων. Ο νόμος δεν αναφέρεται πάντοτε ρητά, αλλά υποθέτουμε ότι στα περισσότερα σωματεία, τα μέλη έχουν από κοινού συμφωνήσει σε κάποιο πλαίσιο, προκειμένου να ρυθμίζουν ζητήματα νομικής φύσεως. Η περίπτωση των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών αποτελεί μία από τις ελάχιστες στην Δήλο, στην οποία μπορούμε πράγματι να εντοπίσουμε τα ίχνη ενός νομικού και ελεγκτικού μηχανισμού σε πλήρη ισχύ.¹⁶¹ Ρίχνοντας μία πιο προσεκτική ματιά στο τιμητικό ψήφισμα προς τον Μάρκο Μινάτιο, παρατηρούμε ότι ένα μεγάλο τμήμα του αποτελείται από ρήτρες, οι οποίες διασφαλίζουν την τήρηση των ψηφισμένων τιμών, ενώ παράλληλα προβλέπουν την επιβολή χρηματικών προστίμων σε όσους δεν ακολουθήσουν πιστά την διαδικασία.¹⁶² Ως εκ τούτου, αυτό το οποίο μπορούμε να αντιληφθούμε είναι ότι τουλάχιστον οι τιμητικές πρακτικές, αλλά προφανώς και το σύνολο των οικονομικών και νομικών διαδικασιών

¹⁶¹ Σύμφωνα με την Baslez 1977, 208, οι Βηρύτιοι Ποσειδωνιαστές και πιθανότατα μία ομάδα μελανηφόρων (εάν πράγματι μπορούμε να αποδώσουμε σε αυτούς το ψήφισμα ID 1523), αποτελούν τα μοναδικά σωματεία της Δήλου, στα οποία επιβεβαιώνεται η ύπαρξη νομοθεσίας. Στην περίπτωση των μελανηφόρων, τα μέλη δεν επιτρέπεται να εναντιωθούν στις αποφάσεις του ψηφίσματος. Σε αντίθετη περίπτωση, θα θεωρούνται ένοχοι και θα τους επιβάλλονται χρηματικές κυρώσεις (ID 1523, στ. 7-13).

¹⁶² Βλ. ID 1520, στ. 53-93. Συγκεκριμένα, απαγορεύεται ρητά στα μέλη να εναντιωθούν με τον οποιοδήποτε τρόπο στις αποφάσεις του ψηφίσματος. Σε αντίθετη περίπτωση, ο αδικούμενος θα τιμωρείται με πρόστιμο 6.000 δραχμών. Το ίδιο πρόστιμο θα επιβληθεί και στον *ἀρχιθιασίτη* αν δεν υπακούσει στους κανονισμούς. Οι *ἀργυροταμίαι* είναι υποχρεωμένοι να καταβάλλουν κάθε χρόνο στους *βουτρώφους* 150 δραχμές για τον *βούν* και άλλες 150 δραχμές για την *ὑποδοχήν* προς τιμήν του Μάρκου Μινάτιου. Επίσης, οφείλουν να αποδώσουν *λόγον γραπτόν* για το κεφάλαιο που διαχειρίστηκαν, κατά την πρώτη συνάντηση του σωματείου μετά την εορτή. Όσοι από τους *βουτρώφους* δεν πραγματοποιήσουν τα προστεταγμένα, θα τους επιβάλλεται χρηματικό πρόστιμο 1.000 δραχμών. Όλα τα μέλη της κοινότητας έχουν το δικαίωμα να προσάψουν κατηγορίες σε κάποιο μέλος, αν διαπιστωθούν παρατυπίες επί της διαδικασίας. Σε αυτή την περίπτωση, ο *ἀρχιθιασίτης* πρέπει να οδηγήσει τον κατηγορο και τον απολογούμενο σε δίκη, κατά την οποία τα μέλη του σωματείου θα κρίνουν για την έκβαση της υπόθεσης, μέσω ψηφοφορίας. Εάν ο *ἀρχιθιασίτης* δεν μεριμνήσει για την πραγματοποίηση της δίκης, τα μέλη μπορούν να τον καταγγείλουν μόνο όταν λήξει η θητεία του αξιώματός του και θα είναι πλέον ιδιώτης.

εντός του συλλόγου, διέπονται από συγκεκριμένους κανονισμούς, των οποίων η παράβαση επιφέρει κυρώσεις.

Πολλά εύπορα μέλη του κοινού διακρίθηκαν ως ευεργέτες για πάνω από δύο γενιές, δωρίζοντας αρχιτεκτονικά τμήματα της λέσχης, όπως τις στοές, μία μεγάλη εξέδρα, βωμούς, αγάλματα και άλλα αναθήματα.¹⁶³ Η γενναιοδωρία τους επιβραβεύτηκε με διάφορα προνόμια, όπως την απεικόνιση των πορτραίτων τους στα ενδότερα του οίκου. Ιδιαίτερη θέση κατέχει σαφέστατα ο Ρωμαίος ευεργέτης Μάρκος Μινάτιος, η οικονομική ενίσχυση του οποίου ήταν ιδιαίτερα καθοριστική για την ολοκλήρωση των οικοδομικών εργασιών της λέσχης.¹⁶⁴ Επίσης, ανάμεσα στους ευεργέτες ξεχωρίζει και ο Βηρύτιος Διονύσιος Ζήνωνος, ο οποίος αφιέρωσε στον σύλλογο το γνωστό σύμπλεγμα της Αφροδίτης και του Πάνα, ένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό, εύθυμο και κομψό δείγμα ελληνιστικής τέχνης, το οποίο κοσμούσε την λέσχη του συλλόγου.¹⁶⁵

Ο αριθμός των μελών είναι άγνωστος και δεν μπορεί να υπολογιστεί μέσω των επιγραφών. Ωστόσο, σύμφωνα με την Trümper, η χωρητικότητα των δωματίων για δεξιώσεις, τα οποία μπορούσαν να φιλοξενήσουν περίπου 68-96 άτομα, ενδεχομένως και να χρησιμεύει ως μία κατά προσέγγιση ένδειξη του πιθανού μεγέθους του σωματείου.¹⁶⁶ Οι

¹⁶³ Βλ. κυρίως ID 1772-1776, 1778-1779, 1781, 1783-1784, 1786, 1788-1791, 1793, 2325. Όλες οι επιγραφές βρέθηκαν μέσα στην λέσχη των Ποσειδωνιαστών.

¹⁶⁴ Για τον Μάρκο Μινάτιο το σωματείο ψήφισε μέγιστες τιμές, οι οποίες περιλαμβάνουν την *ανάθεσιν ἀνδριάντος*, την *ανάθεσιν γραπτῆς εἰκόνης*, την κλισία μαζί με τον θυσιαστή στις γιορτές του Ποσειδώνα, την πρωτοκλισία σε όλες τις υπόλοιπες συνόδους, την καθιέρωση ετήσιας εορτής προς τιμήν του, την απαλλαγή του από την συμμετοχή σε λειτουργίας και δαπάνας του συλλόγου κ.ά. Βλ. πιο συγκεκριμένα ID 1520, στ. 20-52.

¹⁶⁵ Για την συγκεκριμένη αφιέρωση, βλ. ID 1783. Επιπλέον, ο Διονύσιος Ζήνωνος αφιέρωσε προς τον σύλλογο μία στοά (ID 1772) και άλλα δύο αναθήματα αφιερωμένα στους πάτριους θεούς (ID 1784 και 1785).

¹⁶⁶ Trümper 2006, 116. Στην λέσχη των Ποσειδωνιαστών βρέθηκαν δύο θραύσματα ενός καταλόγου μελών αγνώστου μεγέθους, από την οποία μόνο 18 ονόματα διασώζονται (ID 2629). Τα δύο θραύσματα του καταλόγου συνδρομών ID 2611, βρέθηκαν σε δύο διαφορετικά σημεία πλησίον της λέσχης. Η συγκεκριμένη επιγραφή περιλαμβάνει πάνω από 80 άτομα, τα οποία χρηματοδότησαν για ένα άγνωστο εγχείρημα, προσφέροντας

επιγραφικές μαρτυρίες πάντως υποδεικνύουν ότι το δικαίωμα του μέλους δεν ήταν περιορισμένο αποκλειστικά σε Βηρύτιους, ούτε σε *ἐμπόρους*, *ναυκλήρους* και *ἐγδοχεῖς*. Μεταξύ των μελών, συμπεριλαμβάνεται ο Ρωμαῖος τραπεζίτης Μάρκος Μινάτιος, όπως επίσης και ο Δημοκλῆς Δημοφώντος, πιθανότατα ένας Βηρύτιος πολιτογραφημένος ως Αθηναῖος, ο οποίος τιμήθηκε ως ευεργέτης με ένα ἀγαλμα στην λέσχη ἀπο τον σύλλογο και τον Δήμο των Αθηναίων, ενώ αργότερα διετέλεσε *ἀρχιθιασίτης* των Ποσειδωνιαστών.¹⁶⁷ Επίσης, στα μέλη ενδεχομένως να συμπεριλαμβάνονται ένας Τύριος πολιτογραφημένος ως Αθηναῖος, ένας Αθηναῖος γυμνασίαρχος, ένας Αθηναῖος αγορανόμος, δύο λάτρεις των αιγυπτιακῶν θεοτήτων και αρκετοὶ ἰατροί.¹⁶⁸ Ἐν ἀντιθέσει, το δικαίωμα του να εἶναι κανεὶς μέλος των Ποσειδωνιαστών φαίνεται πως δεν ἐπεκτεινόταν σε γυναῖκες, παιδιά και δούλους. Ἡ συμμετοχή στο

μία *ὄργανον* ἢ περισσότερες *ὄργαναι*. Ὅτι ἀφορᾷ αὐτὸ το σημαντικό ἐγγράφο εἶναι ἀγνώστο και ἀμφιλεγόμενο. Ο Picard 1920, 310, προτείνει ὅτι ἀπὸ την στιγμή που η χρηματοδότηση γίνεται σε *ὄργαναι*, τότε ἔχουμε να κάνουμε προφανῶς με την κατασκευή κάποιου κτιρίου ἢ τοίχους ἢ λιθόστρωτου δρόμου. Η Bazlez 1977, 185, υποσ. 40, αναφέρει ὅτι πρόκειται για την κατασκευή κάποιου καναλιού, χωρίς ωστόσο να προσφέρει περισσότερες ἐξηγήσεις. Μεταξύ των συνεισφερόντων, συναντάμε αρκετοὺς Βηρύτιους (ἐκ των οποίων τουλάχιστον οι τέσσερις εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ ἄλλες ἐπιγραφές), ἀλλὰ ἐπίσης ἕναν Τύριο και δύο Αθηναῖους. Σύμφωνα με τον Picard 1920, 284, ο κατάλογος αὐτὸς μπορεῖ κάλλιστα να μην ἀποτελεῖται αποκλειστικά και μόνο ἀπὸ μέλη του σωματείου, ωστόσο, η Bazlez 1977, 159, 175-181, ἀντιλαμβάνεται ὅλα τα πρόσωπα της ἐπιγραφῆς ως μέλη του συλλόγου, μία ἐρμηνεία η οποία ἔχει ἀξιοσημείωτο ἀντίκτυπο ἀναφορικά με την ἐθνική προέλευση και το ἐπαγγελματικὸ εὖρος των Ποσειδωνιαστών. Θεωροῦμε ὅτι τα άτομα που ἀναφέρονται στον κατάλογο ἔχουν σαφέστατα ἕνα κοινὸ ενδιαφέρον. Ὡστόσο, ἀπὸ την στιγμή που δεν μποροῦν να καθοριστοῦν με ἀσφάλεια οι μεταξύ τους σχέσεις, τότε θα πρέπει να παραμείνει ἀνοιχτὸ πρὸς συζήτηση το εἴαν η κατασκευή ἀφορᾷ ὄντως την λέσχη των Ποσειδωνιαστών ἢ κάτι ἄλλο.

¹⁶⁷ Για τον Δημοκλῆ Δημοφώντος, βλ. ID 1780 και 1796.

¹⁶⁸ Ὅλα αὐτὰ ἀναφέρονται στην ἐπιγραφή ID 2611. Ἡ ταυτοποίησή τους ως μέλη του συλλόγου ἐξαρτάται ἀπὸ το εἴαν πράγματι η ἐπιγραφή ID 2611 ἀποτελεῖ κατάλογο συνδρομῶν των Ποσειδωνιαστών ἢ ὄχι. Βλ. την σχετική συζήτηση παραπάνω, σελ. 57-58, υποσ. 166.

σωματείο και η ζωή εντός της λέσχης ήταν προφανώς προνόμιο των ελεύθερων ανδρών.¹⁶⁹

Ένα άλλο ιδιαίτερα ενδιαφέρον ζήτημα είναι το ποιές ακριβώς ήταν οι σχέσεις των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών με τις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις της Δήλου. Τα στοιχεία που διαθέτουμε υποδεικνύουν, ότι ο σύλλογος διατηρούσε καλές σχέσεις, τόσο με την Αθήνα όσο και με την Ρώμη, κυρίως για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους. Ασφαλώς, η από κοινού τιμήση του Δημοκλή Δημοφώντος από τον σύλλογο και τον Δήμο των Αθηναίων, φανερώνει, έως έναν βαθμό τουλάχιστον, κάποιες υπαρκτές επαφές.¹⁷⁰ Ακόμα πιο χαρακτηριστικό πάντως είναι το γεγονός, ότι το κοινόν έδειχνε τον σεβασμό και την νομιμοφροσύνη του στην αθηναϊκή κυβέρνηση της Δήλου, προβάλλοντας πρώτα τον Δήμο των Αθηναίων εντός στεφάνων και έπειτα τους ίδιους τους ευεργέτες του, μία επιγραφική συνήθεια η οποία είχε ήδη αρχίσει από το 153/2 ή το 149/8.¹⁷¹ Επιπλέον, κατά το έτος 122/1 ή 110/9, ο σύλλογος έστησε ένα τιμητικό μνημείο προς τον Δήμο των Αθηναίων σε δημόσιο χώρο της Δήλου, πιθανότατα στην Αγορά του Θεόφραστου.¹⁷² Αντίστοιχος σεβασμός αποδιδόταν και στους Ρωμαίους, ενσωματώνοντας την λατρεία της θεάς

¹⁶⁹ Τρεις επιγραφές (ID 1786, 1788, 2324) αφιερώθηκαν από τους Ποσειδωνιαστές υπέρ εαυτών και των γυναικών ή μητέρων τους, ενώ τέσσερις (ID 1783-1784, 1791, 1793) αφιερώθηκαν υπέρ εαυτών και υιών ή τέκνων. Επίσης, στην προβληματική επιγραφή ID 2611, στ. 52, 60, εμφανίζονται δύο δούλοι κάποιου Μάρκου, ο Αλέξανδρος και ο Αντίοχος, τους οποίους η Baslez 1977, 172, υποσ. 36, ταυτίζει ως δούλους του Μάρκου Μινάτιου. Αν πράγματι πρόκειται για δούλους του Μάρκου Μινάτιου, αυτό δεν σημαίνει ότι αποτελούν και μέλη του σωματείου. Δεν αποκλείεται ο πάτρωνας τους να τους ενθάρρυνε προκειμένου να χρηματοδοτήσουν το άγνωστο εγχείρημα. Ωστόσο, όπως ορθά έχει επισημάνει η Trümper 2006, 116-117, υποσ. 28, η ταυτοποίησή τους με δούλους του Μάρκου Μινάτιου είναι το λιγότερο αμφισβητήσιμη, λόγω της μεγάλης χρονικής διαφοράς ανάμεσα στην επιγραφή ID 1520 (153/2 ή 149/8) και την ID 2611 (τέλη 2^{ου} αιώνα).

¹⁷⁰ Για τον Δημοκλή, βλ. παραπάνω, σελ. 58, υποσ. 167.

¹⁷¹ Για την στεφάνωση του Δήμου των Αθηναίων στις επιγραφές του σωματείου, βλ. κυρίως Robert 1973b, 476.

¹⁷² ID 1777. Πρόκειται για ανάθεση αγάλματος του προσωποποιημένου δήμου στον Απόλλωνα. Σε παρακείμενο σημείο βρισκόταν και ένα άγαλμα του βασιλιά Αντίοχου Η', το οποίο είχε αφιερωθεί στον Απόλλωνα από τον λαό της Λαοδίκειας/Βηρυτού, κατά το έτος 110/9. Βλ. ID 1551.

Ρώμης εντός της λέσχης, γεγονός το οποίο θα εξετάσουμε παρακάτω, ενώ κατά το έτος 90, το κοινόν αφιέρωσε ένα άγαλμα στον Ρωμαίο στρατηγό Γν. Οκτάβιο.¹⁷³ Όλα τα παραπάνω, ασφαλώς είχαν ως πρόθεση να υπενθυμίσουν και να διασφαλίσουν την πίστη των Ποσειδωνιαστών στην Αθήνα και την Ρώμη, ωστόσο, δεν αποκλείεται να υποδηλώνουν ότι Αθηναίοι και Ρωμαίοι αντιπρόσωποι προσκαλούνταν στην λέσχη σε έκτακτες περιστάσεις ή ακόμα και σε τακτική βάση. Επίσης, η Trümper εύστοχα παρατηρεί ότι η μετατόπιση της έμφασης των τιμών από την Αθήνα προς την Ρώμη, αντανακλά τις σημαντικές μεταβολές στο πολιτικό και οικονομικό status quo της Δήλου, κατά τα τέλη του 2^{ου} αιώνα.¹⁷⁴

Τα αρχαιολογικά ευρήματα και οι επιγραφές μαρτυρούν ότι η θρησκευτική και πνευματική ζωή των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών ήταν ιδιαίτερα έντονη και πολυσχιδής. Γνωστές από την έρευνα είναι τόσο οι λατρεύμενες θεότητες όσο και κάποιες από τις εορτές που διοργάνωναν τα μέλη του συλλόγου. Στην λέσχη τους οι Ποσειδωνιαστές λάτρευαν τους πάτριους θεούς, Ποσειδώνα και πιθανότατα Αφροδίτη-Αστάρτη.¹⁷⁵ Η λατρεία της Ρώμης φαίνεται ότι ενσωματώθηκε στον πάνtheon του σωματείου κάπως μεταγενέστερα, ίσως λίγο αργότερα από το 130.¹⁷⁶ Για

¹⁷³ Βλ. ID 1782. Να επισημάνουμε ότι ο Ρωμαίος τραπεζίτης Μάρκος Μινάτιος είχε ήδη τιμηθεί το 153/2 ή 149/8, αλλά προφανώς ως μέλος και ευεργέτης του κοινού και όχι ως επίσημος αξιωματούχος της Ρώμης, όπως φαίνεται να είναι η περίπτωση του Γν. Οκτάβιου.

¹⁷⁴ Trümper 2006, 116.

¹⁷⁵ Γενικά για τις θεότητες που λατρεύονταν στην λέσχη των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών, βλ. ενδεικτικά Picard 1921, 13-14, 44-50· Bruneau 1978, 160-190· Meyer 1988, 203-220· McLean 1996, 201-205· Bruneau – Ducat, GD 57, 244· Trümper 2006, 117. Από τους πάτριους θεούς, μόνο η ταυτότητα του Ποσειδώνα έχει επιβεβαιωθεί με ασφάλεια μέσω των επιγραφών. Οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν στην Αφροδίτη-Αστάρτη ως την δεύτερη πάτρια θεότητα του σωματείου, η οποία ήταν συνήθης πάρεδρος του Ποσειδώνα της Ανατολής, ωστόσο, η Baslez, 1986, 294, έχει προτείνει διάφορες άλλες εναλλακτικές εκδοχές.

¹⁷⁶ Για την λατρεία της Ρώμης, βλ. πιο συγκεκριμένα την επιγραφή ID 1778, η οποία συνόδευε το άγαλμα της θεάς Ρώμης, το οποίο φιλοτέχνησε ο Αθηναίος γλύπτης Μένανδρος Μέλανος εκ μέρους του κοινού. Βλ. επίσης την επιγραφή ID 1779, η οποία

τις ανάγκες της λατρείας των τριών προστάτιδων θεοτήτων, είχαν ιδρυθεί μικροί ναοί και βωμοί εντός της λέσχης. Επίσης, σε ετήσια βάση λάμβανε χώρα η επίσημη εορτή προν τιμήν του Ποσειδώνα, κατά την διάρκεια της οποίας τα μέλη πραγματοποιούσαν θυσίες και συμπόσια.¹⁷⁷ Σε κάποιες έκτακτες περιστάσεις, καθιερώνονταν ετήσιες ημέρες εορτασμού και προς τιμήν των ευεργετών, όπως ακριβώς συνέβη στην περίπτωση του Μάρκου Μινάτιου.¹⁷⁸ Επιπλέον, ο σύλλογος έδειχνε τον σεβασμό του προς τον Δήλιο Απόλλωνα, συμμετέχοντας κάθε χρόνο στα λατρευτικά δρώμενα προς τιμήν του, γεγονός το οποίο καταδεικνύει ότι οι Βηρύτιοι Ποσειδωνιαστές δεν ήταν ένα σωματείο απομονωμένο από το περιβάλλον της Δήλου, αλλά αντίθετα βρίσκονταν σε πραγματική επαφή και αλληλεπίδραση με την κοινωνία του νησιού.¹⁷⁹

Η συνολική εικόνα που αναδύεται από τις επιγραφικές και αρχαιολογικές μαρτυρίες δεν διαφέρει ιδιαίτερα από αυτή την Τυρίων Ηρακλειστών, αλλά αντίθετα ενισχύει την άποψη ότι τα φοινικικά εμπορικά σωματεία της Δήλου αποτελούν οργανωμένες και πολυδιάστατες κοινότητες, οι οποίες προσφέρουν προς τα μέλη τους προνόμια για τις εμπορικές δραστηριότητες, αλλά κυρίως το αναγκαίο θρησκευτικό, κοινωνικό και νομικό πλαίσιο, προκειμένου να ενταχθούν και να διαβιώσουν στην Δήλο, όπως ακριβώς επιθυμούσαν. Ο βαθμός

είναι χαραγμένη στην βάση του βωμού της Ρώμης που βρέθηκε στην λέσχη. Και οι δύο επιγραφικές μαρτυρίες χρονολογούνται μετά το 130. Παρενθετικά να αναφέρουμε ότι ο Μένανδρος Μέλανος δημιούργησε για το σωματείο και ένα ανάθημα προς τον Ποσειδώνα (ID 2325).

¹⁷⁷ ID 1520, στ. 32, 38.

¹⁷⁸ ID 1520, στ. 34-36, 41-43. Το ψήφισμα συγκεκριμένα προβλέπει, ότι η εορτή προν τιμήν του Μάρκου Μινάτιου θα πραγματοποιείται ετησίως, την επόμενη ακριβώς μέρα από την εορτή του Δήλιου Απόλλωνα.

¹⁷⁹ Βλ. ID 1520, στ. 34-35, 49-50, όπου αναφέρεται η συμμετοχή των Ποσειδωνιαστών στην «πομπήν τῶν Ἀπολλωνιείων». Ο Van Nijf 1997, 198, έχει πολύ εύστοχα επισημάνει ότι η συμμετοχή του σωματείου στην πομπή του Δήλιου Απόλλωνα, αποτελεί ιδανική ευκαιρία, προκειμένου να γίνουν ευρύτερα γνωστές οι τιμές προς τον ευεργέτη Μάρκο Μινάτιο.

εξελληνισμού είναι το ίδιο έντονος με τους Τύριους Ηρακλειστές, καθώς και εδώ η αποκλειστική χρήση της ελληνικής γλώσσας, των ελληνικών προτύπων οργάνωσης, η *interpretatio Graeca* των πάτριων θεών, οι λατρευτικές και τιμητικές πρακτικές, αποκαλύπτουν την προσαρμογή του συλλόγου στο ελληνιστικό θεσμικό, γλωσσικό και θρησκευτικό περιβάλλον. Η ύπαρξη της λέσχης επιβεβαιώνει κατηγορηματικά τον μόνιμο χαρακτήρα της παρουσίας των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών στο νησί, ενώ παράλληλα εμπλουτίζει τις πληροφορίες μας για την ζωή του σωματείου, καθώς είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε τον χώρο μέσα στον οποίο τα μέλη συνεδρίαζαν, πραγματοποιούσαν συμπόσια, λάτρευαν τους προστάτες θεούς τους, τιμούσαν τους ευεργέτες τους και διέμεναν, όταν βρίσκονταν εκεί για τις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις. Ανεξαρτήτως του εάν τα κριτήρια για να κατέχει κάποιος την ιδιότητα του μέλους ήταν αυστηρά καθορισμένα ή όχι, πρόκειται ασφαλώς για ένα εμπορικό δίκτυο καλά αναμεμειγμένο με την κοινωνική ζωή και την κοινότητα του κοσμοπολίτικου και ελεύθερου λιμανιού της Δήλου.

3. ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ

3.1 Σχέσεις Δήλου-Αιγύπτου και οι έμποροι της Αλεξάνδρειας έως το 166

Οι πολιτικές σχέσεις της Δήλου με την Αίγυπτο ήταν ιδιαίτερα έντονες καθόλη την διάρκεια του 3^{ου} αιώνα, καθώς οι Πτολεμαίοι ήλεγχαν κατά διαστήματα τον ευρύτερο χώρο των Κυκλάδων, μέσω του Κοινού των Νησιωτών. Η Δήλος μάλιστα, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, αποτελούσε έδρα του Κοινού. Στο νησί βρέθηκαν τα ψηφίσματα των Νησιωτών, τιμητικές αφιερώσεις προς αξιωματούχους τους, αλλά και αφιερώσεις προς τιμήν Πτολεμαίων βασιλέων, όπως ο Πτολεμαίος Β΄ Φιλάделφος.¹⁸⁰ Ωστόσο, πενιχρές είναι οι ενδείξεις που διαθέτουμε για κάποια περαιτέρω εμπορική διείσδυση των Πτολεμαίων στο οικονομικό περιβάλλον της Δήλου. Η θεωρία ότι οι Πτολεμαίοι χρησιμοποίησαν το νησί ως κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου για την εξαγωγή σιτηρών στον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο κατά τα διαστήματα που ήλεγχαν τις Κυκλάδες, είναι το λιγότερο αμφιλεγόμενη και βασίζεται πάνω σε προβληματικές μαρτυρίες.¹⁸¹ Άλλωστε, αντικειμενικός στόχος των Πτολεμαίων δεν φαίνεται πως ήταν η οικονομική εκμετάλλευση των εμπορικών δυνατοτήτων της Δήλου ή των υπόλοιπων κυκλαδίτικων νησιών, αλλά ο πολιτικός και στρατιωτικός έλεγχος της νευραλγικής θέσης του Αιγαίου. Ούτως ή άλλως, οι συγκυρίες δεν επέτρεψαν στους Πτολεμαίους βασιλείς

¹⁸⁰ Για τα ψηφίσματα του Κοινού των Νησιωτών στην Δήλο, βλ. IG XI 4, 1037-1048. Για τιμητικές αφιερώσεις προς αξιωματούχους του Κοινού των Νησιωτών, βλ. ενδεικτικά IG XI 4, 1125-1126, όπου οι Νησιώτες τιμούν τον νησιάρχο Βάκχωντα Νικήτου Βοιώτιον. Για την τιμητική αφιέρωση των Νησιωτών προς τον Πτολεμαίο Β΄ Φιλάδελο στην Δήλο, βλ. IG XI 4, 1123.

¹⁸¹ Για σχετική συζήτηση, βλ. παραπάνω, σελ. 7-8, υποσ. 8.

να χαράξουν μία σταθερή και μακροπρόθεσμη οικονομική πολιτική στο χώρο των Κυκλάδων, ακόμα και αν κάτι τέτοιο ήταν μέσα στις προθέσεις τους.

Σε θρησκευτικό επίπεδο, οι επαφές της Δήλου με την Αίγυπτο αρχίζουν να εντείνονται ολοένα και περισσότερο, λόγω της ευρείας διάδοσης των ανατολικών λατρειών σε ολόκληρη την ελληνιστική οικουμένη.¹⁸² Τέτοιου είδους λατρείες, οι οποίες βρήκαν πρόσφορο έδαφος σε εμπορικά κέντρα με μεικτό πληθυσμό, δεν θα μπορούσαν να αφήσουν ανέπαφα μεγάλα λιμάνια, όπως ήταν άλλωστε η Δήλος ή ο Πειραιάς, η Κόρινθος, η Ρόδος και οι μητροπόλεις της Μικράς Ασίας. Πράγματι, οι αιγυπτιακές θεότητες καταλαμβάνουν μία ιδιαίτερα σημαντική θέση στον θρησκευτικό βίο του νησιού.¹⁸³ Η απήχηση που γνωρίζουν επιβεβαιώνεται από την ύπαρξη τριών Σαραπιείων,¹⁸⁴ καθώς και από την ίδρυση θρησκευτικών σωματείων ταγμένων στην λατρεία του Σάραπι, της Ίσιδας, του Άνουβι και του Αρποκράτη.¹⁸⁵ Τα σωματεία αυτά, τα οποία φέρουν συνήθως το όνομα *θεραπευταί* ή *μελανηφόροι*, δεν αποτελούνται αποκλειστικά από Αιγύπτιους, αλλά αντίθετα προσλαμβάνουν έναν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα.

Ως εκ τούτου, οι επαφές μεταξύ Δήλου και Αιγύπτου φαίνεται πως σχετίζονται περισσότερο με την πολιτική και την θρησκεία παρά με το

¹⁸² Η επιγραφή IG XI, 1299, μας πληροφορεί για την ενδιαφέρουσα ιστορία του Απολλωνίου, ενός αιγυπτίου ιερέα από την Μέμφιδα, ο οποίος έφτασε στην Δήλο κατά τις αρχές του 3^{ου} αιώνα και εγκαίνιασε την λατρεία του Σάραπι στο νησί. Η λατρεία αρχικά είχε ιδιωτικό χαρακτήρα, ωστόσο, στην συνέχεια απέκτησε πλήθος πιστών.

¹⁸³ Βασική μελέτη των αιγυπτιακών λατρειών στην Δήλο αποτελεί το έργο του P. Roussel «*Les cultes égyptiens à Délos du IIIe au Ier siècle av. J.-C.*», το οποίο εκδόθηκε το 1915. Βλ. επίσης Bruneau 1970, 457-466.

¹⁸⁴ Για τα τρία δηλιακά Σαραπιεία, βλ. Bruneau – Ducat, GD 91, 288-291, GD 96, 294 και GD 100, 299-301.

¹⁸⁵ Στην Δήλο συναντάμε τουλάχιστον εννιά διαφορετικές οργανωμένες συλλογικότητες, οι οποίες επικεντρώνονται στις αιγυπτιακές λατρείες. Έναν περιεκτικό κατάλογο παραθέτει η Trümper 2011, 77. Αξίζει να αναφέρουμε ότι η δράση τους μαρτυρείται τόσο πριν όσο και μετά το 166.

εμπόριο, τουλάχιστον μέχρι το 166. Ο Fraser έχει ορθά επισημάνει ότι οι έμποροι της Αλεξάνδρειας αποτελούν μία αρκετά συγκεχυμένη επαγγελματική ομάδα και σε καμία περίπτωση δεν έχουν καταφέρει να οργανώσουν συλλογικά δίκτυα, αντίστοιχα με τους πιστούς των αιγυπτιακών θεοτήτων, καθόλη την διάρκεια του 3^{ου} αιώνα.¹⁸⁶ Εύλογα θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι Πτολεμαίοι, οι οποίοι ασκούσαν απόλυτο έλεγχο πάνω στο εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο του βασιλείου τους, θα είχαν ενθαρρύνει σχετικά γρήγορα την δράση προσεκτικά οργανωμένων εμπορικών συλλόγων, ωστόσο, οι λιγοστές ενδείξεις που διαθέτουμε μαρτυρούν μάλλον το αντίθετο.¹⁸⁷

Ένα απόσπασμα από τους παπύρους του Ζήνωνα κάνει λόγο στην παρουσία «ξένων που έφτασαν από την θάλασσα, εμπόρων, εγδοχέων και άλλων», εντούτοις, εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς πόσο γενική και ασαφής είναι η συγκεκριμένη αναφορά σε τέτοιου είδους ομάδες.¹⁸⁸ Επιπλέον, ένα ψήφισμα της Βουλής και του Δήμου των Δηλίων από το α' μισό του 3^{ου} αιώνα απέδωσε τιμές στον Φίλιππο, έναν Νάξιο κάτοικο της Αλεξάνδρειας, επειδή «χρείας παρεχόμενος διατελεῖ Δηλίων τοῖς έντυγχάνουσιν αὐτῶ[ι] καὶ κοινῇ καὶ ἰδίαί εἰς ἃ ἂν αὐτὸν παρακαλῶσιν».¹⁸⁹ Ο Φίλιππος φαίνεται πως έδρασε ως ένας ανεπίσημος πρόξενος για τους

¹⁸⁶ Fraser 1972, I, 185-186.

¹⁸⁷ Fraser 1972, I, 185. Γενικά, είναι γνωστός ο ιδιαίτερος έλεγχος που ασκούσαν οι Πτολεμαίοι στο εμπόριο, αλλά και η ιδιομορφία του πτολεμαϊκού νομίσματος. Πάντως, όπως δείχνει και η λατρεία του Σαράπιδος, δεν ενδιαφέρονταν να ενισχύσουν ιδιωτικές πρωτοβουλίες και δράσεις, ιδιαίτερα εκτός Αιγύπτου.

¹⁸⁸ P. Cair. Zen. 59021. Πρόκειται για μία υπηρεσιακή επιστολή του αξιωματούχου Δημητρίου προς τον διοικητή του Πτολεμαίου Β' Φιλαδέλφου, Απολλώνιο, η οποία χρονολογείται κατά το 258 και αφορά τα χρυσά νομίσματα του Πτολεμαίου Β'. Μεταξύ των άλλων αναφέρει ότι «...ἀλλὰ καθά σοι καὶ πρότερον ἔγραψα ὅτι οἱ τε ξένοι οἱ εἰσπλέοντες καὶ οἱ ἔμποροι καὶ οἱ ἐγδοχεῖς καὶ ἄλλοι φέρουσιν τό τε ἐπιχώριο[ν] νόμισμα τὸ ἀκριβές καὶ τὰ τρίχρυσα, ἵνα καινὸν αὐτοῖς γένηται...». Για σχετική συζήτηση, βλ. Ανθολόγιο, Π3, 238-248.

¹⁸⁹ IG XI 4, 588, στ. 5-8. Στην συνέχεια του ψηφίσματος, οι Δήλιοι αναγνωρίζουν τον Φίλιππο ως πρόξενο και του παραχωρούν, πέραν των άλλων τιμών, το προνόμιο της ἔγκτησις.

Δηλίου, οι οποίοι πιθανότατα εμπλέκονταν σε υποθέσεις ιδιωτικού ή δημόσιου ενδιαφέροντος στην Αλεξάνδρεια. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, προβάλλεται η ατομική δράση, ενώ παράλληλα υποδηλώνεται ότι επίσημα εμπορικά κοινά με γεωγραφική βάση την Αίγυπτο ακόμα δεν υπήρχαν.

Το γεγονός αυτό έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τους οργανωμένους εμπορικούς σχηματισμούς της Αυτοκρατορικής εποχής. Εκείνη την περίοδο, οι αλεξανδρινοί έμποροι έχουν ήδη συγκροτηθεί σε σωματεία και παρατηρείται μία μόνιμη εγκατάσταση σε λιμάνια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ο οἶκος τῶν Ἀλεξανδρέων στην Τόμι της Μαύρης Θάλασσας, αλλά και οι Ἀλεξανδρεῖς οἱ πραγματευόμενοι[ι] ἐν Περίνθῳ.¹⁹⁰ Η ορολογία αυτών των εμπορικών δικτύων υποδηλώνει μία υψηλού βαθμού οργάνωση, κάτι το οποίο δεν συναντάμε σε τέτοια κλίμακα κατά την Ελληνιστική εποχή.

Ωστόσο, η αφετηρία μίας πιο συστηματικής προσπάθειας του εμπορικού πληθυσμού της Αλεξάνδρειας να οργανώσει εμπορικές δικτυώσεις, μπορεί να τοποθετηθεί κατά το β' μισό του 2^{ου} αιώνα.¹⁹¹ Τότε ακριβώς αρχίζουν να αναδύονται οργανωμένες εμπορικές ομάδες, εκ των οποίων κάποιες εμφανίζονται να δραστηριοποιούνται στην Δήλο. Φαίνεται αρκετά πιθανό ότι η σταδιακή αναδιοργάνωση του εμπορίου μετά την εδραίωση της ρωμαϊκής κυριαρχίας στην Ανατολική Μεσόγειο, σε συνδυασμό με την καθιέρωση της Δήλου ως ελεύθερο λιμάνι, συνέβαλαν ιδιαίτερα προς αυτή την κατεύθυνση.

¹⁹⁰ Για τον οἶκον τῶν Ἀλεξανδρέων, βλ. IScM II, 153. Για τους Ἀλεξανδρεῖς οἱ πραγματευόμενοι[ι] ἐν Περίνθῳ, βλ. *Perinthos-Herakleia*, 28.

¹⁹¹ Θεμελιώδες για τα αιγυπτιακά σωματεία αποτελεί το έργο του San Nicolo «*Agyptisches Vereinswesen zur Zeit der Ptolemaer und Romer*», το οποίο εκδόθηκε το 1913. Συγκεκριμένα για τα αιγυπτιακά εμπορικά σωματεία, βλ. San Nicolo 1913, 129-142. Είναι γεγονός ότι κατά την Ελληνιστική εποχή δεν συναντάμε την πληθώρα εμπορικών σωματείων που μαρτυρούνται κατά τα Αυτοκρατορικά χρόνια. Μπορούμε να διαπιστώσουμε, ωστόσο, τα πρώτα οργανωμένα δείγματα προς αυτή την κατεύθυνση.

3.2 Η σύνοδος τῶν ἐν Ἀλεξανδρείαι πρεσβυτέρων ἐγδοχέων

Κατά τα τελευταία ἔτη της βασιλείας του Πτολεμαίου Η΄ Ευεργέτη Β΄, δύο αγάλματα ανεγέρθηκαν στην Δήλο προς τιμὴν δύο πτολεμαϊκῶν αξιωματούχων ἀπὸ ἑνὸς σχηματισμοῦ, ὁ ὁποῖος αυτοπροσδιορίζεται ὡς ἡ σύνοδος τῶν ἐν Ἀλεξανδρείαι πρεσβυτέρων ἐγδοχέων.¹⁹² Ἡ επωνυμία καὶ μόνον υποδεικνύει πῶς πρόκειται γιὰ ἕνα ἐμπορικῆς φύσεως σωματεῖο, το ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐγδοχεῖς καὶ ἐδρεύει στὴν Ἀλεξάνδρεια, χωρὶς, ὡστόσο, ὁ τόπος προέλευσης νὰ μαρτυρᾷ κατ' ἀνάγκη κάποια ἐθνικὴ ὁμοιογένεια μετὰ τῶν μελῶν. Αἰξίζει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ περίπτωση, στὴν ὁποία οἱ ἐγδοχεῖς ἐμφανίζονται μόνονι τους, δίχως τὴν παρουσία ἐμπόρων ἢ ναυκλήρων.

Ὁ χαρακτηρισμὸς πρεσβύτεροι ἀποτελεῖ τὸ μοναδικό στοιχεῖο πού διαθέτουμε γιὰ τὰ μέλη τῆς ἐν λόγω συνόδου, ἀν ἐξαιρέσουμε τὴν κοινὴ ἐπαγγελματικὴ τους ιδιότητα καὶ τὴν ἐδρα τοῦ σωματείου τους. Ὁ ὅρος αὐτός, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷται καὶ σὲ ἄλλες αἰγυπτιακὲς ἐπιγραφές, δημιουργεῖ κάποια προβλήματα καὶ ἀσφαλῶς ἔχει διχάσει τὴν σύγχρονη ἐρευνα. Πρῶτος ὁ Strack μελέτησε τὴν χρῆση τοῦ ὅρου πρεσβύτεροι στὴν Αἴγυπτο, ἐκφράζοντας τὴν ἀπόψη ὅτι πρόκειται γιὰ ἀντιπροσώπους ἐκλεγμένους ἀπὸ τὰ μέλη ἐνὸς σωματείου γιὰ νὰ διαχειρίζονται τὶς κοινὲς υποθέσεις.¹⁹³ Ἀν ἡ ἀπόψη αὐτὴ ἰσχύει, τότε θὰ πρέπει νὰ φανταστοῦμε ὅτι

¹⁹² Βασικὴ πηγὴ πληροφόρησης ἀποτελεῖ ἡ ἐπιγραφή ID 1528 (Π. Ε., ἀρ. 36, σελ. 116). Γιὰ σχολιασμό τῆς ἐπιγραφῆς, βλ. κυρίως Fougères 1887, 249-252· Dittenberger, OGIS, ἀρ. 140, 221· Durrbach, Choix, ἀρ. 108, 176-178. Βλ. ἐπίσης τὴν ἀποσπασματικὴ ἐπιγραφή ID 1529 (Π. Ε., ἀρ. 37, σελ. 116). Οἱ ἐπιγραφές βρέθηκαν κοντὰ στὴν στοὰ τοῦ Ἀντιγόνου (Bruneau – Ducat, GD 29, 205-206), ἡ ὁποία οἰκοδομήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀντίγονο Γονατὰ καὶ ὀριοθετεῖ τὴν βόρεια πλευρὰ τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνα.

¹⁹³ Ὁ Strack 1903, 230-231, στηρίζει τὴν ἀπόψή του στὴν παρουσία ἐνὸς αἰγυπτιακοῦ ἐπαγγελματικοῦ σωματείου, το ὁποῖο δραστηριοποιεῖται κατὰ τὰ τέλη τοῦ 3^{ου} αἰῶνα καὶ ὀνομάζεται οἱ πρεσβύτεροι τῶν ὀλυροκόπων (Breccia, Alexandria Mus. 23). Με τὸν συλλογισμό τοῦ συμφωνοῦν οἱ Dittenberger, OGIS, ἀρ. 140, 221· Roussel, DCA, 92-93·

στους κόλπους της συνόδου των ἐγδοχέων υπάρχουν τουλάχιστον δύο διακριτές και ιεραρχημένες ομάδες, οι πρεσβύτεροι και τα υπόλοιπα μέλη. Πιο πιθανή φαίνεται η άποψη του Poland, ο οποίος θεωρεί ότι ο όρος πρεσβύτεροι εξυπηρετεί στο να υποδηλώσει την παλαιότητα του σωματείου, όσον αφορά τον χρόνο ίδρυσης, ενώ παράλληλα προσδίδει ένα status ανωτερότητας.¹⁹⁴

Η εικόνα περιπλέκεται περισσότερο, αν θέσουμε προς εξέταση τον τρόπο εσωτερικής οργάνωσης αυτής της συνόδου. Περί τούτου, το ίδιο το σωματείο δεν μας δίνει καμία απολύτως πληροφορία, συνεπώς αναγκαζόμαστε να στραφούμε σε παρόμοιες συλλογικότητες από την Αίγυπτο, οι οποίες δείχνουν να οργανώνονται κάτω από συγκεκριμένα πρότυπα. Κατά ευτυχή συγκυρία, σώζεται αποσπασματικά ένα τιμητικό ψήφισμα, το οποίο εξέδωσε στην Δήλο μία άγνωστη αιγυπτιακή σύνοδος, κατά την διάρκεια του 2^{ου} αιώνα.¹⁹⁵ Η αιγυπτιακή προέλευση αυτής της συνόδου μαρτυρείται από την αναφορά του μηνός Μεχείρ στην επιγραφή.¹⁹⁶ Αρκετοί ερευνητές θεωρούν σχεδόν βέβαιο ότι η συγκεκριμένη σύνοδος ταυτίζεται με αυτή των ἐγδοχέων από την Αλεξάνδρεια, ωστόσο, η αποσπασματικότητα της επιγραφής δεν μας

Durrbach, *Choix*, αρ. 108, 176-178. Πρέπει να επισημάνουμε πάντως μία σημαντική διαφορά. Η διατύπωση *οί πρεσβύτεροι τῶν ὀλυροκόπων* μπορεί πράγματι να διαχωρίζει ένα μέρος από το σύνολο, λόγω της χρήσης της γενικής, ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να συμβαίνει στην περίπτωση των πρεσβυτέρων ἐγδοχέων, οι οποίοι μάλλον θα πρέπει να εκληφθούν ως ένα ενιαίο σύνολο.

¹⁹⁴ Βλ. Poland 1909, 171-172, όπου συγκρίνει τους πρεσβύτερους ἐγδοχείς με τα σωματεία των πρεσβυτέρων γερδίων (*Fayoum* 2, 122) και τῶν ἀπὸ Πτο[λε]μαῖδος τεκ[τόν]ων πρεσβυτέρων (*IGR* I, 5 1155), αμφότερα από την Αυτοκρατορική εποχή. Η άποψη του Poland έχει γίνει δεκτή από τους San Nicolo 1913, 86, υποσ. 4· Ziebarth 1929, 95-96· Fraser 1972, I, 187. Πάντως, οι παραπάνω ερευνητές θεωρούν ότι ο όρος πρεσβύτεροι υποδηλώνει την ύπαρξη και κάποιας άλλης συνόδου νεώτερων ἐγδοχέων, κάτι το οποίο θεωρούμε ότι δεν είναι απαραίτητο και δεν επιβεβαιώνεται από καμία άλλη πηγή. Όπως φαίνεται, ο χαρακτηρισμός πρεσβύτεροι αποτελεί μάλλον ένα συνηθισμένο προσδιοριστικό επίθετο στις επωνυμίες των αιγυπτιακών σωματείων.

¹⁹⁵ Πρόκειται για την επιγραφή ID 1521 (Π. Ε., αρ. 38, σελ. 117).

¹⁹⁶ ID 1521, στ. 22-23.

επιτρέπει να καταλήξουμε με ασφάλεια σε αυτό το συμπέρασμα.¹⁹⁷ Πάντως, αυτό το οποίο φαίνεται πιθανό, είναι ότι αυτή η σύνοδος αποτελεί πράγματι ένα αιγυπτιακό δίκτυο εμπορικού προσανατολισμού. Η άποψη αυτή ενισχύεται, αν αναλογιστούμε, πέραν των άλλων κοινών χαρακτηριστικών, ότι δεν αποτελεί επιγραφική συνήθεια των σωματείων των αιγυπτιακών λατρειών να εκδίδουν τέτοιου περιεχομένου ψηφίσματα.

Η σύνοδος αυτή αποτελεί ένα πλήρως οργανωμένο δίκτυο, με τα δικά του εξέχοντα μέλη, τις δικές του λατρευτικές πρακτικές, τις δικές του λειτουργίες και το δικό του κοινό ταμείο, θυμίζοντας αρκετά την εσωτερική οργάνωση των φοινικικών εμπορικών συλλόγων.¹⁹⁸ Ιδιαίτερα ενδιαφέρον στοιχείο είναι η εντολή της συνόδου να «π[ε]μφθῇ[ναι δὲ τοῦ ψηφίσμα]τος τούτου τὸ ἀντίγρ[αφον καὶ εἰς τὴν πατρί]δα καὶ τῶι κοινῶι τῶι [ἐν — — — — — τῶν ἡμε]τέρων πολιτῶν».¹⁹⁹ Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι τα μέλη της συγκεκριμένης συνόδου βρίσκονται σε στενή

¹⁹⁷ Πρώτος ο Roussel, *DCA*, 92, εξέφρασε την άποψη ότι αυτή η σύνοδος προέρχεται πιθανότατα από την Αλεξάνδρεια. Ο Durrbach, *Choix*, αρ. 108, 176-178, συμφώνησε με τον Roussel και προσέθεσε ότι πρόκειται για σωματείο εμπορικού προσανατολισμού, παρόμοιο με τους αλεξανδρινούς *ἐγδοχείς*. Οι Ziebarth 1929, 139, υποσ. 101· Fraser 1972, I, 187· Baslez 1977, 207, υποσ. 4, προχώρησαν τον συλλογισμό ένα βήμα παραπέρα, ταυτίζοντας αυτή την άγνωστη σύνοδο με την σύνοδο τῶν ἐν Αλεξανδρείαι πρεσβυτέρων *ἐγδοχέων*.

¹⁹⁸ Οι δύο ευεργέτες του ψηφίσματος, οι οποίοι αποτελούν μέλη της συνόδου, πέραν των άλλων τιμών, εξαιρούνται από την υποχρέωση να καταβάλλουν συνδρομές ή να συμμετέχουν σε λειτουργίες, ενώ παράλληλα θα κάθονται σε περίοπτη θέση στα συμπόσια που διοργανώνει η σύνοδος (*ID* 1521, στ. 16-20). Επιπρόσθετα, η 18^η ημέρα του μηνός *Μεχείρ* ορίζεται ως ετήσια ημέρα εορτασμού, κατά την διάρκεια της οποίας θα λαμβάνουν χώρα ιερές τελετουργίες (*ID* 1521, στ. 21-24). Επίσης, αναφέρεται η ύπαρξη κάποιου κοινού ιερού (*ID* 1521, στ. 31), αλλά και ενός κοινού ταμείου (*ID* 1521, στ. 23-24, 35). Ειδικά η παρουσία του ιερού μαρτυρά τον μόνιμο χαρακτήρα της εγκατάστασής τους στην Δήλο. Να τονίσουμε πάντως, ότι η σύνοδος των *ἐγδοχέων* από την Αλεξάνδρεια μπορεί να μην έχει υιοθετήσει απαραίτητα ένα τέτοιου είδους μοντέλο οργάνωσης.

¹⁹⁹ *ID* 1521, στ. 24-27. Για σχετική συζήτηση, βλ. Velissaropoulos 1980, 112. Η υποχρέωση αυτής της συνόδου να αποστείλει αντίγραφο του ψηφίσματος στην πατρίδα, ενδεχομένως υποδεικνύει ότι η ομάδα που βρίσκεται στην Δήλο αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου εμπορικού δικτύου με έδρα πιθανότατα την Αλεξάνδρεια. Δεν αποκλείεται επίσης ο πυρήνας του σωματείου στην Αλεξάνδρεια να ελέγχει τις δραστηριότητες του παραρτήματος στην Δήλο.

επαφή με αντίστοιχες κοινότητες της πατρίδας τους, στην προκειμένη περίπτωση μπορούμε να υποθέσουμε την Αλεξάνδρεια, δημιουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο ένα δίκτυο επικοινωνίας ανάμεσα στον τόπο προέλευσης και τον τόπο εγκατάστασης.²⁰⁰

Επιστρέφοντας στην σύνοδο των ἐν Ἀλεξανδρείαι πρεσβυτέρων ἐγδοχέων, οφείλουμε σε αυτό το σημείο να θέσουμε το καίριο ερώτημα του ποιά ακριβώς είναι η σχέση τους με τον χώρο της Δήλου. Μπορεί όντως να επιβεβαιωθεί κάποια μόνιμη εγκατάσταση στο νησί ή η παρουσία τους εκεί είναι κάτι το πρόσκαιρο; Δυστυχώς, και εδώ τα στοιχεία που διαθέτουμε δεν βοηθούν ιδιαίτερα προκειμένου να σχηματίσουμε μία ασφαλή εικόνα. Η μοναδική γνωστή τους ενέργεια είναι η αφιέρωση ενός αγάλματος προς τον Κρόκο, έναν πτολεμαϊκό αξιωματούχο, ο οποίος διατελούσε κυβερνήτης της Κύπρου κατά την περίοδο βασιλείας του Πτολεμαίου Η'.²⁰¹ Ο Laidlaw υποστηρίζει ότι το σωματείο αυτό δεν δραστηριοποιείται στην Δήλο, αλλά απλώς επιλέγει το νησί ως ιδανικό μέρος για τις αφιερώσεις του.²⁰² Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και ο Rauh, θεωρώντας αρκετά πιθανό ότι ο Κρόκος τιμήθηκε από τους αλεξανδρινούς ἐγδοχείς για κάποια άγνωστη ενέργεια που έκανε υπέρ τους, η οποία ενδεχομένως να μην σχετίζεται με τις εμπορικές δραστηριότητες της συνόδου στην Δήλο, αλλά με υποθέσεις που θα μπορούσαν κάλλιστα να συνδέονται με την Κύπρο ή την Αλεξάνδρεια.

²⁰⁰ Παρενθετικά να αναφέρουμε ότι γενικά τα εμπορικά δίκτυα της Δήλου δεν συνηθίζουν επιγραφικά να αναφέρονται στην πατρίδα τους. Άλλωστε, οι περισσότερες επιγραφές είναι σύντομες για να περιλαμβάνουν τέτοιες αναφορές. Η μοναδική άλλη αναφορά εις τὴν πατρίδα είναι στην επιγραφή ID 1778 των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών.

²⁰¹ Βλ. ID 1528, στ. 1-7. Ο Κρόκος είναι γνωστός και από μία άλλη τιμητική αφιέρωση στην Πάφο (SEG 13, 573). Η διατύπωση «ναύαρχον καὶ στρατηγὸν αὐτοκράτορα καὶ ὑπέρ[τατο]ν καὶ ἀρχιερέα τῶν κατὰ Κύπ[ρον]» δείχνει ακριβώς την έκταση των εξουσιών του στην Κύπρο, εξ ονόματος του βασιλιά. Γενικά για τον Κρόκο, βλ. *Pros.Ptol.* VI, αρ. 15052, 86-87. Η αποσπασματική επιγραφή ID 1529, αποτελεί και αυτή τιμητικό ψήφισμα της συνόδου για έναν πτολεμαϊκό αξιωματούχο, του οποίου ωστόσο δεν σώζεται το όνομα.

²⁰² Laidlaw 1933, 214.

Για κάποιον απροσδιόριστο λόγο, ωστόσο, η σύνοδος αποφάσισε να κοινοποιήσει την ευγνωμοσύνη της στην Δήλο, ίσως για να δηλωθεί η αγαθοεργία του Κρόκου σ' ένα περιβάλλον αποτελούμενο από διεθνείς εμπόρους, οι οποίοι εμπλέκονται στο εμπόριο μεταξύ Δήλου-Κύπρου-Αλεξάνδρειας. Σε αυτή την ερμηνεία ταιριάζει και το γεγονός ότι η εύνοια και δικαιοσύνη που επέδειξε ο Κρόκος προς την σύνοδο, επεκτείνονται και προς τούς ἄλλους ξένους.²⁰³

Οι παραπάνω απόψεις, αν και δεν στερούνται ερείσματος, ωστόσο, δεν φαίνεται να προσεγγίζουν με ικανοποιητικό τρόπο την ουσία του ζητήματος. Η παρουσία αυτής της συνόδου στη Δήλο, την δεδομένη χρονική στιγμή μάλιστα, δεν μπορεί να είναι συγκυριακή ούτε να σχετίζεται αποκλειστικά και μόνο με λόγους αυτοπροβολής του σωματείου στην εμπορική κοινότητα του νησιού. Θεωρούμε πιο πιθανό ότι με την απόδοση τιμών προς τους ευεργέτες τους, ασφαλώς προβάλλουν ως σωματείο την ταυτότητά τους, αλλά ταυτόχρονα απευθύνονται και σε μία κοινότητα της οποίας πρέπει να αποτελούν μέρος, με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο.²⁰⁴ Στο πλαίσιο αυτό θεωρούμε ότι μπορεί να εξηγηθεί καλύτερα η αναφορά προς τούς ἄλλους ξένους, οι οποίοι ουσιαστικά θα πρέπει να ταυτιστούν με τον υπόλοιπο εμπορικό πληθυσμό της Δήλου. Η άποψη αυτή ενισχύεται ακόμα περισσότερο, αν συνυπολογίσουμε ότι αντίστοιχα αιγυπτιακά εμπορικά δίκτυα, όπως η άγνωστη σύνοδος που αναφέραμε παραπάνω, όχι απλά είναι εγκατεστημένα στην Δήλο, αλλά έχουν δημιουργήσει ένα δίκτυο

²⁰³ Οι απόψεις αυτές εκφράζονται από τον Rauh 1993, 16. Για την αναφορά προς τούς ἄλλους ξένους, βλ. ID 1528, στ. 11.

²⁰⁴ Αυτή η άποψη εκφράζεται κυρίως από τους Roussel, DCA, 93· Durrbach, *Choix*, αρ. 108, 176-178.

επικοινωνίας με την εμπορική έδρα στην Αλεξάνδρεια.²⁰⁵ Δεν αποκλείεται για τους αλεξανδρινούς *έγδοχείς*, όπως επισημαίνουν οι Durrbach και Fraser, να διατηρούν ακόμα και κάποιου είδους εγκαταστάσεις ή αποθήκες, προκειμένου να διασφαλίζεται η φόρτωση και εκφόρτωση των προϊόντων τόσο στο λιμάνι της Δήλου όσο και σε αυτό της Αλεξάνδρειας.²⁰⁶ Αυτό απαιτούσε άλλωστε η φύση της εργασίας τους. Αν πράγματι πάντως μπορούσε να επιβεβαιωθεί κάτι τέτοιο, σαφέστατα θα μιλάγαμε με μεγαλύτερη βεβαιότητα για τον μόνιμο χαρακτήρα της παρουσίας τους στο νησί. Προς το παρόν, το μόνο το οποίο φαίνεται πιθανό είναι ότι η σύνοδος αυτή δραστηριοποιείται σε εμπορικούς δρόμους, οι οποίοι συνδέουν την Αλεξάνδρεια με την Δήλο.

Ιδιαίτερα τολμηρή είναι η άποψη του Rostovtzeff, ο οποίος υποστηρίζει ότι το εμπόριο της Αλεξάνδρειας δεν ήταν στα χέρια ιδιωτών εμπόρων, αλλά το ήλεγχε η ίδια η σύνοδος *τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέρων ἐγδοχέων*, η οποία ήταν στενά συνδεδεμένη με το κράτος και ένα τμήμα της μόνο εμφανίζεται στην Δήλο.²⁰⁷ Προχωρώντας την υπόθεση αυτή ένα βήμα παραπέρα, μπορεί να λεχθεί, ασφαλώς με κάποια δόση υπερβολής, ότι στο νησί του κοσμοπολιτισμού εκπροσωπούνται και περιφερειακά κρατικά συμφέροντα, αν θεωρήσουμε ότι η σύνοδος συνεργάζεται ή ελέγχεται από τις οικονομικές αρχές της Πτολεμαϊκής Αλεξάνδρειας.²⁰⁸

Η συνολική εικόνα δείχνει ότι έχουμε να κάνουμε με μία αρκετά περίπλοκη αλλά ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα περίπτωση εμπορικού δικτύου,

²⁰⁵ Όπως έχουμε άλλωστε επισημάνει και παραπάνω, σελ. 44-45, ο όρος *σύνοδος* που χρησιμοποιούν αυτά τα αιγυπτιακά εμπορικά δίκτυα, υποδηλώνει το παράρτημα κάποιου σωματείου που εδρεύει σε μία πόλη.

²⁰⁶ Βλ. Durrbach, *Choix*, αρ. 85, 143· Fraser 1972, I, 187.

²⁰⁷ Rostovtzeff 1941, II, 791. Βλ. επίσης Rostovtzeff 1932, 762-769, όπου ο ιστορικός επισημαίνει ότι οι εμπορικές επαφές με την Αλεξάνδρεια έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην οικονομία της Δήλου.

²⁰⁸ Την άποψη αυτή εκφράζει και ο Ραπτόπουλος 2010, 38. Η άποψη αυτή ίσως δεν απέχει και πολύ από την πραγματικότητα, ιδιαίτερα αν συνυπολογίσουμε τον έλεγχο που ασκούν οι Πτολεμαίοι σε ορισμένα προϊόντα και στο νόμισμα.

τα μέλη του οποίου έχοντας μία κοινή επαγγελματική ιδιότητα, συγκροτούν μία σύνοδο με έδρα την Αλεξάνδρεια. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι το ίδιο το σωματείο δεν μας παρέχει καμία απολύτως πληροφορία για τον τρόπο οργάνωσής του, τον χώρο εργασίας του και για συγκεκριμένες πτυχές των οικονομικών του δραστηριοτήτων. Μας διαφεύγει επίσης το εάν το δικαίωμα του μέλους περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο σε *ἐγδοχείς* ή όχι, αλλά και το εάν η δράση τους είχε μικρή ή μεγάλη διάρκεια στον χρόνο. Αυτό πάντως το οποίο θεωρούμε βέβαιο, είναι το γεγονός ότι τα μέλη προβάλλουν τον κοινό προσανατολισμό τους στον τομέα του εξωτερικού εμπορίου της Αλεξάνδρειας και πιθανότατα η Δήλος αποτελεί ιδανικό σταθμό για την διακίνηση των εμπορευμάτων τους και την περαιτέρω προώθηση των υποθέσεών τους.²⁰⁹

²⁰⁹ Αντίστοιχο εμπορικό δίκτυο με την σύνοδο τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέρων ἐγδοχέων αποτελούν οι ἀπὸ Μέμφεως ναύκληροι Ἰπποδρομίται, ἡ ὑπαρξη των οποίων μαρτυρεῖται κατὰ τα τέλη της Πτολεμαϊκῆς περιόδου. Ο σύλλογος αυτός είναι αρκετά οργανωμένος και κινεῖται κυρίως σε ενδοαιγυπτιακές εμπορικές διαδρομές, μεταφέροντας σιτηρά από την Μέμφιδα στην Αλεξάνδρεια. Βλ. BGU, 1741-1743.

4. ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ

4.1 Ρωμαῖοι και Ιταλικοί της Δήλου

Οι Ρωμαῖοι και οι Ιταλικοί σχηματίσαν στην Δήλο την πολυπληθέστερη και πιο δραστήρια παροικία, σε σχέση με τους υπόλοιπους ξένους του νησιού.²¹⁰ Η αφετηρία της παρουσίας τους ανιχνεύεται ήδη από το 259, όταν ανάμεσα στους συμμετέχοντες στα δηλιακά Διονύνια εμφανίζεται και κάποιος θαυματοποιός ονόματι Σέρδων, με καταγωγή από την Ρώμη.²¹¹ Λίγα χρόνια αργότερα, στους καταλόγους των ιεροποιών για το έτος 250 αναφέρεται κάποιος Νούιος, πιθανότατα ένας τεχνίτης από την Νότια Ιταλία, τον οποίο οι ιεροποιοί πλήρωσαν με μία δραχμή και δύο οβολούς για τον πυροσφραγισμό των ζώων του ιερού.²¹² Κατά τα έτη 241-232, ο Βούζος, με καταγωγή από το Κανύσιον της Απουλίας, ανακηρύχθηκε πρόξενος του Δήμου των Δηλίων και του παραχωρήθηκε το προνόμιο της ἔγκτησις,²¹³ ενώ κατά τα τέλη του 3^{ου} αιώνα εγκαταστάθηκε στην Δήλο η πρώτη γνωστή Ιταλική οικογένεια.²¹⁴ Κατά

²¹⁰ Η έρευνα για την παρουσία των Ρωμαίων και Ιταλικών στην Δήλο ξεκίνησε το 1884 με την δημοσίευση ενός άρθρου του T. Homolle με τίτλο «*Les Romains à Délos*» (βλ. συγκεκριμένα Homolle 1884, 75-158). Τα νέα στοιχεία της έρευνας, ωστόσο, δημιούργησαν την ανάγκη για νέες προσεγγίσεις επί του θέματος. Το άρθρο του J. Hatzfeld «*Les Italiens résidant à Délos mentionnés dans les inscriptions de l'île*», το οποίο δημοσιεύτηκε το 1912, αποτελεί μέχρι και σήμερα θεμελιώδες για τους Ιταλούς της Δήλου (βλ. συγκεκριμένα Hatzfeld 1912, 5-218). Στο έργο του μάλιστα ο Hatzfeld παρουσιάζει αναλυτικό προσωπογραφικό κατάλογο όλων των Ρωμαίων, Ιταλικών και Ελλήνων της Νότιας Ιταλίας, οι οποίοι εμφανίζονται στις επιγραφές του νησιού. Λίγα χρόνια αργότερα και συγκεκριμένα το 1919, ο Hatzfeld δημοσίευσε το έργο «*Les trafiquants italiens dans l'Orient hellénique*», όπου επέκτεινε γεωγραφικά την έρευνά του (συγκεκριμένα για την Δήλο, βλ. Hatzfeld 1919, 31-37). Για πιο πρόσφατες αναλύσεις, βλ. Rauh 1993, 1-74· Kay 2014, 189-213.

²¹¹ IG XI 2, 115, στ. 25.

²¹² IG XI 2, 287, A1, στ. 58.

²¹³ IG XI 4, 642.

²¹⁴ IG XI 4, 1307, ID 351, 442-443, 1403, 1417. Για σχετική συζήτηση, βλ. Hatzfeld 1912, 80.

τις αρχές του 2^{ου} αιώνα, πρόξενοι της Δήλου αναδείχθηκαν επίσης τρεις Ρωμαίοι, ο Πόπλιος Κορνήλιος Ποπλίου, ο Σωτίων Θεοδώρου και ο Μάρκος Ποπλίου,²¹⁵ ένας άνδρας από το Λάτιο, ο Μάρκος Σέστιος Μάρκου,²¹⁶ και ένας άνδρας από τον Τάραντα, το όνομα του οποίου δεν σώζεται.²¹⁷ Στις περισσότερες από τις παραπάνω περιπτώσεις, η προξενία συνδυάζεται με γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησιν. Λίγες ακόμα προσωπικότητες από τον ευρύτερο χώρο της Ιταλίας εμφανίζονται και σε διάφορα έγγραφα από το Ιερό του Απόλλωνα.²¹⁸

Σύμφωνα με τον Laidlaw, η πλειοψηφία των πρώτων Ιταλών που έφτασαν στο νησί ήταν έμποροι, οι οποίοι άρχισαν να δραστηριοποιούνται σε μία περιοχή όχι και τόσο πολυσύχναστη για αυτούς.²¹⁹ Ωστόσο, όταν εξασθένησε ο έλεγχος της Μακεδονίας επί των νησιών του Αιγαίου, μετά τον Δεύτερο Μακεδονικό Πόλεμο, η Ρώμη άρχισε να αποκτά όχι τόσο εμπορικό, αλλά κυρίως πολιτικό ενδιαφέρον για την περιοχή των Κυκλάδων. Προς επιβεβαίωση αυτού, οι Δήλιοι, ακριβώς εκείνη την χρονική περίοδο, έστειλαν επίσημη πρεσβεία προς την Ρώμη με σκοπό να ανανεώσουν την φιλία ανάμεσα στις δύο πλευρές.²²⁰ Επίσης, μετά το 192, Ρωμαίοι αξιωματούχοι αρχίζουν να επισκέπτονται την Δήλο σε ετήσια βάση, πραγματοποιώντας αφιερώσεις, προκειμένου να επισημάνουν τις πολιτικές σχέσεις τους με το νησί.²²¹

²¹⁵ IG XI 4, 712, 808 και 809.

²¹⁶ IG XI 4, 757.

²¹⁷ IG XI 4, 810.

²¹⁸ Για σχετική συζήτηση, βλ. κυρίως Hatzfeld 1912, 102.

²¹⁹ Laidlaw 1933, 201-202.

²²⁰ Πρόκειται για την επιγραφή IG XI 4, 756, η οποία αποτελεί τιμητικό ψήφισμα του Δήμου των Δηλίων προς τους πρεσβευτές, όταν επέστρεψαν στην πόλη τους μετά την επιτυχημένη αποστολή τους στην Ρώμη.

²²¹ Πρώτος ο Homolle 1884, 85-87, παρατήρησε το συγκεκριμένο φαινόμενο. Έκτοτε, οι απόψεις του έχουν γίνει ευρέως αποδεκτές από την έρευνα. Ο Rauh 1993, 9-22, συζήτησε το ενδεχόμενο διεξαγωγής *conventus* στην Δήλο, βασιζόμενος ακριβώς στο γεγονός ότι πολλοί Ρωμαίοι αξιωματούχοι περνούσαν από το νησί με αξιοσημείωτη συχνότητα.

Κατά το 166, με απόφαση της Ρωμαϊκής Συγκλήτου, η Δήλος περιήλθε υπό τον έλεγχο της Αθήνας, όπως έχουμε ήδη αναφέρει.²²² Το γεγονός ότι η Αθήνα δεν είχε επανακτήσει το νησί με τις δικές της δυνάμεις, αλλά το όφειλε στην διαταγή της Ρώμης, ήταν ευρέως γνωστό από όλους τους σύγχρονους είτε αυτοί ήταν Ρωμαίοι, Αθηναίοι, άλλοι Έλληνες ή ξένοι.²²³ Επίσης, όπως έχει ήδη καταδειχθεί, η Σύγκλητος δεν δίσταζε να παρεμβαίνει ρυθμιστικά στα δηλιακά ζητήματα και να ορίζει στους Αθηναίους συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς.²²⁴

Η κυρίαρχη, αν και σαφώς παρασκηνιακή θέση της Ρώμης, εκφράζεται στην Δήλο σε ορισμένες διατυπώσεις των αποφάσεων που εξέδωσαν οι Αθηναίοι κληρούχοι, όπου τονίζουν την πίστη τους όχι μόνο απέναντι στο αθηναϊκό κράτος, αλλά και απέναντι στη Ρώμη. Έτσι, κατά την δεκαετία 160-150 αναφέρονται δημόσιες πομπές και θυσίες *ὑπὲρ Ἀθηναίων καὶ Ρωμαίων*.²²⁵ Πιθανότατα την ίδια δεκαετία, η αρχαία λατρεία της Εστίας συνοδεύτηκε από δύο νέες θεότητες, οι οποίες έδιναν μία σαφή πολιτική χροιά: τον Δήμο της Αθήνας και την Ρώμη. Ήδη το 158/7, κατονομάζεται ο ιερέας της νέας τριάδας σ'έναν κατάλογο των δηλιακών ιερών και μάλιστα στο επιφανές δεύτερο σημείο μετά από τον ιερέα του Απόλλωνα.²²⁶

²²² Σε αυτό το σημείο να σημειώσουμε ότι σαφώς οι Ρωμαίοι και Ιταλιώτες έμποροι άρχισαν να αναγνωρίζουν τις οικονομικές δυνατότητες της Δήλου, κυρίως μετά το 166, ωστόσο, η υπόθεση ότι έκαναν έκκληση στην Σύγκλητο για την παραχώρηση *ἀτέλει*ας στο νησί φαίνεται απίθανη για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, κατά το 166 οι Ιταλοί έμποροι ως επαγγελματική ομάδα δεν είχαν καμία απολύτως πολιτική σημασία και δεύτερον, το πραγματικό κίνητρο της Συγκλήτου, προκειμένου να ανακηρύξει την Δήλο ελεύθερο λιμάνι, ήταν η επιθυμία της να τιμωρήσει την Ρόδο και όχι να ικανοποιήσει κάποιο υποτιθέμενο αίτημα των εμπόρων.

²²³ Αξίζει να αναφέρουμε το εξής χαρακτηριστικό περιστατικό: όταν ο Αθηναίος Φωκίων από την Μελίτη ζήτησε να καταγραφούν τα ονόματα των Αθηναίων που είχαν προηγηθεί από αυτόν στο αξίωμα του γυμνασίαρχου της Δήλου, άρχισε με την σημείωση «*ἀφ' οὗ ὁ δῆμος διὰ Ρωμαίων ἀνεκτήσατο τὴν νῆσον*» (βλ. ID 2589, στ. 4-5).

²²⁴ Βλ. την σχετική συζήτηση παραπάνω, σελ. 15, υποσ. 29.

²²⁵ Βλ. κυρίως ID 1498, στ. 20-21 και 1499, στ. 2-8.

²²⁶ ID 2605, στ. 7-9. Βλ. επίσης Roussel, DCA, 222-223· Bruneau 1970, 443-446.

Παράλληλα, τα στοιχεία που διαθέτουμε επιβεβαιώνουν ότι μετά το 166, αλλά κυρίως μετά το 130, οι Ρωμαίοι και οι Ιταλιώτες αποτελούσαν ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού της Δήλου.²²⁷ Πρώτος ο Hatzfeld ανέλυσε ένα σημαντικό corpus αναθηματικών και τιμητικών επιγραφών του νησιού, στο οποίο παρατηρούμε να έχουν υιοθετηθεί οι εξής στερεότυπες διατυπώσεις: «*Ἀθηναίων καὶ Ῥωμαίων καὶ τῶν ἄλλων ξένων οἱ κατοικοῦντες καὶ παρεπιδημοῦντες ἐν Δήλῳ*» ή «*Ἀθηναίων οἱ κατοικοῦντες ἐν Δήλῳ καὶ Ῥωμαίων οἱ παρεπιδημοῦντες καὶ οἱ ἔμποροι καὶ ναύκληροι*» ή «*Ἀθηναίων καὶ Ῥωμαίων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ κατοικοῦντες ἐν Δήλῳ καὶ οἱ παρεπιδημοῦντες ἔμποροι καὶ ναύκληροι*».²²⁸ Η συγκεκριμένη επιγραφική διατύπωση φυσικά, παρουσιάζει διάφορες παραλλαγές, ωστόσο, σε όλες τις περιπτώσεις οι Ρωμαίοι αναφέρονται αμέσως μετά τους Αθηναίους και πριν τους υπόλοιπους Έλληνες ή ξένους που κατοικούν ή παρεπιδημούν στον νησί, γεγονός το οποίο υποδεικνύει ότι αποτελούν την δεύτερη σημαντικότερη πληθυσμιακή ομάδα του κοσμοπολίτικου λιμανιού μετά τους Αθηναίους κληρούχους.

Από την στιγμή που η ιταλική παροικία της Δήλου αυξανόταν με ιδιαίτερα ταχείς ρυθμούς δημιουργήθηκε και η ανάγκη για σύσταση οργανωμένων σωματείων, τα οποία θα μπορούσαν να προσφέρουν το απαραίτητο νομικό και κοινωνικό πλαίσιο, προκειμένου οι Ρωμαίοι και οι Ιταλικοί να εγκατασταθούν στο νησί και να διαβιώσουν σύμφωνα με τις συνθήκες που επιθυμούσαν. Πράγματι, από το β' μισό του 2^{ου} αιώνα έως τις αρχές του 1^{ου}, επιβεβαιώνεται στην Δήλο η παρουσία τεσσάρων ιδιαίτερα σημαντικών ιταλικών *collegia*: των *Ἑρμαιοτῶν*, των

²²⁷ Για την παρουσία των Ρωμαίων και Ιταλικών στην Δήλο μετά το 166, εκτός από τις δημοσιεύσεις των Homolle και Hatzfeld, οι οποίες αναφέρθηκαν παραπάνω, σελ. 74, υποσ. 210, βλ. και Roussel, *DCA*, 75-84.

²²⁸ Για μία ενδελεχή ανάλυση όλων των σχετικών επιγραφών, βλ. κυρίως Hatzfeld 1912, 104-111.

Ἀπολλωνιαστῶν, των Ποσειδωνιαστῶν και των Κομπεταλιαστῶν.²²⁹

Πρόκειται για οργανωμένες και ομοιογενείς ενώσεις, οι οποίες συνιστούσαν τον πυρήνα της ιταλικής παροικίας και προφανώς αποτελούνταν από διάφορους επαγγελματίες ή εμπόρους ή γενικά ανθρώπους του χρήματος, όπου είχαν έρθει στην Δήλο για να εκμεταλλευθούν τις οικονομικές δυνατότητες του νησιού. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από τους χώρους που δραστηριοποιούνταν κυρίως, οι οποίοι δεν ήταν άλλοι από τις δηλιακές Αγορές, κάποιες εκ των οποίων πήραν το όνομα τους από αυτά τα *collegia*, όπως η Αγορά των Ερμαϊστών ή Κομπεταλιαστῶν και η Αγορά των Ιταλῶν.²³⁰ Ωστόσο, εδώ δημιουργείται ένα πρόβλημα μεθοδολογικής φύσεως, καθώς καλούμαστε να απαντήσουμε στο εξής καίριο ερώτημα: μπορούμε να θεωρήσουμε αυτά τα *collegia* ως κατεξοχήν εμπορικά κοινά; Θεωρούμε ότι η απάντηση είναι όχι για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, παρά το γεγονός ότι δραστηριοποιούνται σε Αγορές, εντούτοις, καμία πηγή δεν αναφέρει ρητά την εμπορική ιδιότητα των μελών τους.²³¹ Δεύτερον, φαίνεται να

²²⁹ Στον πίνακα Γ', σελ. 94, συγκεντρώνονται όλες οι επιγραφικές μαρτυρίες για τους Ερμαϊστῆς, Ἀπολλωνιαστῆς, Ποσειδωνιαστῆς και Κομπεταλιαστῆς. Για μία σύντομη και περιεκτική ανάλυση αυτών των σωματείων, βλ. κυρίως Bruneau 1970, 585-620. Η Hasenohr έχει ασχοληθεί ενδελεχώς με τα ιταλικά *collegia* της Δήλου μέσα από μία σειρά δημοσιεύσεων. Βλ. ενδεικτικά Hasenohr 2002, 67-76· 2003, 167-249· 2007a, 77-90· 2007b 221-232· 2012, 95-109. Βλ. επίσης και Adams 2002, 103-127, όπου εξετάζει τις δίγλωσσες επιγραφές των Ιταλῶν negotiatores.

²³⁰ Για την Αγορά των Ερμαϊστών ή Κομπεταλιαστῶν, βλ. Bruneau - Ducat, GD 2, 173-175. Για την Αγορά των Ιταλῶν, βλ. Bruneau - Ducat, GD 52, 232-237.

²³¹ Αυτό τονίζεται ιδιαίτερα από την Hasenohr 2007a, 83-84, η οποία αναφέρει χαρακτηριστικά: «*La fonction économique, on l'a vu, tient une place importante chez les Phéniciens qui font apparaître leurs activités commerciales dans le nom de leurs associations. À l'inverse, aucune source ne laisse supposer que les Italici se soient réunis dans un but professionnel*». Το πρώτο σκέλος των απόψεων της ερευνήτριας μας βρίσκει απόλυτα σύμφωνους. Διαφωνούμε, ωστόσο, στο δεύτερο σκέλος, καθώς η δραστηριοποίηση των ιταλικών *collegia* αποκλειστικά και μόνο σε Αγορές αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι βρίσκονταν εκεί για επαγγελματικούς λόγους. Αυτό το οποίο, ωστόσο, δεν προβάλλεται καθόλου σε αντίθεση με τα φοινικοσυριακά ή αιγυπτιακά εμπορικά δίκτυα, είναι η επαγγελματική τους ιδιότητα. Επιπλέον, θεωρούμε πιθανό ότι υπό την σκέπη αυτών των σωματείων συσπειρώνονταν όχι μόνο έμποροι, αλλά διάφορες επαγγελματικές ομάδες, όπως τραπεζίτες κ.ά.

οργανώνονται κάτω από θρησκευτικά πρότυπα, επιλέγοντας λατρευτικές επωνυμίες, γεγονός το οποίο αποκαλύπτει έναν τύπο αυτοπροσδιορισμού, ο οποίος ήταν πιο σημαντικός για αυτούς σε σχέση με το επάγγελμα και προσομοιάζει περισσότερο σε θρησκευτικά και όχι σε εμπορικά σωματεία.²³² Υπό αυτές τις συνθήκες, οι Έρμαιισταί, οι Απολλωνιασταί, οι Ποσειδωνιασταί και οι Κομπεταλιασταί, δεν θα αναλυθούν περαιτέρω εδώ, καθώς δεν λογίζονται ως αμιγώς εμπορικοί σύλλογοι. Αντιθέτως, δύο άλλα ιταλικά δίκτυα, οι *olearii/ἐλαιοπῶλαι* και οι *οἰνοπῶλαι*, πληρούν τις προϋποθέσεις και σε αυτούς θα στραφούμε αμέσως.

²³² Βλ. Van Nijf 1997, 8-9. Κάτι αντίστοιχο θα μπορούσε να ειπωθεί και για τους Φοίνικες, τα σωματεία των οποίων τονίζουν σαφέστατα την θρησκευτική τους υπόσταση (Ηρακλειστές, Ποσειδωνιαστές). Ωστόσο, τα φοινικικά σωματεία δεν παραλείπουν να δηλώσουν, μεταξύ των άλλων, και τους επαγγελματικούς δεσμούς των μελών τους.

4.2 *olearii*/ἐλαιοπῶλαι - οἶνοπῶλαι

Κατά τις αρχές του 1^{ου} αιώνα, εμφανίζονται στην Δήλο δύο ιταλικά εμπορικά σωματεία: α) οι ιδιαίτερα σημαντικοί *olearii*/ἐλαιοπῶλαι και β) οι λιγότερο γνωστοί οἶνοπῶλαι. Πρόκειται για δύο αρκετά ενδιαφέρουσες περιπτώσεις, καθώς αποτελούν τα μοναδικά ιταλικά σωματεία της Δήλου, τα οποία δηλώνουν απερίφραστα, μέσω του ονόματός τους, την επαγγελματική ιδιότητα των μελών τους, αλλά και τους εμπορικούς λόγους για τους οποίους βρίσκονται στο νησί. Η επωνυμία τους μάλιστα, η οποία προβάλλει μόνο τους επαγγελματικούς δεσμούς των μελών, θυμίζει ιδιαίτερα τα επαγγελματικά *collegia olearii* και *vinarii* της Αυτοκρατορικής εποχής.²³³

Η λατινική εκδοχή του σωματείου των *olearii*/ἐλαιοπωλῶν γίνεται γνωστή μέσα από την αφιέρωση ενός μνημείου προς τιμήν του Γάιου Ιούλιου Καίσαρα κατά τα έτη 99-89.²³⁴ Ο Γ. Ι. Καίσαρας, πατέρας του γνωστού Ρωμαίου δικτάτορα, υπηρέτησε την Ρώμη ως ανθύπατος της επαρχίας της Ασίας κατά την δεκαετία του 90. Σε κάποιο πέραςμά του από την Δήλο είχε χρηματοδοτήσει την κατασκευή ενός σηκώματος για τις λιμενικές εγκαταστάσεις του νησιού.²³⁵ Τα σηκώματα, όντας μηχανισμοί μέτρησης στερεών και υγρών προϊόντων, ήταν προφανώς απαραίτητα για

²³³ Για τα *collegia olearii* και *vinarii* της Αυτοκρατορικής εποχής, βλ. ενδεικτικά Van Nijf 1997, 85, 95, 220, 234.

²³⁴ Πρόκειται για την επιγραφή ID 1712 (Π. Ε., αρ. 40, σελ. 118), την οποία αφιέρωσαν οι *olearii* της Δήλου. Βρέθηκε σε μία αποθήκη κοντά στην Αγορά των Κομπεταλιστών, που κατά πάσα πιθανότητα αποτελούσε έδρα και εργασιακό χώρο του σωματείου. Για περαιτέρω σχολιασμό, βλ. κυρίως Durrbach, *Choix*, αρ. 141, 229-230· Bruneau 1970, 408-409, 589. Βλ. επίσης Ardaillon 1896, 443· Jouguet 1899, αρ. 16, 73-74.

²³⁵ Βλ. ID 1847. Το σήκωμα του Γ. Ι. Καίσαρα βρέθηκε στην ίδια ακριβώς αποθήκη, όπου βρέθηκε και το μνημείο που αφιέρωσαν οι *olearii* προς τιμήν του. Βλ. Jardé 1905, 17-18. Σύμφωνα με τον Rauh 1993, 12, αν και γενικά το συγκεκριμένο σήκωμα θεωρείται μηχανισμός για μέτρηση υγρών, οι διαστάσεις του είναι ίδιες με το σήκωμα σιτηροῦ ἡμεδίμνου της επιγραφής ID 1820.

τις εργασίες των *olearii*, καθώς καθιέρωναν τυποποιημένα μέτρα για τις εμπορικές συναλλαγές του λιμανιού.²³⁶ Ως εκ τούτου, το άγαλμα που αφιέρωσε ο σύλλογος προς τον πρεσβύτερο Καίσαρα φαίνεται ότι αποτελεί ανταπόδοση για την διευκόλυνση που τους προσέφερε στις εμπορικές τους δραστηριότητες. Παράλληλα, διαπιστώνεται ότι οι *olearii* βρίσκονται σε επαφή με επίσημους Ρωμαίους αξιωματούχους, γεγονός το οποίο προσδίδει σαφέστατα κύρος και επιρροή στο σωματείο τους.

Η ελληνική εκδοχή των *olearii*/ἐλαιοπωλῶν γίνεται γνωστή μέσα από δύο επιγραφές, οι οποίες μας παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τον θρησκευτικό βίο του σωματείου.²³⁷ Γύρω στο 100, οι ἐλαιοπῶλαι ολοκλήρωσαν την κατασκευή του ναού και του αγάλματος του Ηρακλή, ο οποίος αποτελεί τον προστάτη θεό του συλλόγου.²³⁸ Λίγα χρόνια αργότερα, μαθαίνουμε ότι ο σύλλογος προχώρησε σε επισκευές του ναού

²³⁶ Ο Rauh 1993, 12-13, ανοίγει μία πολύ ενδιαφέρουσα συζήτηση σχετικά με τα σηκώματα της Δήλου. Εκτός από το σήκωμα του Γ. Ι. Καίσαρα, σε αποθήκες του λιμανιού πλησίον της Αγοράς των Κομπεταλιαστών βρέθηκαν άλλα τρία σηκώματα αφιερωμένα στον Απόλλωνα από τον Αθηναίο επιμελητή του εμπορίου, Αριαράθη (βλ. ID 1827-1829). Τα σηκώματα του Αριαράθη χρονολογούνται κατά τα τέλη του 2^{ου}-αρχές 1^{ου} αιώνα και πιθανότατα υποδεικνύουν την προσπάθεια ελέγχου των εμπορικών δραστηριοτήτων του λιμανιού εκ μέρους Αθηναίων αξιωματούχων. Ωστόσο, το σήκωμα του Γ. Ι. Καίσαρα θέτει ερωτήματα σχετικά με το εάν κάποιος αντίστοιχος οικονομικός έλεγχος ασκείται και από την πλευρά Ρωμαίων αξιωματούχων. Όπως και να 'χει, το ζήτημα θα πρέπει να παραμείνει ανοιχτό. Βλ. σχετικά και Hasenohr 2012, 105-107.

²³⁷ Πρόκειται για τις επιγραφές ID 1713-1714 (Π. Ε., αρ. 41-42, σελ. 118-119). Η συμπλήρωση [ἐλαιο]πωλῶλαι και [ἐλαιοπῶ]λαι αντίστοιχα, η οποία προτάθηκε από τους Hatzfeld – Roussel 1909, αρ. 14, 491-493, έχει επικρατήσει καθολικά από την έρευνα, ενώ η συμπλήρωση [χρυσ]οπῶλαι του Jouguet 1899, αρ. 17, 74-77, θεωρείται πλέον λανθασμένη. Βλ. την σχετική συζήτηση στο Bruneau 1970, 408-409.

²³⁸ ID 1713. Βρέθηκε κοντά στην Αγορά του Θεόφραστου. Για περαιτέρω σχολιασμό, βλ. κυρίως Durrbach, *Choix*, αρ. 141, 229-230. Για την λατρεία του Ηρακλή από τους ἐλαιοπῶλας, βλ. ενδεικτικά Bruneau 1970, 408-409· Delorme 1951, 42-50. Ο τελευταίος μάλιστα επισημαίνει την σημασία που είχε η λατρεία του Ηρακλή στις αγροτικές περιοχές της Νότιας Ιταλίας. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι εδώ ο Ηρακλής αντιπροσωπεύει «un héros italique adoré des agriculteurs». Στην προκειμένη βέβαια περίπτωση, δεν έχουμε να κάνουμε με αγρότες, αλλά εμπόρους, οι οποίοι, ωστόσο, κατά ένα μεγάλο μέρος προέρχονται από την Νότια Ιταλία και διακινούν ένα αμιγώς αγροτικό προϊόν. Εκτός του Ηρακλή, το σωματείο φαίνεται ότι είχε σε περίοπτη θέση και μία από τις σημαντικότερες θεότητες της ιταλικής παροικίας στην Δήλο, τον Ερμή. Βλ. ID 1713, στ. 15 και ID 1714, στ. 7.

και σε νέες αναθέσεις προς τιμήν του Ηρακλή.²³⁹ Ο ναός πιθανότατα βρισκόταν κοντά στην Αγορά του Θεόφραστου, βάσει του τόπου εύρεσης των επιγραφών.²⁴⁰ Το γεγονός αυτό υποδεικνύει ότι οι *olearii*/ἐλαιοπῶλαι δεν δραστηριοποιούνταν μόνο στην Αγορά των Κομπεταλιαστών, αλλά και στην Αγορά του Θεόφραστου.²⁴¹ Σε κάθε περίπτωση, η κατασκευή ναού για τον προστάτη θεό τους μαρτυρά, αφενός την οικονομική ευημερία του σωματείου και αφετέρου, την έντονη σχέση του με τον χώρο της Δήλου.

Για ζητήματα τα οποία σχετίζονται με τον τρόπο οργάνωσης του συλλόγου ή τα μέλη του έχουμε σχεδόν πλήρη άγνοια. Μόνο μία σημαντική πληροφορία διασώζεται, το γεγονός ότι οι *olearii*/ἐλαιοπῶλαι είχαν αναθέσει την συνολική εποπτεία του οικοδομικού προγράμματος για τον ναό του Ηρακλή σε μία ειδική επιτροπή, η οποία απαρτιζόταν από τα παρακάτω μέλη του συλλόγου:²⁴²

- Ζήνωνας καὶ Θέωνας τῶν Ἑρμῶνος ἀπὸ τὴν Ελέα
- Πόπλιος Πλωτίου Πάτρωνος
- Ποσίδιππος τοῦ Τίτου ἀπὸ τὴν Ηράκλεια
- Εἰρηναῖος τοῦ Ζώϊλου ἀπὸ τὴν Ἄζωτο
- Σπόριος Ἀρίου τοῦ Δέκμου ἀπὸ τὴν Ρώμη
- Μενεκλῆς τοῦ Παγκράτου
- Ἄγνωστο ὄνομα

Μεταξύ της οκταμελούς επιτροπής, αναγνωρίζουμε τουλάχιστον τέσσερα πρόσωπα με καταγωγή από λατινικές και ελληνικές πόλεις της Νότιας

²³⁹ ID 1714. Χρονολογείται κατά το 96/5 και βρέθηκε κοντά στην Αγορά του Θεόφραστου. Για περαιτέρω σχολιασμό, βλ. κυρίως Hatzfeld - Roussel, 1909, αρ. 14, 491-493· Durrbach, *Choix*, αρ. 141, 229-230.

²⁴⁰ Hatzfeld - Roussel, 1909, αρ. 14, 491-493· Roussel, *DCA*, 306.

²⁴¹ Με την άποψη αυτή τάσσεται κυρίως ο Durrbach, *Choix*, αρ. 141, 229-230.

²⁴² ID 1713, στ. 3-14.

Ιταλίας (Ελέα, Ηράκλεια), αλλά και από την Ρώμη. Μόνο ένας, ο Ειρηναίος του Ζωίλου καταγόταν από την Άζωτο της Συρίας, ενώ στις περιπτώσεις του Ποπλίου Πλωτίου Πάτρωνος και Μενεκλέους του Παγκράτου δεν αναφέρονται οι τόποι καταγωγής, για άγνωστους λόγους. Πάντως, τουλάχιστον το όνομα του Ποπλίου Πλωτίου Πάτρωνος υποδεικνύει σαφέστατα ιταλική προέλευση.²⁴³

Η κύρια εμπορική δραστηριότητα του σωματείου των *olearii/ἐλαιοπωλῶν* ήταν προφανώς η εισαγωγή και πώληση λαδιού στο λιμάνι της Δήλου. Σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτουμε, η Δήλος δεν πρέπει να παρήγαγε καθόλου λάδι. Οι κατάλογοι των ιεροποιών, μέσω των οποίων μπορούμε να διαμορφώσουμε μία γενική εκτίμηση των οικονομικών δεδομένων του νησιού, αν και κάνουν λόγο για *ἀμπέλους* και *συκᾶς*, ωστόσο, δεν αναφέρουν τίποτα για ελιές.²⁴⁴ Αντιθέτως, η παραγωγή και εξαγωγή λαδιού ήταν μία από τις κύριες πηγές πλουτισμού της Ιταλίας, κατά τα τέλη του 2^{ου} έως τις αρχές του 1^{ου} αιώνα.²⁴⁵ Πράγματι, η πληθώρα αμφορέων ιταλικής προέλευσης που βρέθηκαν στο νησί μαρτυρούν την εισαγωγή ιταλικού λαδιού και κρασιού.²⁴⁶ Θεωρούμε ότι ο σύλλογος ήλεγχε ένα μόνο μέρος του εμπορίου

²⁴³ Για μία γενική ανάλυση της συγκεκριμένης επιτροπής, βλ. Jouquet, 1899, αρ. 17, 74-77.

²⁴⁴ Βλ. π.χ. IG XI 2, 287, στ. 145-175.

²⁴⁵ Βλ. ενδεικτικά Durrbach, *Choix*, αρ. 141, 229-230.

²⁴⁶ Ιταλικοί αμφορείς τύπου «Dressel 1» και «Lamboglia 2» βρέθηκαν σε διάφορες τοποθεσίες της Δήλου. Για την σχετική συζήτηση υπάρχει μία πληθώρα δημοσιεύσεων. Ενδεικτικά βλ. Hatzfeld 1912, 143, 158-159· 1919, 213-215· Roussel, *DCA*, 82, 95, υποσ. 6, 229-230, 306· Laidlaw 1933, 204-205· Tchernia 1986, 66-74. Ο Rauh 1993, 60-61, σχετικά με την εξαγωγή ιταλικού λαδιού αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «*given the renown of olive oil from places like Apulia, this hardly seems surprising*». Αξίζει, ωστόσο, να αναφέρουμε και μία διαφορετική προσέγγιση από τον Rostovtzeff 1941, II, 1253-1254: «*Italy in the second and first centuries B.C. consumed large quantities of Greek wine and olive-oil. Even in the first century, when the production of wine in Italy was considerable and certain qualities had won a high reputation, Greek wine was still preferred by the population of that country. In return for this import Italy appears to have exported some of its own wine and olive-oil to Greece. But the presence of Italian oil and wine merchants at Delos in the first century B.C. and the discovery there of some Italian stamped jars do not necessarily imply that there was a demand in Greece for Italian wine and oil. The merchants may have been exporters of Greek products, while the amphorae with Latin stamps may indicate no more than an*

λαδιού, καθώς ασφαλώς θα εμπλέκονταν σε αυτό και μεμονωμένοι έμποροι, οι οποίοι δραστηριοποιούνταν στο λιμάνι. Επίσης, η έρευνα έχει επισημάνει ότι λίγοι ιταλικοί αμφορείς λαδιού ή κρασιού ξεπέρασαν τον ορίζοντα της Δήλου, γεγονός το οποίο υποδεικνύει ότι οι έλαιοπώλαιοι δεν βρίσκονταν στο νησί για να το αξιοποιήσουν ως κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου, αλλά περισσότερο για να καλύψουν τις εγχώριες διατροφικές ανάγκες του πληθυσμού.²⁴⁷

Η περίπτωση του σωματείου των οἰνοπωλῶν είναι σαφώς πιο προβληματική, καθώς μόνο μία αναθηματική επιγραφή μας πληροφορεί για την ύπαρξή τους στην Δήλο.²⁴⁸ Αν και δεν υπάρχει κάποια αναμφισβήτητη απόδειξη του τόπου προέλευσής τους, η έρευνα, ωστόσο, αποδέχεται καθολικά ότι πρόκειται για έναν ιταλικό εμπορικό σύλλογο, κυρίως λόγω της φορμαλιστικής τους ομοιότητας με τους *olearii*/έλαιοπώλαιοι, αλλά και της συσχέτισής τους με τα πολυάριθμα *collegia vinarii* των αυτοκρατορικών χρόνων.²⁴⁹ Θεωρούμε ότι για αυτούς ακριβώς του λόγους μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τους οἰνοπώλαιοι, αν και οι ίδιοι δεν το διευκρινίζουν ξεκάθαρα, ως οργανωμένο εμπορικό δίκτυο και όχι ως μία ομάδα επαγγελματιών, η οποία συγκεντρώθηκε αποκλειστικά και μόνο για να πραγματοποιήσει μία αφιέρωση.²⁵⁰ Οφείλουμε πάντως να έχουμε κατά νου ότι στην προκειμένη περίπτωση,

import into Delos for the consumption of the many Italian residents there, perhaps mainly those of the lower classes».

²⁴⁷ Βλ. την σχετική συζήτηση στο Rauh 1993, 60-61.

²⁴⁸ Πρόκειται για την επιγραφή ID 1711 (Π. Ε., αρ. 39, σελ. 118), η οποία βρέθηκε πλησίον της Αγοράς των Κομπεταλιαστών. Ως εκ τούτου, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι *olearii*/έλαιοπώλαιοι και οι οἰνοπώλαιοι εργάζονταν στον ίδιο χώρο. Για περαιτέρω συζήτηση σχετικά με την επιγραφή, βλ. κυρίως Roussel 1908, αρ. 40, 429-430· Durrbach, *Choix*, αρ. 142, 230-231.

²⁴⁹ Ενδεικτικά βλ. Waltzing 1895-1900, II, 96-97· Durrbach, *Choix*, αρ. 142, 230-231· Bruneau 1970, 589.

²⁵⁰ Για τέτοιου είδους περιπτώσεις, βλ. τον Πίνακα Β', σελ. 93. Ενδεικτικό παράδειγμα εφήμερων επαγγελματικών συσσωματώσεων αποτελούν οἱ ἐν Δήλῳι τραπεζ[ίται] της επιγραφής ID 1715, οι οποίοι πιθανότατα προέρχονταν και αυτοί από την Ιταλία.

τα όρια τα οποία διαχωρίζουν μία μόνιμη ένωση από μία περιστασιακή συσσωμάτωση είναι ιδιαίτερα ασαφή.²⁵¹

Οι *οἰνοπῶλαι* πραγματοποίησαν μία αφιέρωση προς τιμήν του Ερμή, του Διονύσου και του Απόλλωνα, κατά το έτος 98/7.²⁵² Ο Ερμής αποτελεί έναν από τους πιο παλαιούς και σημαντικούς θεούς της ιταλικής παροικίας στην Δήλο, όπως επίσης και προστάτης του εμπορίου. Ο Διόνυσος σαφέστατα δικαιολογεί την παρουσία του, ως θεός του κρασιού, ενώ, συμπεριλαμβάνοντας τον Απόλλωνα στην αφιέρωση, ο σύλλογος πιθανότατα εκφράζει τον σεβασμό του στην κυρίαρχη θεότητα του νησιού.²⁵³

Δυστυχώς, η απουσία πηγών δεν μας επιτρέπει να θέσουμε προς εξέταση ζητήματα, τα οποία σχετίζονται με τον τρόπο οργάνωσης ή τα μέλη του συλλόγου. Καμία αμφιβολία πάντως δεν υπάρχει για τις εμπορικές δραστηριότητες των *οἰνοπωλῶν*, οι οποίες άλλωστε δηλώνονται ευθέως. Οι αμφορείς ιταλικού τύπου, οι οποίοι βρέθηκαν στην Δήλο, επιβεβαιώνουν την εισαγωγή όχι μόνο λαδιού, αλλά και κρασιού από την Δύση. Η έρευνα υποστηρίζει ότι κατά τα τέλη του 2^{ου} – αρχές 1^{ου} αιώνα, η Ιταλία και ειδικότερα οι περιοχές της Απουλίας και Καμπανίας, φημίζονταν για το εξαιρετικά ποιοτικό κρασί τους, το οποίο εξήγαγαν σε μεγάλες ποσότητες προς τον υπόλοιπο ελληνορωμαϊκό κόσμο.²⁵⁴ Δεν αποκλείεται ένα μέρος της εισαγωγής κρασιού στην Δήλο να ελεγχόταν από τους *οἰνοπῶλας*, οι οποίοι φαίνεται πως βρίσκονταν εκεί για να ικανοποιήσουν της εγχώριες καταναλωτικές ανάγκες του ιταλικού

²⁵¹ Παρόμοιες επιφυλάξεις εκφράζονται και από την Hasenohr 2007a, 83-84· Trümper 2011, 50.

²⁵² ID 1711, στ. 1-3.

²⁵³ Bruneau 1970, 589.

²⁵⁴ Σχετικά με τους ιταλικούς αμφορείς κρασιού και λαδιού και την σημασία των συγκεκριμένων προϊόντων στην Δήλο, βλ. την σχετική συζήτηση παραπάνω, σελ. 83, υποσ. 246.

πληθυσμού του νησιού, όπως ακριβώς και οι συνάδελφοι και συμπατριώτες τους, *olearii/ἐλαιοπῶλαι*.²⁵⁵

Η συνολική εικόνα δείχνει ότι τόσο οι *olearii/ἐλαιοπῶλαι* όσο και οι *οἰνοπῶλαι* αποτελούν επαγγελματικούς συλλόγους, τα μέλη των οποίων έχουν σαφώς κάποια κοινά εμπορικά συμφέροντα. Οι *olearii/ἐλαιοπῶλαι* πληρούν τις προϋποθέσεις, προκειμένου να χαρακτηριστούν ως ένα οργανωμένο εμπορικό δίκτυο, ενώ παράλληλα η ίδρυση ναού του Ηρακλή επιβεβαιώνει την μόνιμη επαφή τους με τον χώρο της Δήλου. Επίσης, ο σχεδιασμός οικοδομικών προγραμμάτων, αλλά και η σχέση τους με ανώτερους Ρωμαίους αξιωματούχους, όπως ο Γ. Ι. Καίσαρας, υποδεικνύουν ότι πρόκειται για ένα σωματείο με οικονομική επιφάνεια, κύρος και επιρροή. Από την άλλη πλευρά, τα στοιχεία που διαθέτουμε για τους *olearii/ἐλαιοπῶλας* μας συμπαρασύρουν, προκειμένου να χαρακτηρίσουμε και τους *οἰνοπῶλας* ως μία εμπορική ομάδα με status σωματείου, αν και στην περίπτωση τους αυτό δεν μπορεί να λεχθεί με βεβαιότητα. Τέλος, υποθέτουμε ότι η παρουσία των δύο εμπορικών κοινῶν στην Δήλο κατά τις αρχές του 1^{ου} αιώνα, δικαιολογείται λόγω της αυξανόμενης ζήτησης λαδιού και κρασιού από τον ιταλικό πληθυσμό του νησιού. Το γεγονός ότι και οι δύο σύλλογοι δεν φαίνεται να είχαν κάποια αξιοσημείωτη διάρκεια στην πορεία του χρόνου, ενδεχομένως να σχετίζεται με τις καταστροφές που υπέστη το νησί από τον βασιλιά Μιθριδάτη ΣΤ' του Πόντου κατά τα έτη 88 και 69. Εξαιτίας αυτού άλλωστε, διακόπηκε απότομα και συνολικά η εμπορική κινητικότητα στο λιμάνι της Δήλου.

²⁵⁵ Σύμφωνα πάντως με την Tchernia 1986, 72-73, 99, 123, το ιταλικό κρασί ήταν το κύριο προϊόν, το οποίο χρησιμοποιούσαν οι Ιταλοί στις ανταλλαγές τους με δούλους από την Δήλο. Πρόκειται για μία θεωρία, η οποία πολύ δύσκολα μπορεί να επιβεβαιωθεί. Βλ. σχετικά και Rauh 1993, 61, υποσ. 172.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα μελέτη θέτουμε προς συζήτηση την άνθηση των σωματείων στην Ελληνιστική Δήλο, εστιάζοντας στα οργανωμένα εμπορικά δίκτυα, μία κατηγορία σωματείων, η οποία, παρά το πλούσιο επιγραφικό υλικό, θεωρούμε ότι δεν έχει μελετηθεί επαρκώς από την σύγχρονη έρευνα. Γενικά, προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε τον χαρακτήρα, την οργάνωση, την δράση, τις διάφορες πτυχές της θρησκευτικής, οικονομικής και κοινωνικής τους ζωής, αλλά και την σχέση τους με το κοσμοπολίτικο λιμάνι του νησιού.

Αρχικά, αναλύσαμε συνοπτικά το πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο, προσπαθώντας να απαντήσουμε στο ερώτημα: *γιατί στην Δήλο;* Η δυναμική παρουσία των ξένων εμπόρων εκεί εξηγείται τελικά από μία σειρά παραγόντων, όπως: α) η *ἀτέλεια* του λιμανιού, β) η *ἀσυλία* του Ιερού, γ) η ευνοϊκή γεωγραφική θέση του νησιού για το διαμετακομιστικό εμπόριο ανάμεσα στην Ιταλία, την Ελλάδα και την Ασία, δ) η καταστροφή ανταγωνιστικών εμπορικών πόλεων, όπως η Κόρινθος και η Καρχηδόνα, ε) η ίδρυση της επαρχίας της Ασίας, στ) το πολιτικό *status quo* της Δήλου κατά την περίοδο 166-88, ζ) οι εγχώριες καταναλωτικές ανάγκες του αυξανόμενου πληθυσμού.

Εν συνεχεία, επιχειρήσαμε να εντάξουμε τα εμπορικά δίκτυα της Δήλου στο ευρύτερο πλαίσιο των αρχαίων ελληνορωμαϊκών σωματείων με στόχο να απαντήσουμε στο ερώτημα: *τί ορίζουμε ως έμπορικόν κοινόν και τί ακριβώς γνωρίζουμε για αυτά;* Ως εκ τούτου, καταλήγουμε σε τρία βασικά για την έρευνά μας συμπεράσματα:

1) Τα κοινά ἐμπόρων, ναυκλήρων και ἐγδοχέων απαντώνται κατά κύριο λόγο στην Ελληνιστική Δήλο. Οι λιγοστές μαρτυρίες τέτοιου είδους δικτυώσεων στο λιμάνι του Πειραιά και η πλήρης απουσία τους από το λιμάνι της Ρόδου, υποδεικνύουν ότι οι έμποροι της Ελληνιστικής εποχής δρούσαν μεμονωμένα ή οργανώθηκαν σε θρησκευτικά σωματεία, χωρίς να προβάλλουν την επαγγελματική τους ιδιότητα. Η κατάσταση αλλάζει μετά το 166, όταν και εμφανίζονται στην Δήλο πολυάριθμες δικτυώσεις, οι οποίες αρχίζουν να αποτινάσσουν τον θρησκευτικό τους μανδύα και να προβάλλουν επί ίσοις όροις τους εμπορικούς δεσμούς και στόχους των μελών τους. Το γεγονός αυτό πιθανότατα οφείλεται σε μία γενικότερη αναδιοργάνωση του εμπορίου την συγκεκριμένη χρονική περίοδο, αλλά κυρίως στις ιδιαίτερες πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στο νησί. Με άλλα λόγια, θεωρούμε ότι οι ξένοι έμποροι του Πειραιά ή της Ρόδου δραστηριοποιούνταν σε πόλεις με πολιτειακό παρελθόν και παρόν, συνεπώς η εγκατάσταση τους εκεί, έχοντας ως πρόσχημα την θρησκεία, ήταν ίσως ο πιο αποδεκτός τρόπος για την πόλη φιλοξενίας. Αντίθετα, το ελεύθερο λιμάνι της Δήλου, αποκομμένο από το πολιτειακό του παρελθόν, προοριζόταν εκ των συνθηκών να αποτελέσει σπουδαίο εμπορικό κέντρο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ήταν πιο εύκολο για τους ξένους εμπόρους του νησιού να δηλώσουν τα εμπορικά τους ενδιαφέροντα στο ίδιο επίπεδο με τους θρησκευτικούς ή εθνικούς τους δεσμούς.

2) Τα κλειστά και οργανωμένα εμπορικά σύνολα της Δήλου είναι πράγματι πολλά σε αριθμό, ιδιαίτερα αν συνυπολογίσουμε το μικρό μέγεθος του νησιού. Ωστόσο, δίπλα στον κόσμο των εμπορικών σωματείων υπάρχει και ένας κόσμος εμπόρων, ο οποίος συντίθεται και αποσυντίθεται με βάση τις εκάστοτε περιστάσεις, όπως π.χ. για την απόδοση τιμών σε αξιωματούχους ή για την προσφορά αναθημάτων.

Μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε ότι σε αυτές τις περιστασιακές ενώσεις αλληλοκαλύπτεται ο κόσμος των μεμονωμένων ή οργανωμένων σε σωματεία εμπόρων, οι οποίοι βρίσκονται διαρκώς σε κίνηση. Αυτές οι *ad hoc* συσσωματώσεις δεν φτάνουν ποτέ στο σημείο να αποκτήσουν σωματειακό status, πιστοποιούν, ωστόσο, την έντονη εμπορική κινητικότητα στο λιμάνι. Επίσης, αρκετοί έμποροι και επαγγελματίες συνεχίζουν να οργανώνονται υπό την σκέπη λατρευτικών σωματείων, χωρίς να προβάλλουν (τουλάχιστον στον τίτλο τους) τους επαγγελματικούς δεσμούς ή στόχους τους.

3) Οι ξένοι έμποροι της Δήλου, οι οποίοι οργανώνουν συμπαγή και ευδιάκριτα εμπορικά δίκτυα, προέρχονται κυρίως από τις Φοινικοσυριακές ακτές, την Αίγυπτο και την Ιταλία. Το γεγονός αυτό δεν εκπλήσσει, ιδιαίτερα αν συνυπολογίσουμε ότι έμποροι και από τις τρεις αυτές γεωγραφικές περιοχές βρίσκονταν σε επαφή με το οικονομικό περιβάλλον της Δήλου, πολύ πριν το 166. Η πολυάριθμη, ωστόσο, παρουσία τους μετά την ανακήρυξη του νησιού σε ελεύθερο λιμάνι, δημιούργησε ασφαλώς την ανάγκη για οργανωμένη εμπορική δράση.

Η εξέταση των εμπορικών σωματείων της Δήλου, κατηγοριοποιημένα με βάση τον τόπο προέλευσης, στάθηκε ιδιαίτερα βοηθητική στην πορεία της μελέτης μας, καθώς προσεγγίσαμε τις επιμέρους πτυχές του ζητήματος μέσα από τρεις διαφορετικές «εθνικές» εκδοχές εμπορικής δικτύωσης. Συγκεκριμένα, τα φοινικοσυριακά κοινά εμπόρων, ναυκλήρων και έγδοχέων είναι σαφώς τα πιο οργανωμένα και χρονικά εμφανίζονται να προηγούνται των υπολοίπων, γεγονός το οποίο πιθανότατα οφείλεται στο φοινικικό τους υπόβαθρο. Τα μέλη οργανώνονται σε περίπλοκες δομές, οι οποίες αποτελούνται συνήθως από το κοινόν, την σύνοδον και τον θίασον. Χαρακτηρίζονται από μία έντονη προσαρμογή στο ελληνιστικό περιβάλλον (θεσμικό, θρησκευτικό, γλωσσικό), η οποία πιστοποιείται,

μέσω της αποκλειστικής χρήσης της ελληνικής γλώσσας, των ελληνικών προτύπων οργάνωσης, της *interpretatio Graeca* των πάτριων θεών τους, των λατρευτικών και τιμητικών πρακτικών τους. Γενικά, πρόκειται για ιδιαίτερα δραστήριους και «ανήσυχους» οργανισμούς, εντός των οποίων πραγματοποιούνται συνελεύσεις των μελών για την λήψη κοινών αποφάσεων, διοργανώνονται συμπόσια, καθιερώνονται θυσίες, χρηματοδοτούνται οικοδομικά προγράμματα και αποδίδονται τιμές προς τους ευεργέτες.

Για τα αιγυπτιακά εμπορικά σώματεια δεν διαθέτουμε πολλές πληροφορίες. Αρχίζουν να εμφανίζονται στην Δήλο μετά το 166, ωστόσο, δεν επιβεβαιώνεται επαρκώς η επαφή τους με τον χώρο του νησιού, σε αντίθεση με τα φοινικοσυριακά κοινά. Τα μέλη συγκροτούν κυρίως συνόδους, όπου δραστηριοποιούνται στο λιμάνι της Δήλου, αλλά παράλληλα φαίνεται να δημιουργούν δίκτυα επικοινωνίας με την εμπορική έδρα στην Αλεξάνδρεια. Θεωρούμε πιθανό ότι οι πτολεμαϊκές αρχές ελέγχουν, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, αυτές τις πρώτες προσπάθειες του εμπορικού πληθυσμού της Αλεξάνδρειας να οργανωθεί σε επαγγελματικές συλλογικότητες, οι οποίες προσανατολίζονται στον τομέα του εξωτερικού εμπορίου.

Οι Ιταλοί της Δήλου οργανώνονται κυρίως σε σώματεια με λατρευτικές επωνυμίες, παραλείποντας πλήρως να προβάλλουν τους επαγγελματικούς δεσμούς των μελών τους. Απ' αυτόν τον κανόνα παρεκκλίνουν οι εμπορικές δικτυώσεις των *olearii/ἐλαιοπωλῶν* και *οἶνοπωλῶν*, οι οποίες εμφανίζονται στο νησί σχετικά αργά, κατά τις αρχές του 1^{ου} αιώνα, έχοντας πιθανότατα ως κύριο εμπορικό στόχο να καλύψουν τις εγχώριες καταναλωτικές ανάγκες του ιταλικού πληθυσμού της Δήλου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η επωνυμία τους, η οποία ασφαλώς

φέρει στον νου τα πολυάριθμα *collegia olearii* και *vinarii* που θα εμφανιστούν αργότερα, κατά την Αυτοκρατορική εποχή.

Τέλος, οφείλουμε να συμφιλιωθούμε με την ιδέα ότι ο όρος «εμπορικά δίκτυα» χρησιμοποιείται από την σύγχρονη έρευνα, αλλά και από εμάς εδώ κάπως καταχρηστικά. Καμία αμφιβολία δεν υπάρχει ότι οι ξένοι έμποροι της Δήλου προέβαλαν σαφέστατα στις επωνυμίες των σωματείων τους την επαγγελματική τους ιδιότητα, για πρώτη φορά μάλιστα τόσο συστηματικά. Επίσης, θεωρούμε ότι στο πλαίσιο αυτών των οργανωμένων σωματείων προσφέρονταν ειδικά εμπορικά προνόμια, επαγγελματική αλληλοβοήθεια, πρόσβαση σε δίκτυα πληροφοριών και πιστώσεων, αλλά και μείωση του κόστους μετακινήσεων. Ωστόσο, δεν πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι τα μέλη συνδέονταν παράλληλα με ποικίλους θρησκευτικούς ή εθνικούς δεσμούς. Άλλωστε, οι περισσότερες πληροφορίες που διαθέτουμε σχετίζονται κυρίως με την θρησκευτική και κοινωνική τους ζωή, παρά με τις επιμέρους πτυχές των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων, για τις οποίες σχεδόν τίποτα δεν είναι γνωστό. Συνεπώς, τα εμπορικά κοινά της Δήλου στην πραγματικότητα αποτελούν πολυδιάστατα κοινωνικά δίκτυα με περισσότερους από έναν σκοπούς, τα οποία παρέχουν στα μέλη τους το απαραίτητο κοινωνικό και θρησκευτικό πλαίσιο, προκειμένου να ενταχθούν στην κοσμοπολίτικη κοινωνία της νησιού και να διαβιώσουν εκεί σύμφωνα με τις συνθήκες που επιθυμούσαν.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α΄: ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ

Σωματείο	Επιγραφές	Τόπος εύρεσης	Χρονολογία	Τόπος προέλευσης σωματείου	Περιεχόμενο
<i>οί ἐν Λα[οδικεῖαι] τῇ ἐν Φοινίκῃ ἐγδοχεῖς καὶ να[ύκληροι]</i>	IG XI 4, 1114	Νοτιοανατολικά του Ιερού του Απόλλωνα	187-175	Φοινίκη	Τιμητική επιγραφή για τον Ηλιόδωρο, αξιωματούχο του Σελεύκου Δ΄ Φιλοπάτορα
<i>κοινόν τῶν Τυρίων Ἡρακλειστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων</i>	ID 1519	-	153/2 ή 149/8	Φοινίκη	Τιμητικό ψήφισμα για ένα μέλος του συλλόγου, τον Πάτρωνα Δωροθέου
<i>κοινόν τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων</i>	ID 1520, 1772-1796, 2323-2327, 2611, 2629	Κυρίως στην λέσχη του σωματείου και στην Αγορά του Θεόφραστου	153/2 ή 149/8- 90	Φοινίκη	Κυρίως ψηφίσματα με τιμητικό και αναθηματικό περιεχόμενο, ένας κατάλογος συνδρομών(;) και ένας κατάλογος μελών
<i>σύνοδος τῶν ἐν Ἀλεξανδρείαι πρεσβυτέρων ἐγδοχέων</i>	ID 1528-1529	Στοά Αντιγόνου	145-116	Αίγυπτος	Τιμητικές επιγραφές για αξιωματούχους του Πτολεμαίου Η΄ Ευεργέτη Β΄
<i>Ἀγνωστη σύνοδος ἐμπορικῆς φύσεως (;)</i>	ID 1521	Ιερό Απόλλωνα	2 ^{ος} αιώνας	Αίγυπτος	Τιμητικό ψήφισμα για δύο ευεργέτες του συλλόγου
<i>οἰνοπῶλαι</i>	ID 1711	Νότια της Αγοράς των Ερμαϊστών ή Κομπεταλιαστών	98/7	Ιταλία	Αναθηματική επιγραφή προς τον Ερμή, τον Διόνυσο και τον Απόλλωνα
<i>olearii</i>	ID 1712	Πλησίον των εμπορικών κτιρίων β΄ και γ΄ κοντά στην Αγορά των Ερμαϊστών ή Κομπεταλιαστών	99-89	Ιταλία	Τιμητική επιγραφή για τον Γ. Ι. Καίσαρα
<i>[ἐλαι]οπῶλαι</i>	ID 1713	Πλησίον της Αγοράς του Θεόφραστου	100	Ιταλία	Ανάθεση ναού και αγάλματος προς τον Ηρακλή
<i>[ἐλαιοπῶ]λαι</i>	ID 1714	Βορειοδυτικά της Αγοράς του Θεόφραστου	96/5	Ιταλία	Αναθηματική επιγραφή προς τον Ηρακλή και τον Ερμή

ΠΙΝΑΚΑΣ Β΄: ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ AD HOC
ΣΥΣΣΩΜΑΤΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΜΦΑΝΙΖΟΝΤΑΙ ΣΕ ΤΙΜΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ
ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ

Συσσωμάτωση	Επιγραφές	Τόπος εύρεσης	Χρονολογία	Περιεχόμενο
Ρωμαίων οί εὐεργετηθέντες ναύκληροι καὶ ἔμποροι	ID 1526	Πλησίον της στοάς του Φιλίππου	Μετά το 127	Τιμητική επιγραφή για τον Λόχον Καλλιμήδον, αξιωματούχο του Πτολεμαίου Η' Ευεργέτη Β'
οἱ καταπλέοντες εἰς τὴν νῆσον/ εἰς τὸ ἐμπόριον ἔμποροι/ἔμποροι καὶ ναύκληροι	ID 1642, 1655, 1657-1658, 1661, 1663, 1671	Κυρίως πλησίον της Αγοράς του Θεόφραστου, πλησίον του Ιερού της Αρτέμιδος, πλησίον της Αγοράς των Δηλίων, δυτικά της στοάς του Φιλίππου	Μετά το 166-70	Κυρίως τιμητικές επιγραφές για Αθηναίους επιμελητές και αναθηματικές προς τον Απόλλωνα, την Άρτεμη και την Δητώ
οἱ ἔμποροι καὶ ναύκληροι	ID 1645, 1647-1649, 1652, 1662, 1703-1704, 1726	Κυρίως στοά του Φιλίππου, Αγορά του Θεόφραστου, πλησίον του Ιερού του Απόλλωνα	Μετά το 166-μέσα 1 ^{ου} αιώνα	Κυρίως τιμητικές επιγραφές για Αθηναίους επιμελητές και αγορανόμους της Δήλου
οἱ παρεπιδημοῦντες ἔμποροι καὶ ναύκληροι	ID 1659-1660	Πλησίον του Ιερού του Απόλλωνα	85-78	Τιμητικές επιγραφές για Ρωμαίους αξιωματούχους
οἱ ἐν Δήλῳ ἐργαζόμενοι	ID 1679, 1710	Πλησίον της Αγοράς των Ιταλῶν	Τέλη 2 ^{ου} -τέλη 1 ^{ου} αιώνα	Τιμητικές επιγραφές για τον Ρωμαίο στρατηγό και ανθύπατο, Γάιον Κλούιον Λευκίου και τον Ρωμαίο πρεσβευτή, Γάιον Βιλλιήνον Γάιον
[οἱ ἔμπορ]οι καὶ [να]ύκλη[ροι] οἱ ἐν [Δήλῳ]ι κατ[οικοῦ]ντε[ς]	ID 1702	Ανατολικά της στοάς του Φιλίππου	50-1	Τιμητική επιγραφή για τον Ρωμαίο πρεσβευτή, Απουλίου
οἱ καταπλέοντες εἰς Βιθυνίαν ἔμποροι καὶ ναύκληροι	ID 1705	Πλησίον του Ιερού του Απόλλωνα	Μετά το 166	Τιμητική επιγραφή για τον Μελέαγρον Ζμερτομάρον από την Νίκαια
οἱ τὴν τετράγωνον ἐργαζόμενοι	ID 1709	Πλησίον της Αγοράς των Δηλίων	99/8	Αναθηματική επιγραφή προς τον Απόλλωνα και τον Ερμή
οἱ ἐν Δήλῳ τραπεζί[ται].	ID 1715	Βόρεια της Αγοράς των Ερμαϊστών ή Κομπεταλιαστών	Μετά το 166	Αφιερωματική επιγραφή
οἱ ἔμποροι καὶ οἱ τὴν τετράγωνον ἐργαζόμενοι	ID 1725	Βόρεια της Αγοράς των Δηλίων	Αρχές 1 ^{ου} αιώνα	Τιμητική επιγραφή για τον Μαράιον Γεριλλανόν Μαράιον, Ρωμαίο τραπεζίτη της Δήλου
[οἱ ἐν Δήλῳ πραγματε]νόμενοι	ID 1727	Ανατολικά της Αγοράς των Ιταλῶν	Αρχές 1 ^{ου} αιώνα	Τιμητική επιγραφή για τον Μαράιον Γεριλλανόν Μαράιον, Ρωμαίο τραπεζίτη της Δήλου
οἱ ἔμποροι καὶ ναύκλη[ροι καὶ οἱ] [ἐργαζόμε]νοι	ID 1729	Ανατολικά της στοάς του Αντιγόνου	Τέλη 2 ^{ου} -αρχές 1 ^{ου} αιώνα	Τιμητική επιγραφή για τον [Λεύκι]ον [Αὐ]φί[διον], συνοδευόμενη από ανάθημα προς τον Απόλλωνα, την Άρτεμη και την Δητώ

ΠΙΝΑΚΑΣ Γ': ΙΤΑΛΙΚΑ ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΜΕ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΕΣ ΕΠΩΝΥΜΙΕΣ
ΠΟΥ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΕ ΑΓΟΡΕΣ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ

Σωματείο	Επιγραφές	Τόπος εύρεσης	Χρονολογία	Περιεχόμενο
Ερμαιιστὰι	ID 1731-1741, 1743-1758	Αγορά των Ερμαϊστών ή Κομπεταλιαστών, Αγορά του Θεόφραστου, Αγορά των Ιταλών	β' μισό 2 ^{ου} αιώνα-57/56	Κυρίως αναθηματικές επιγραφές προς τον Ερμή και την Μαία, αλλά και αναθηματικές επιγραφές, τις οποίες αφιερώνουν από κοινού με τους Απολλωνιαστές και τους Ποσειδωνιαστές
Απολλωνιαστὰι	ID 1730, 1735, 1753-1758	Αγορά των Ερμαϊστών ή Κομπεταλιαστών, Αγορά του Θεόφραστου, Αγορά των Ιταλών	Τέλη 2 ^{ου} - αρχές 1 ^{ου} αιώνα	Κυρίως αναθηματικές επιγραφές, τις οποίες αφιερώνουν από κοινού με τους Ερμαϊστές και τους Ποσειδωνιαστές
Ποσειδωνιαστὰι	1751-1758	Αγορά του Θεόφραστου και Αγορά των Ιταλών	Τέλη 2 ^{ου} - αρχές 1 ^{ου} αιώνα	Κυρίως αναθηματικές επιγραφές, τις οποίες αφιερώνουν από κοινού με τους Ερμαϊστές και τους Απολλωνιαστές
Κομπεταλιαστὰι	ID 1745, 1760-1766, 1768-1770	Κυρίως Αγορά των Ερμαϊστών ή Κομπεταλιαστών	Τέλη 2 ^{ου} - αρχές 1 ^{ου} αιώνα	Κυρίως αναθηματικές επιγραφές, οι οποίες αφιερώνονται από μέλη του συλλόγου

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ

1. Τιμητική επιγραφή για τον Ηλιόδωρο, αξιωματούχο του Σελεύκου Δ' Φιλοπάτορα από τους ἐν Λαοδικείαι τῇ ἐν Φοινίκῃ ἐγδοχεῖς καὶ ναυκλήρους.

IG XI 4, 1114

Δήλος – 187-175 π.Χ.

- 1 Ἡλιόδωρον Αἰσχύλου Ἀντ[ιοχέα]
τὸν σύντροφον τοῦ βασιλέως Σ[ελεύκου]
Φιλοπάτορος καὶ ἐπὶ τῶν πρα[γμάτων]
τεταγμένον οἱ ἐν Λα[οδικείαι]
5 τῇ ἐν Φοινίκῃ ἐγδοχεῖς καὶ να[ύκληροι]
εὐνοίας ἔνεκεν καὶ φιλοστο[ργίας]
[τ]ῆς εἰς τὸν βασιλέα καὶ εὐεργ[εσίας]
τῆς εἰς αὐτοὺς
Ἀπόλλωνι.

2. Τιμητικό ψήφισμα του κοινοῦ τῶν *Τυρίων Ἡρακλειστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων* για ἓνα μέλος καὶ ευεργέτη του συλλόγου, τον Πάτωνα Δωροθέου.

ID 1519

Δήλος – 153/2 ἢ 149/8 π.Χ.

- 1 ἐπὶ Φαιδρίου ἄρχοντος, Ἐλαφηβολιῶνος ὀγδόει, ἐκκλησί-
α ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος· Διονύσιος Διονυσίου
ἀρχιθιασίτης εἶπεν·
ἐπειδὴ Πάτων Δωροθέου τῶν ἐκ τῆς συνόδου, ἐπελθὼν
5 ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀνανεωσάμενος τὴν ὑπάρχου-
σαν αὐτῷ εὐνοίαν εἰς τὴν σύν[ο]δον, καὶ ὅτι πολλὰς χρείας
παρεῖσχηται ἀπροφασίστως, διατελεῖ δὲ διὰ παντὸς κο[ι]-

νεῖ τε τεῖ συνόδῳ λέγων καὶ πράττων τὰ συμφέροντ[α]
 καὶ κατ' ἰ<δί>αν εὐνους ὑπάρχων ἐκάστω τῶν πλοιζομέ[νων]
 10 ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων, νῦν [δ' ἔτι] μᾶλλον ἐπ<η>υξημέ-
 νης αὐτῆς μετὰ τῆς τῶν θεῶν εὐνοίας παρεκάλεσεν τὸ
 κοινὸν ἐξαποστεῖλαι πρεσβείαν πρὸς τὸν δῆμον τὸν Ἀθη-
 ναίων ὅπως δοθῇ αὐτοῖς τόπος ἐν ᾧ κατασκευάσουσιν τέ-
 μενος Ἡρακλέους τοῦ πλείστων [ἀγαθ]ῶν παραιτίου γ[ε]-
 15 γονότος τοῖς ἀνθρώποις, ἀρχηγοῦ δὲ τῆς πατρίδος ὑπά[ρ]-
 χοντος· αἰρεθεὶς πρεσβευτὴς πρὸς τε τὴν βουλὴν καὶ
 τὸν δῆμον τὸν Ἀθηναίων, προθύμως ἀναδεξάμενος ἔ-
 πλευσεν δαπανῶν ἐκ τῶν ἰδίων ἐμφανίσας τε τὴν
 τῆς συνόδου πρὸς τὸν δῆμον εὐνοίαν παρεκάλεσεν
 20 αὐτὸν καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐπετελέσατο
 τὴν τῶν θιασιτῶν βούλησιν καὶ τὴν τῶν θεῶν τιμὴν <συνηύξησεν>
 καθάπερ ἤρμοττεν αὐτῶι· πεφιλανθρωπηκῶς δὲ
 καὶ πλείονας ἐν τοῖς ἀρμόζουσιν καιροῖς, εἴρηκεν
 δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς συνόδου ἐν τῷ ἀναγκαιοτάτῳ
 25 καιρῷ τὰ δίκαια μετὰ πάσης προθυμίας καὶ φιλοτι-
 μίας καὶ ἐδέξατό τε τὸν θίασον ἐφ' ἡμέρας δύο ὑπὲρ
 τοῦ ὑοῦ· [IN] ἵνα οὖν καὶ εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον ἀπαρά-
 κλητον ἑαυτὸν παρασκευάζῃ καὶ ἡ σύνοδος φαί-
 νηται φροντίζουσα τῶν διακειμένων ἀνδρῶν εἰς ἑαυ-
 30 τὴν εὐνοικῶς καὶ ἀξίας χάριτας ἀποδιδούσα τοῖς
 εὐεργέταις καὶ ἕτεροι πλείονες τῶν ἐκ τῆς τοῖς συνό-
 δου διὰ τὴν εἰς τοῦτον εὐχαριστίαν ζηλωταὶ γί-
 νωνται καὶ παραμιλλῶνται φιλοτιμούμενοι
 περιποιεῖν τι τεῖ συνόδῳ· ἀγαθεῖ τύχει·
 35 δεδόχθαι τῷ κοινῷ τῶν Τυρίων Ἡρακλειστῶν
 ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων ἐπαινέσαι Πάτρωνα Δω-
 ροθέου καὶ στεφανῶσαι αὐτὸν κατ' ἐνιαυτὸν χρυ-

σῶι στεφάνῳ ἐν ταῖς συντε[λου]μέναις θυσίαις
 τῷ Ποσειδῶνι ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ καλοκαγαθί-
 40 ας ἧς ἔχων διατελεῖ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Τυρί-
 ων ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων· ἀναθεῖναι δὲ αὐ-
 τοῦ καὶ εἰκόνα γραπτὴν ἐν τῷ τεμένει τοῦ
 Ἡρακλέους καὶ ἀλλαχῇ οὗ ἂν αὐτὸς βούληται· ἔσ-
 τω δὲ ἀσύμβολος καὶ ἀλειτούργητος ἐν ταῖς
 45 γινομέναις συνόδοις πάσαις· ἐπιμελὲς δὲ ἔστω
 τοῖς καθισταμένοις ἀρχιθιασίταις καὶ ταμίαις
 καὶ τῷ γραμματεῖ ὅπως ἐν ταῖς γινομέναις θυ-
 σίαις καὶ συνόδοις ἀναγορεύηται κατὰ ταύτην
 τὴν ἀναγόρευσιν· ἡ σύνοδος τῶν Τυρίων ἐμπό-
 50 ρων καὶ ναυκλήρων στεφανοῖ Πάτρωνα Δωροθέου
 εὐεργέτην. ἀναγραψάτωσαν δὲ τόδε τὸ ψή-
 φισμα εἰς στήλην λιθίνην καὶ στησάτωσαν ἐν
 τῶν τεμένει τοῦ Ἡρακλέους· τὸ δὲ ἐσόμενον ἀνάλωμ[α]
 εἰς ταῦτα μερισάτω ὁ ταμίης καὶ ὁ ἀρχιθιασίτης.

55 ἐπὶ ἀρχιθιασίτου
 Διονυσίου τοῦ Διονυσίου,
 ἱερατεύοντος δὲ
 Πάτρωνος τοῦ Δωροθέου.

cr 1.59 ὁ δῆμος

60 ὁ Ἀθηναίων.

cr 2.61 ἡ σύνοδος
 τῶν Τυρίων
 ἐμπόρων
 καὶ ναυκλήρων.

3. Τιμητικό ψήφισμα του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων για τον Ρωμαῖο τραπεζίτη, μέλος και ευεργέτη του συλλόγου, Μάρκο Μινάτιο Σέξτου.

ID 1520

Δήλος – 153/2 ή 149/8 π.Χ.

vacat

1 [ἀγαθῇ τύχη· ἐπὶ — — ἄρχοντος· γνώμη τοῦ ἐν Δήλῳ κοινοῦ Βηρυτίων Ποσ[ειδω]-

[νιαστῶν ἐμπόρων] καὶ ναυκλήρων [καὶ ἐ]γδοχέων· ἐπειδὴ, προσδεομένης τῆς συ-

[νόδου πόρων εἰς τ]ὴν συντέλειαν τοῦ οἴκου καὶ εἰς τὴν ἀπόδοσι<ν> τῶν αὐτῶι εὐχρηστημ[έ]-

[νων χρημάτων, ἵνα μ]ὴ μόνον τὰ ψηφισθέντα λαμβάνῃ τὴν καθήκουσαν συντέλειαν,

5 [ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι], τὸ τῆς συνόδου θεωροῦντες εὐσυνάλλακτον, μὴ ὀκνηρῶς ἔχωσι

[εἰς τὰ συμφέροντα τοῖς κοινοῖς ἑαυτοὺς ἐπιδιδόναι, vac. Μάαρκος Μινάτιος Σέξ-

[του Ῥωμαῖος], ἀνὴρ καλὸς καὶ ἀγαθὸς ὑπάρχων καὶ τὰ τε πρὸς τοὺς θεοὺς εὐ-

[σεβῶς δια]κείμενος καὶ τὰ πρὸς τὴν σύνοδον φιλοδόξως, καὶ ἰδία καὶ κοινεῖ φιλ[ο]-

[δοξεῖ ὅ]πως ἢ πρόθεσις συντηρηθῇ τοῦ κοινοῦ καὶ κατὰ τὰ προεψηφισμέν[α]

10 [συντε]λεσθῇ ὁ οἶκος καὶ τὸν τε τόκον ἐπέδωκεν πολὺν κα[ὶ] συνηγμέ-

[ον ο]ὔ προευχρηστη<σ>εν διαφόρο<ν> τοῖς ἐπὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ τεμέ-

νους χειροτονηθε[ῖ]σιν, ὧν δὲ ἀκόλουθος ἑαυτῶι καὶ ἐπίδοσιν ἐπ[οι]-

[ή]σατο τῶι κοινῶι δραχμῶν ἑπτακισχιλίων, ἔτι δὲ καὶ παρακέ-

[κ]ληκεν ἅπαντας ἡμᾶς ἐπὶ τὴν θυσίαν, ἣν παρεσκεύασ-

15 ται τοῖς θεοῖς ἐπιτελεῖν ὑπὲρ τῆς συνόδου καὶ ἐπὶ τὴν ἐστ[ία]-

σιν, ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ εἰς {υσ} τὸ λοιπὸν τὴν αὐτὴν ἔχ[ων]

αἵρεσιν ἀεὶ τινος ἀγαθοῦ παραίτιος ἔσεσθαι τῶι κοινῶι ὅπω[ς]

[ο]ῦν καὶ ἡ σύνοδος φαίνεται τιμῶσα τοὺς ἀγαθοὺς τῶν ἀνδ-

[ρ]ῶν καὶ μηδέποτε λειπομένη κατὰ μηδέν[α κ]αιρὸν ἐν χά-

20 [ρι]τος ἀποδόσει· vac. ἀγαθῇ τύχη· δεδόχθαι τῶι κοινῶι ἐπαιν[έ]-

[σ]αι Μάαρκον Μινάτιον Σέξτου Ῥωμαῖον καὶ τὴν τε ἐπαγ-

[γε]λίαν ἦν πεποιήται φιλοδοξῶν εἰς τὸ κοινὸν φιλοφρόνῳ[ς]
 [ἀ]ποδέξασθαι· δεδοσθαι δ' αὐτῷ τόπον ἐν τῇ αὐλῇ, ὃν <ἄν> αὐ-
 [τ]ὸς βούληται, εἰς ἀνάθεσιν ἀνδριάντος, ἣ ἐν ἄλλῳ τόπῳ, ὧ[ι]
 25 [ἄ]ν αὐτὸς κρίνηι, ἐκτὸς τῶν ναῶν καὶ τῶν προστόων, καὶ ἐν τῷ [ίε]-
 [ο]ῷ τόπον, ὃν ἂν αὐτὸς θέλῃ, {μ} εἰς ἀνάθεσιν γραπτῆς εἰ-
 κόνος· ἐπιγραφῆσεται δ' ἐπὶ τοῦ ἀνδριάντος· "τὸ κοινὸν Βηρυτ[ί]-
 ων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων
 ἀνέθηκεν Μάαρκον Μινάτιον Σέξτου Ῥωμαῖον τραπεζίτη-
 30 [ν] τὸν ἑαυτῶν εὐεργέτην ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ ε[ὺ]νοίας ἥς ἔχῳ[ν]
 [δ]ιετελεῖ εἰς τὸ [κ]οινόν". ἔσται δὲ καὶ ἐπὶ τῆς γραπτῆς εἰκόνος ἡ αὐτὴ
 ἐπιγραφή. ὑπαρχέτω δὲ αὐτῷ καὶ κλισία ἐμ μὲν τοῖς Ποσιδείοις
 μετὰ τὴν τοῦ θύτου, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις συνόδοις πάσαις πρω-
 τοκλισία. ἀγέσθω δ' αὐτοῦ καὶ ἡμέρα καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν μ[ε]-
 35 τὰ τὴν πομπὴν τῶν Ἀπολλωνιείων τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ, κ[αί]
 ἐν ταύτῃ ἐπικλήτους ἀγέτω δύο οὓς ἂν αὐτὸς βούληται· ἐπι-
 τιθεμένου δ' αὐτῷ χρυσοῦ στεφάνου ὧι ἐστεφάνωσεν τὴν σύ-
 νοδον, ἐμ μὲν τοῖς Ποσιδείοις ἀναγορευθήτω· "τὸ κοινὸν στ[ε]-
 [φ]ανοῖ χρυσῷ στεφάνῳ Μάαρκον Μινάτιον Σέξτου ἀρετῆς
 40 [ἔ]νεκεν καὶ εὐνοίας ἥς ἔχων διατελεῖ εἰς τὸ κοινόν, τύχη τῇ ἀ-
 γαθῇ". ἔτι δὲ τῇ αὐτοῦ ἡμέρᾳ· "τὸ κοινὸν στεφανοῖ Μάαρκον
 Μινάτιον Σέξτου, ἄγει {ν} δ' αὐτῷ καὶ ἡμέραν καὶ νῦν καὶ εἰς {τ}
 τὸν αἰὶ χρόνον ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐνοίας ἥς ἔχων διατε-
 λεῖ εἰς τὸ κοινόν, τύχη τῇ ἀγαθῇ". ἐν δὲ ταῖς κατὰ μῆνα συνό-
 45 δοις· "τὸ κοινὸν στεφανοῖ χρυσῷ στεφάνῳ Μάαρκον Μινάτιον Σέ[ξ]-
 [τ]ου, ὄντα εὐεργέτην τῆς συνόδου, τύ[χ]ῃ τῇ ἀγαθῇ· "α<ί> δὲ ἀναγ[ο]-
 [ο]εύσεις αἰὶ τῶν στεφάνων γινέσθωσαν μετὰ τὸν δῆμον. [ἀγέ]-
 [τ]ω δὲ καὶ καθ' ἑκάστην πομπὴν ἐπίκλητον ἕνα. ἔστω δὲ καὶ ἀλ[ει]-
 [τ]ούργητος πάσης ἀσχολίας καὶ δαπάνης πάσης. ἀγέσθω δ' αὐτοῦ κα[ι]-
 50 [θ'] ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς ἅπαντα τὸν χρόνον βοῦς ἐν τοῖς Ἀπολλω-
 νείοις τῇ πομπῇ, τὴν ἐπιγραφὴν ἔχων τήνδε· "τὸ κοινὸν Βηρυτίων.

[Πο]σειδωνιαστῶν ὑπὲρ Μαάρκου Μινατίου τοῦ Σέξτου." ὅπως δὲ τὰ δεδο-
μένα τίμια παρὰ τῆς συνόδου Μαάρκω διαμένῃ κατὰ τὸ δίκαιον εἰς
πάντα τὸν χρόνον καὶ γίνωνται πολλοὶ ζηλωταὶ τοῦ φιλοδοξεῖν εἰς τῇ[ν]
55 σύνοδον, εἰδότες αὐτὴν εὐχρηστον οὖσαν καὶ μὴ μόνον ψηφίζομέν[ην]
[τ]οῖς εὐεργέταις τὰς [κα]θηκούσας τιμὰς, ἀλλὰ σπεύδουσιν, ὃ ἐστὶν ἀ-
[ν]αγκαιότατον, ὅπως ἂν ἰδίῳι διαμένωσι τοῖς εὐεργέταις αἱ δοθεῖσαι τι-
[μ]αί, μηθεὶ ἐξέστωι, μήτε ιδιώτῃ μήτε ἄρχοντι, μήτε εἰπεῖν μήτ[ε]
[γ]ράψαι ὥς δεῖ τῶν δεδομένων τιμῶν μεταθεῖναι ἢ ἀφελεῖν ἢ ἀκυρ[όν]
60 [τ]ι ποιῆσαι παρὰ τὸδε τὸ ψήφισμα, ἢ ὁ γράψας ἢ ὁ εἶπας ἢ ὁ ἀναγνούς
[ἦ] ὁ προθεὶς ἢ ὁ ἐπιχειροτονήσας ἢ ὁ γράψας ἢ ὁ προθεὶς ἐξώλης εἶη
[α]ὐτὸς καὶ τὰ τέ[κν]α αὐτοῦ, τοῖς δὲ ταῦτα ἐπιτηροῦσι εἶη καὶ βίου καὶ
τέκνων καὶ ὑπαρχόντων ὄνησις, καὶ εἶη αὐτοῖς σώζεσθαι καὶ κατ[ὰ]
[γ]ῆν καὶ κατὰ θάλατταν, καὶ ὁ παρὰ ταῦτα ποιήσας ἀποτινέτω
65 δραχμὰς στεφανηφόρους ἑξακισχιλίας ἱερὰς τοῦ Ποσειδῶ-
νος καὶ ὑπόδικος ἔστω τῷ ἀδικουμένῳ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀρχιθια-
σίτης, ὃ ἂμ μὴ ποιήσῃ τῶν προστεταγμένων, ὀφειλέτω
τὸ ἴσον ἐπιτίμιον καὶ ἔστω ὑπόδικος τῷ ἀδικουμένῳ. τοῖς
δὲ προχειρισθεῖσι κατὰ τὸν νόμον βουτρώφοις διδόσθωσαν
70 παρὰ τῶν ἀεὶ ἐν ἀρχῇ ὄντων ἀργυροταμιῶν καὶ εἰς τὸν ὑπὲρ
Μαάρκου πομπ[εύ]οντα βοῦν δραχμαὶ ἑκατὸν πεντήκοντα,
διδόσθωσαν [δὲ τοῖς] αὐτοῖς καὶ εἰς τὴν ὑποδοχὴν ἣν ποιεῖ-
[τ]αι τὸ κοινὸν [ὑπὲρ Μ]αάρκου κατ' ἐνιαυτόν, ἅλλαι δραχμαὶ
[ἐ]κατὸν πεντή[κοντα] οἱ δὲ β]ουτρώφοι λαβόντες τὸ προγεγραμμέ-
75 νον ἀργύριον πομπ[ε]υέτωσαν βοῦν καὶ τὴν ἐστίασιν ποιεί-
[σ]θωσαν κατ[ὰ τὸ ψή]φισμα, καὶ λόγον ἀποδότησαν γραπτὸν
ὧν ἂν χε[ι]ρίσω[σιν] ἐν τῷ πρώτῳ συλλόγῳ ὃς ἂν γένηται με-
[τ]ὰ τὴν ὑποδοχὴν· ἐὰν δὲ τις τῶν χειροτονηθέντων βουτρώ-
[φ]ων μὴ ποιήσῃ τι τῶν προ<σ>τεταγμένων αὐτῷ, ὀφειλέτω δρα-
80 χμὰς ἱερὰς τοῦ Ποσειδῶνος χιλίας καὶ ὑπόδικος ἔστω καὶ
ἀδικουμένῳ· οἱ δὲ μὴ ποιήσαντές τι τῶν ἐν τῷδε τῷ ψηφίσ-

ματι κατακεχωρισμένων ἔστωσαν μὲν καὶ τῇ ἀρχῇ ἔνο-
 χοι, προσαγγελλέτω δὲ αὐτοὺς καὶ ὁ βουλόμενος τῶν θιασ[ι]-
 [τ]ῶν οἷς ἔξεστιν· ὁ δὲ ἀρχιθιασίτης ἀεὶ ὁ ἐν ἀρχ[ῇ] ὦ]ν, εἰσαγέτ[ω]
 85 τὸν κατήγορον καὶ τὸν ἀπολογούμενον καὶ ἀναδιδότω ψῆφον
 τοῖς θιασίταις . . . ΕΝΑΔ[. τοῦ εὐ]θυνομένου ἔστω τῶι προσαγ-
 γείλαντι, κομισαμένου τοῦ [αὐ]τοῦ τὸ τρίτον μέρος τοῦ εἰσ-
 πραχθέντος· ἐὰν δέ τι [ὁ ἀρχιθιασ]ίτης μὴ ποιήσῃ, ἔστω κατ' αὐ-
 [τοῦ] ἢ εἰσαγγελ[ία, ἐπειδὴν ιδιώτ]ης γένηται, κατὰ τὰ αὐτά· ἀνα-
 90 [γο]ρᾷ δὲ ὁ ἀρχ[ιθιασίτης] τόδε τὸ ψή]φισμα εἰς στήλην λιθίνην καὶ
 [θέ]τω ἐν τῇ αὐ[τῇ] — — — — — τὸν ἐν τῶι ἐπὶ Φαιδρίου ΕΑΑ.
 . . . ΟΛΙΩΠΠ#7[— — — — — τὸ δὲ εἰς] ταῦτα τέλεσμα δότωσαν οἱ
 [ἐν ἀ]ρχῇ ὄντ[ες ἀργυροταμίαι]. vac.

4. Ανάθεση στοών για την λίσχη του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν
 ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων ἀπὸ ἑνὸς μέλος καὶ ευεργέτη, τὸν
 Διονύσιο Ζήνωνος τοῦ Θεοδώρου

ID 1772

Δήλος – 150-110 π.Χ.

1 [Διο]νύ[σ]ιος Ζήνωνος τοῦ Θε[οδώρου] Βη[ρύτιος] ευεργέτης [κο]ινῶι Βηρυτίων
 ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων τὰς στοὰς ἀνέθηκεν.

5. Ανάθεση στοάς για την λίσχη του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν
 ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων ἀπὸ ἑνὸς μέλος καὶ ευεργέτη, τὸν
 Μνασέα Διονυσίου.

ID 1773

Δήλος – 150-110 π.Χ.

1 Μ[νασέας] Διονυ[σίου] ευεργέτης κοινῶι Βηρυτίων ἐ[μπ]όρων καὶ ναυκλήρων καὶ
 ἐγδοχέων τὴν στοὰν ἀνέθηκεν.

6. Ανάθεση του οίκου, της στοάς και των χρηστηρίων προς τους πάτριους θεούς από το κοινὸν τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 1774

Δήλος – 150-110 π.Χ.

1 τὸ κοινὸν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων τὸν οἶκον καὶ τὴν στοὰν καὶ τὰ χρηστήρια θεοῖς πατρίοις ἀνέθηκεν

7. Αναθηματική επιγραφή από τον Μνασέα Διονυσίου, μέλος και ευεργέτη του κοινού τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων

ID 1775

Δήλος – 150-110 π.Χ.

1 Μνα[σέας Δι]ονυσίου εὐεργ[γέ]τ[ης — — —].

8. Ανάθημα προς τους πάτριους θεούς από άγνωστο μέλος του κοινού τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 1776

Δήλος – 150-110 π.Χ.

1 [ὁ δεῖνα — — εὐεργέτης τὰ ἱερὰ κοινῶι Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν καὶ θεοῖς πατρίοις — — — ἀνέθηκεν].

9. Ανάθεση αγάλματος του προσωποποιημένου Δήμου των Αθηναίων στον Απόλλωνα από το κοινὸν τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 1777

Δήλος – 122/1(;) ή 110/9(;) π.Χ.

1 τὸ κοινὸν Βηρυτίων τῶν ἐν Δήλῳ ἐμπόρων
καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων τὸν δῆμον
τὸν Ἀθηναίων ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐνοίας
ἧς ἔχων διατελεῖ εἰς αὐτὸ [[υς]] {⁵αὐτοὺς}⁵ Ἀπόλλωνι.

ἄρχοντος Ἀθήνησιν Νικοδήμου {2122/1 bc}²⁸

ἀνέθηκεν.

10. *Ανάθεση αγάλματος της θεάς Ρώμης από το κοινὸν τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.*

ID 1778

Δήλος – πιθανότατα μετά το 130 π.Χ.

- 1 Ῥώμην θεὰν εὐεργέτιν,
τὸ κοινὸν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν
ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων,
εὐνοίας ἔνεκεν τῆς εἰς τὸ κοινὸν καὶ τὴν πατρίδα.
- 5 ἀρχιθιασιτεύοντος τὸ δεύτερον
Μνασέου τοῦ Διονυσίου εὐεργέτου
[Μένανδρος] Μέλανος Ἀθηναῖος ἐποίει.

11. *Ανάθεση βωμού της θεάς Ρώμης από το κοινὸν τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.*

ID 1779

Δήλος – πιθανότατα μετά το 130 π.Χ.

- 1 τὸ κοινὸν Βηρυτίων
Ποσειδωνιαστῶν
ἐμπόρων καὶ ναυκλή-
ρων καὶ ἐγδοχέων·
- 5 Ῥώμης·
ἀρχιθιασιτεύοντος
Διονυσίου τοῦ Σωσιπάρχου.

12. Τιμητική επιγραφή από τον Δήμο των Αθηναίων και το κοινὸν Βηρυτίων τῶν Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων για τον Δημοκλῆ Δημοφώντος, μέλος και ευεργέτη του συλλόγου.

ID 1780

Δήλος – 153-88 π.Χ.

E.1 [τὸ κοινὸν Βηρυτίων ἐμ]πόρων
καὶ ναυκλή[ρων καὶ] ἐγδοχέων
Δημοκλῆν Δημοφώντος τὸν
εὐεργέτην εὐνοίας ἔνεκεν καὶ
5 φιλοτιμίας.

cr 1.5a crown

6 ὁ δῆμος
ὁ Ἀθηναίων.

cr 2.7a crown

8 τὸ κοινόν.

cr 3.8a crown

9 ὁ δ[ῆμος]

10 ὁ Ἀ[θηναίων].

cr 4.10a crown

11 τὸ κοινόν.

cr 5.11a crown

12 τὸ κοινόν.

cr 6.12a crown

13 τὸ κοινόν.

ἐπὶ ἱερέως Ἀπολ[λοδώρου τοῦ Ἀπολ]λοφάνου εὐε[ργέτου].

N.cr 6.1 {²³ crowns, in one:}² τὸ κοινόν.

S.cr 6.1 {²⁶ crowns, in three:}² τὸ κοινόν.

13. Τιμητική επιγραφή για ένα άγνωστο μέλος του κοινού των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών εμπόρων και ναυκλήρων και ἐγδοχέων.

ID 1781

Δήλος – 153-88 π.Χ.

l.1 [τὸ κοινὸν Βηρυτίων Ποσειδωνια]στών

[ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδ]οχέων

[— — — — —]δώρου

[— — — — — — εὐ]εργέτην

5 [εὐνοίας ἔνεκεν ἧς ἔχ]ων διατελεῖ

[θεοῖς πατρί]οις

6a crown

7 τὸ κοινόν.

m.1a crown

2 τὸ κοινόν.

4a crown

5 τὸ κοινόν.

r.1 τὸ κοινὸν Βηρ[υτί]ων Πο[σειδωνιαστών]

ἐμπ[όρων καὶ ναυκ]λήρων [καὶ ἐγδοχέων]

Ἀρχ[— — — — —] Δι[ο]φάντ[ου]

Τ— — — — — —σί[ου] Τ— — —

14. Τιμητική επιγραφή για τον Ρωμαίο στρατηγό Γν. Οκτάβιο από το κοινὸν των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών εμπόρων και ναυκλήρων και ἐγδοχέων.

ID 1782

Δήλος – 90 π.Χ.

1 [τ]ὸ κοινὸν τ[ών ἐν Δήλῳ]

[Β]ηρυτίων Ποσειδωνια[στών]

ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων.

[κ]αὶ ἐγδοχέων Γναῖον Ὀκτάϊ[ον]

- 5 Γναίου στρατηγὸν Ῥωμαίω[ν]
τὸν εὐεργέτην,
ἀρχιθιασιτεύοντος Γοργίου
τοῦ Ἀπολλοδώρου.

15. *Ανάθημα προς τους πάτριους θεούς από τον Διονύσιο Ζήνωνος του Θεοδώρου, μέλος και ευεργέτη του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.*

ID 1783

Δήλος – 153-88 π.Χ.

- 1 Διονύσιος Ζήνωνος τοῦ Θεοδώρου
Βηρύτιος εὐεργέτης ὑπὲρ ἑαυτοῦ
καὶ τῶν τέκνων θεοῖς πατρίοις.

16. *Αναθηματική επιγραφή από τον Διονύσιο Ζήνωνος του Θεοδώρου, μέλος και ευεργέτη του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.*

ID 1784

Δήλος – 153-88 π.Χ.

- 1 [Δι]ονύσιος Ζήν[ωνος τοῦ Θεοδώρου]
[Βηρ]ύτιος εὐερ[γέτης ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ?]
Ζήνω[νος].

17. *Ανάθημα προς τους πάτριους θεούς από τον Διονύσιο Ζήνωνος του Θεοδώρου, μέλος και ευεργέτη του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.*

ID 1785

Δήλος – 153-88 π.Χ.

- 1 Διονύσιος Ζήνωνος
τοῦ Θεοδώρου Βηρύτιος

εὐεργέτης
θεοῖς πα-
5 τρίοις.

18. Ανάθημα προς τον Ποσειδῶνα από τον Δημήτριο Απολλωνίδου, μέλος και ευεργέτη του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 1786

Δήλος – 153-88 π.Χ.

1 Δημήτριος Απολλωνί[δου {²⁷Απολλωνί[ου?]}²⁷]
εὐεργέτης ὑπὲρ ἑαυ<τοῦ> καὶ τ[ῆς]
γυναικὸς Ποσιδῶ[νι].

19. Ανάθημα προς τον Ποσειδῶνα από τον Δημήτριο Απολλωνίδου, μέλος και ευεργέτη του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 1787

Δήλος – 153-88 π.Χ.

1 Δημήτ[ριος Απολλωνίδου]
Ποσ[ειδῶνι?]

20. Ανάθημα προς τον Ποσειδῶνα από τον Ζήγωνα Διονυσίου, μέλος και ευεργέτη του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 1788

Δήλος – 153-88 π.Χ.

1 Ζήγων Διονυσ[ίου εὐεργέτης?]
ὑπὲρ αὐτοῦ κα[ὶ — — — — —]
καὶ τῆς μητρὸς κ[αὶ — — — — —]
Ποσ[ειδῶνι]

21. Ανάθημα προς τους πάτριους θεούς από τον Ζήνωνα Διονυσίου, μέλος και ευεργέτη του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 1789

Δήλος – 153-88 π.Χ.

- 1 [Ζήνων Διονυ]σίου ὑπὲρ ἑαυ-
[τοῦ καὶ τοῦ αὐ]τοῦ ἀδελφοῦ
[θεοῖς π]ατρίοις.

22. Ανάθημα προς τον Ποσειδῶνα από τον Διονύσιο Ζηνοδώρου, μέλος και ευεργέτη του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 1790

Δήλος – 153-88 π.Χ.

- 1 Διονύσιος Ζηνοδώρ[ου εὐερ]-
γέτης Ποσειδῶνι ἀνέ[θηκεν].

23. Ανάθεση βωμού από άγνωστο μέλος του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 1791

Δήλος – 153-88 π.Χ.

- 1 [ὁ δεῖνα patronym. τ]οῦ Ἰέρωνος εὐε[ρ]γέτης τοῦ κοι[ν]οῦ
Βηρυ[τίων ἐμπόρων καὶ ναυκλήρ]ων καὶ ἐγδοχέω[ν], ἀρχιθιασίτης [γ]ενόμενος
ἀνέθηκεν ὑπὲ[ρ] ἑαυτοῦ καὶ — — —]δώρου τοῦ υἱοῦ [καὶ τοῦ] κοινοῦ τὸν βω[μ]όν.

24. Αποσπασματική επιγραφή από άγνωστο μέλος του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 1792

Δήλος – 153-88 π.Χ.

frg. a.1 [— τ]οῦ Ἰέρωνος

—ον καὶ κι—

—ουτου—

frg. b.1 [— κο]ινοῦ

25. *Ανάθημα προς τον Ποσειδῶνα από άγνωστο μέλος του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.*

ID 1793

Δήλος – 153-88 π.Χ.

— — — — —

1 εὐεργέτης ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῶν

υἱῶν Γοργίου καὶ Μνασέου

Ποσειδῶνι.

26. *Ανάθημα προς τον Ποσειδῶνα από άγνωστο μέλος του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.*

ID 1794

Δήλος – 153-88 π.Χ.

1 — — — — — — — I εὐεργέτης

[ὑπὲρ τῶν ἀδελ]φῶν Ποσειδῶν[ι].

27. *Αποσπασματική επιγραφή του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.*

ID 1795

Δήλος – 153-88 π.Χ.

1 [τὸ κοινὸν Βηρυτίων Ποσειδ]ωνιαστ[ῶν]

[ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ] ἐγδοχ[έων]

— — A — —

28. Αφιερωματική επιγραφή από άγνωστο μέλος του κοινού των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 1796

Δήλος – 153-88 π.Χ.

- 1 ἀρχιθιασιτεύοντος
Δημοκλέους τοῦ Δημοφῶν-
τος εὐεργέτου,
ἐπὶ ἱερέως δὲ Ἀπολλοδώρου
5 τοῦ Ἀπολλοφάνου εὐεργέτου.

29. Ανάθημα προς τους πάτριους θεούς από άγνωστο μέλος του κοινού των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 2323

Δήλος – 153-88 π.Χ.

- 1 [— — — Ἀρι]στομ^{#7} — — — — —
[— — ὑπὲρ? τ]οῦ ἀδελφ[οῦ — — — —]
[— — — — θ]εοῖς πα[τρίοις — — — —]

30. Ανάθημα προς τον Ποσειδῶνα από άγνωστο μέλος του κοινού των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 2324

Δήλος – 153-88 π.Χ.

- 1 — — — ρης Ἀπολλων[ίου?]
ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τ[ῆς]
[γυν]αικός, Ποσιδῶ[νι].

31. Ανάθημα προς τον Ποσειδῶνα από το κοινὸν των Βηρυτίων Ποσειδωνιαστών ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 2325

Δήλος – 153-88 π.Χ.

1 — — Π]οσειδῶ[νι — —

[Μένανδρος Μέλ]ανος Ἀθηναῖος ἐποίει. vac.

32. Ανάθημα προς τους πάτριους θεούς από το κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 2326

Δήλος – 153-88 π.Χ.

1 — — —ος θεοῖς πατρίοις.

33. Ανάθημα προς τους πάτριους θεούς από άγνωστο μέλος του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 2326

Δήλος – 153-88 π.Χ.

1 Ξ. . . . [τοι]ς θε[οῖς?] ἀνέθη[κεν — —]

34. Κατάλογος συνδρομῶν του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων (;).

ID 2611

Δήλος – τέλη 2^{ου} αιώνα π.Χ.

frg. a.1 vac.

2 lines illegible

— — — Ἀγησάνδρου <ύ>π[ἐρ] ἐ[αυτοῦ]

[καὶ τῶν] ὑῶν ὀργυᾶς

5 — — — — — ος ἱατρὸς [ὀρ]γυ[ᾶ — —]

— — — — — ΑΠΟΥΣΠΑΡ — — — — —

— — — — — ΟΣ — — — — —

[Ἀπ]ολλω. ΙΔ. . ΝΑΥ — — — —

1 line illegible

10	 και τοῦ υἱοῦ Λε — — [ὀργυὰ.]		
	 ΑΤΩΝΔ. ΟΣ ὀργυὰς		
	[Διον]ύσιος Κρατῖνος ὀργυὰν	α'	
	. ΑΙ. ΟΥ ὀργυὰν		α'
	[Θ]εό[δ]ω[ρ]ος Ζήνωνος ὑπὲρ ἑαυτοῦ		
15	καὶ Ζήνωνος τοῦ ἀδελφοῦ ὀργυὰς		
	— — — — — ΙΛΛΙΟΥ ὀργυὰς	β'	
	Ἀρ[ιστ]έας Τι[. . . ο]υ ὀργυὰς	β'	
	[Πάμ]φιλος Ἀγάθωνος ὀργυὰν	α'	
	 ΠΙΣΛΝ. Σ Διονυσοδώρου ὑπὲρ ἑαυτοῦ		
20	καὶ τῶν υἱῶν ὀργυὰς		γ'
	Ἀπολλόδωρος Διονυσίου ἱατρὸς ὀργυὰς	β'	
	Σωκράτης Σωσιπάτρου ὑπὲρ ἑαυτοῦ		
	[κ]αὶ τῶν υἱῶν ἱ[α]τρὸς ὀργυὰς	ε'	
	Δημόστρατος Εὐδώρου ὀργυὰν	[α']	
25	Διονύσιος Πίστου ὀργυ[ὰ.]	—'	
	Κάλλων Τιμοκλέους ὀργ[υὰ.]	—'	
	Διονύσιος Διονυσίου ὀργυ[ὰ.]	—'	
	Διονύσιος Σωσιπάτρου ὀργυ[ὰς]	κ'	
	[Ἡ]λιόδωρος Ποσειδωνίου ὀργυὰν	α'	
30	Δίκαιος Διονυσίου ὀργυὰν	α'	
	Πτολεμαῖος Ἀπολλοδώρου ὀργυὰν	α'	
	Ἰσίων Δωροθέου ὀργυὰν	α'	
	Μνασέας Μνασέου ὀργυὰν	α'	
	Ἀπολλοφάνης Πίστου ὀργυὰν	α'	
35	Διονύσιος Ἀπολλοδώρου ὀργυ[ὰς]	β'	
	Διονύσιος ὑπὲρ Ζήνωνος ὀργ[υὰν]	α'	
	Ἀπολλόδωρος Ἀπολλοφάνου ὀργυ[ὰς]	ι'	
	Διοκλῆς Νυμφοδώρου ὀργυ[ὰν]	α'	
	Διονύσιος Ἡλιοδώρου ὀργυ[ὰς]	ι'	

40	[Γο]ργίας Διογένους ὀργυὰς	ε'	
	[Διο]νύσιος Ἀπολλωνίου ὀργυὰν	<α'>	
	. . . κλῆς Ζήνωνος ἰατρὸς ὀργυὰν	<α'>	
	[Σ]αραπίων Ἀπολλωνίου ὀργυὰν	α'	
	[Βα]σιλείδης νnnnnnnnnnn [ὄ]γγυὰς	β'	
45	[Δ]ημήτριος Σωπάτρου ὀργυὰν	α'	
	[Γ]οργίας Ἀντιφῶντος ὀργυὰν	α'	
	[Σω]σίπατρος #7ΛΙΤΟΥ ὀργ[υ]ὰν	α'	
	. . #7ων Ἀθηναίου ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν		
	παίδων ὀργυὰν		α'
50	[Δ]ημόστρατος νnnnnnnnn ὑπὲρ [έ]αυτοῦ		
	καὶ τῶν ὑῶν ὀργυὰς		ε'
	Ἀλέξανδρος Μαάρκου ὀργυὰς	—'	
	Ἀπολλόδωρος Γοργίου Φείδων ὀργυὰς	β'	
	Γοργίας Διονυσίου ὀργυὰν	α'	
55	Πρόθυμος Διονυσίου ὀργυὰν	α'	
	Ἡρακλείδης Βοήθου ὀργυὰν	α'	
	Εὐβουλίδης νnnnnnnnn ὀργυὰν	α'	
	Δημόστρατος Περσαίου ὀργυὰν	α'	
	Δημόστρατος [Δη]μοστράτ[ο]υ [ὀργυὰ]ς	β'	
60	Ἀντίοχος Μαάρκου ὀργυὰν	α'	
	[Ἀσκ]ληπιάδης Ἀσκληπιάδου ὀργυὰν	α'	
	— — — ἄσων Ζήνωνος ὀργυὰ[v]	α'	
	— — — ράτην νnnnnn ὑπ[ὲρ ἑαυτοῦ]		
	[καὶ τῶν] ὑῶν [ὄ]ργυὰς	—'	
65	— — — ΟΣ ὑπὲρ — — —		—'
frg. b.1	— — — — — — — — — — ὀργυ[ά.]	—'	
	[Κτ]ήσιππος — — —]δότου ὀργυ[ά.]	—'	
	Δημήτριος]νίδος ὀργ[υ]ὰν	[α']	
	Ἀρίστων Ἡ[ρα]κλείδου ὀργυὰν	[α']	

5	Διονύσιος Μέντορος ὀργυὰν	[α']	
	Διονύσιος Θεοδώρου Μαγάββων ὀργ[υὰ.]	—'	
	[Σ]ώπατρος Μνασέου ὀργυὰν	[α']	
	... νασίδης νννννννν ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ]		
	τῶν ὑῶν ὀργυὰς		—'
10	Πειθαγόρας Κ[λ]έωνος ὀργυὰν	[α']	
	Φιλοκλῆς Ζωῖλο[υ] ὑπὲρ ἑαυτοῦ		
	καὶ τῶν ὑῶν ὀργυὰς		—'
	Γοργίας Ἀ[σ]κληπιάδου ὀργυὰ[ν]	[α']	
	Διονύσιος Μνασέου ὀργυὰν	[α']	
15	Χάρης Μνασέου ὀργυὰν	[α']	
	Ἀπολλόδωρος Γοργίου ΑΓ ^{#7} — — — ^{#7} ὀ{ι}ργ[υὰ.] { ²⁶ ὀργυὰ[.]} ²⁶	—'	
	Δημοκλῆς Δημοφῶν[το]ς καὶ ὑπ[έ]ρ]		
	[τῶ]ν ἀδελφῶν Γορ[γ]ίου καὶ Ἀπολλοδώρ[ου]		
	καὶ Ἡρακλέωνος καὶ Συμμάχου	—'	
20	Διονύσιος Δόνακος ὀργυὰ[.]	—'	
	Διονύσιος ννννννννν ὀρ[γυ]ὰν	[α']	
	[Ἀ]πολλόδ[ωρ]ος Γοργίου [ὀργ]υὰν	[α']	
	[Πά]τρων ους [ὀργ]υὰν	[α']	
	[Δ]ιοσκου[ρίδ]ης Ἰσα[γ]όρ[ου]	—'	
25	[Ἐ]χέδη[μος] Ἡ[χ]ου ὀργυὰν	[α']	
	[Ἀσ]κληπι[ά]δης Νίκωνος ὀργυὰν	[α']	
	[Νί]κων Ἡρ[ακ]λείδο[υ] ὀργυὰν	[α']	
	[Διο]νύσ[ιος] Ἀσκ[λη]πιάδου ὀργ[υὰν]	[α']	
	— — — — ΛΥΣ — — — ου ὀργυὰν	[α']	
30	[Ἀσ]κληπ[ι]άδης? — — — —	—'	
	— — — — — [Ἀσ]κληπιάδου	—'	
	— — — — — — — — — — — ὀργυὰν	[α']	
	— — — — — — — — — — — ωνος ὀργ[υὰ.]	—'	
	— — — — — — — — — — — ου ὀργ[υὰ.]	—'	

vac.

35. Κατάλογος μελών του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων.

ID 2629

Δήλος – β' μισό 2^{ου} αιώνα π.Χ.

face A.col. I traces of letters

- 1 [Διο]νύσιος,
[Ε]ὐ[β]ουλίδης,
Ἀπολλώνιος,
Ἀσκληπιάδης,
5 Διονύσιος ΕΠΙΟΚΛΙΟΣ,
[Σκό]πας Δημητρίου,
— — — —ων Γοργίου,
— — — —ς Δημοκλέους
[Πρ]έπων Δημοκλέους,
10 Ἀντίπατρος, μ'
[Δ]ιοκλῆς Δημοκλέους μ'
— — — —ωτος Γορ[γίου?]

col. II.10 Πτολεμαῖος Ἀπολλ — — —

Γοργίας Ἑρμαφί[λου]

face B.col. II.4 [Δη]μήτριος

- 5 [Ἡρ]ακλείδου,
[Ἀ]σκληπι[άδης]
Ἀσκληπιάδου,
Ἀσκληπιόδωρος
Ἀσκληπιόδωρου,
10 Θεόδωρο[ς] Διονυσ-
ίου.

36. Τιμητική επιγραφή για τον Κρόκο, αξιωματούχο του Πτολεμαίου Η' Ευεργέτη Β' από την σύνοδο τῶν ἐν Ἀλεξανδρείαι πρεσβυτέρων ἐγδοχέων.

ID 1528

Δήλος – μετά το 127 π.Χ.

- 1 Κρόκον τὸν συ[γγε]νῇ βασιλέως
 Πτολεμαίου καὶ [βασιλ]ίσσης
 Κλεοπάτρας τῆς ἀδελφῆς καὶ
 βασιλίσσης Κλεοπάτρας τῆς
5 γυναικὸς καὶ ναύαρχον καὶ στρατηγὸν
 αὐτοκράτορα καὶ ὑπέρ[τατο]ν καὶ ἀρχιε-
 ρέα τῶν κατὰ Κύπ[ρ]ον, ἡ σύνοδος τῶν
 ἐν Ἀλεξανδρείαι πρεσβυτέρων ἐ-
 γδοχέων, εὐνοίας ἔνεκεν καὶ
10 δικαιοσύνης τῆς εἰς ἑαυτὴν
 καὶ τοὺς ἄλλους ξένους,
 Ἀπόλλωνι, Ἀρτέμιδι, Λητοῖ.

37. Τιμητική επιγραφή για έναν αξιωματούχο του Πτολεμαίου Η' Ευεργέτη Β' από την σύνοδο τῶν ἐν Ἀλεξανδρείαι πρεσβυτέρων ἐγδοχέων.

ID 1529

Δήλος – 145-116 π.Χ.

- 1 [— — — — — συγγενῇ? βασιλέ]ων
 [Πτολεμαίων? καὶ βασιλ]ίσσης
 [Κλεοπάτρας τῆς ἀδελφ]ῆς καὶ
 [βασιλίσσης Κλεοπ]άτρας τῆς
5 [γυναικὸς ἡ σύνοδ]ος τῶν ἐν Ἀλε-
 [ξανδρείαι πρεσ]βυτέρων ἐγδοχέων
 [εὐνοίας ἔν]εκεν τῆς εἰς ἑαυτὴν
 [Ἀπόλλ]ωνι, Ἀρτέμιδι, Λητοῖ.

117

39. Αναθηματική επιγραφή των οἰνοπωλῶν προς τον Ερμή, τον Διόνυσο και τον Απόλλωνα.

ID 1711

Δήλος – 98/7 π.Χ.

1 οἰνοπῶλαι
Ἑρμεῖ καὶ Διονύσῳ καὶ Απόλ-
λωνι ἐπὶ ἐπιμελητοῦ τῆς
νήσου Μηδείου τοῦ Μηδείου Πε<ι>-
5 ραιέως καὶ τοῦ ἐπὶ τὸ ἐνπόριον Δι-
ονυσίου τοῦ Ἀθηνοβίου Εὐπυρίδου.

40. Τιμητική επιγραφή για τον Γ. Ι. Καίσαρα από τους *olearii*.

ID 1712

Δήλος – 99/89 π.Χ.

1 C. Iulio C. f. Caesar[i]
pro cos. olearii.

41. Ανάθεση ναού και βωμού προς τον Ηρακλή από τους ἐλαιοπώλας.

ID 1713

Δήλος – 100 π.Χ.

1 [ἐλαι]οπῶλαι, οἱ τὸν ναὸν,
καὶ τὸν Ἡρακλῆ ἀνέθηκαν
καθεσταμένων ἐπὶ τὴν
κατασκευὴν Ζήνωνος
καὶ Θέωνος τῶν Ἑρμω-
5 νος Ἑλεατῶν, καὶ Ποπλί-
ου Πλωτίου Πάτρωνος,
καὶ Ποσιδίππου τοῦ Τίτου Ἡρα-
κλείου, καὶ Εἰρηναίου τοῦ Ζω-

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

1. *Ανθολόγιο* = *Ανθολόγιο*. *Επιγραφές και πάπυροι της μετακλασικής αρχαιότητας*. *Κείμενα, μετάφραση, σχολιασμός*, επιμ. Ανεζίζη, Σ. Αθήνα 2009.
2. Bruneau – Ducat, *GD* = Bruneau, P. – Ducat, J. (2005) *Guide de Délos*⁴. Paris (ελλην. μτφρ. Δημητράκοπούλου, Ε. – Καρβώνης, Π. Αθήνα 2010).
3. *Pros.Ptol.* VI = Peremans, W. – Van't Dack, E. (1968) *Prosopographia Ptolemaica*. Vol. VI. *La Cour, les Relations Internationales et les Possessions Extérieures, la Vie Culturelle*. Louvain.
4. Roussel, *DCA* = Roussel, P. (1916) *Délos, Colonie athénienne*. Paris. Ανατυπώθηκε το 1987 με βιβλιογραφικές συμπληρώσεις και επιγραφικές αντιστοιχίσεις από τους Bruneau, P. – Couilloud-Le Dinahet, T. – Étienne, R.

ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

1. Breccia, *Alexandria Mus.* = Breccia, E. *Iscrizioni greche e latine*. «*Service des Antiquités de l'Égypte. Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée d'Alexandrie*». Cairo 1911.
2. Dittenberger, *OGIS* = Dittenberger, Wilhelm. *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*. Vol. I-II. Leipzig 1903-1905.
3. Durrbach, *Choix* = Durrbach, Félix. *Choix d'inscriptions de Délos. Avec traduction et commentaire*. Paris 1921.
4. *Fayoum* = Étienne, B. *Recueil des inscriptions grecques du Fayoum*. Vol. I-III. Leiden, Paris 1975-1981.
5. *ID* = *Inscriptions de Délos*. Vol. I-VII. Paris 1926-1972.

6. IG = *Inscriptiones Graecae*. Berlin 1873-.
7. IGR = Cagnat, R. *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*, Vol. I-IV. Paris 1911-1927.
8. IScM II = Stoian, Iorgu. *Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris antiquae. Series altera: Inscriptiones Scythiae Minoris graecae et latinae*. Vol. 2. *Tomis et territorium*. Bucharest 1987.
9. *Perinthos-Herakleia* = Sayar, Mustafa Hamdi. *Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung. Geschichte, Testimonien, griechische und lateinische Inschriften*. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Denkschriften [DAW], 269. Vienna 1998.
10. SEG = *Supplementum Epigraphicum Graecum*. Leiden 1923-.

ΠΑΠΥΡΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

1. BGU = *Aegyptische Urkunden aus den Königlichen (bzw. Staatlichen) Museen zu Berlin. Griechische Urkunden*. Berlin 1895-.
2. *P. Cair. Zen.* = *Zenon Papyri. Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire* I-V, επιμ. Edgar, C.C. Le Caire 1925-1940.
3. *P. Mich.* = *Michigan Papyri*, I-III. *Miscellaneous Papyri*, επιμ. Winter, J. G. Michigan 1936.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Adams, J.N. (2002) "Bilingualism at Delos", στο *Bilingualism in Ancient Society. Language Contact and the Written Text*, επιμ. Adams, J.N. – Janse, M. – Swain, S. Oxford: 103-127.
2. Ameling, W. - Bringmann, K. - Schmidt-Dounas, B. (1995) *Schenkungen hellenistischer Herrscher an griechische Städte und Heiligtümer, Teil 1, Zeugnisse und Kommentare*. Berlin.
3. Aneziri, S. (2003) *Die Vereine der Dionysischen Techniten im Kontext der hellenistischen Gesellschaft. Untersuchungen zur Geschichte, Organisation und Wirkung der hellenistischen Technitenvereine*. Stuttgart.
4. ----- (2008) "World Travellers: the Associations of Dionysiac Artists", στο *Wandering poets in Ancient Greek Culture*, επιμ. Hunter, R. – Rutherford, W. Cambridge: 217-236.
5. Arnaourogrou, I.N. (2003) *Thysias heneka kai synousias. Private religious associations in Hellenistic Athens*. Athens.
6. Ardaillon, E. (1896) "Rapport sur les fouilles du port de Délos", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 20: 428-445.
7. Ascough, R.S. – Harland, P. – Kloppenborg, J.S. (2011-2013) *Associations in the Greco-Roman world: texts, translations and commentary*. Berlin.
8. Baslez, M.F. (1977) *Recherches sur les conditions de pénétration et de diffusion des religions orientales à Délos (IIe-Ier s. avant notre ère)*. Paris.
9. ----- (1986) "Cultes et dévotions des Phéniciens en Grèce: Les divinités marines", στο *Studia Phoenicia*. Vol. IV: *Religio Phoenicia*, επιμ. Bonnet, C. – Lipiński, E. – Marchetti, P. Namur: 289-305.

10. ----- (1987) "Le rôle et la place des Phéniciens dans la vie économique des ports de l'égee", στο *Studia Phoenicia*. Vol. V: *Phoenicia and the East Mediterranean in the First Millennium B.C.* Leuven: 267-285.
11. ----- (1988) "Les communautés d'Orientaux dans la cité grecque: formes de sociabilité et modèles associatifs", στο *L'Étranger dans le monde grec, Actes du colloque organisé par l'Institut d'Études anciennes, Nancy, mai 1987*, επιμ. Lonis, R. Nancy: 139-158.
12. ----- (1996) "Les immigrants Orientaux en Grèce: tolérance et intolérance de la cité", *Cahiers du Centre Gustave Glotz* 7: 39-50.
13. Baslez, M.-F. – Vial, C. (1987) "La diplomatie de Délos dans le premier tiers du IIe siècle", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 111: 281-312.
14. Bogaert, R. (1968) *Banques et banquiers dans le monde grec*. Leyde.
15. Bollmann, B. (1998) *Römische Vereinshäuser. Untersuchungen zu den Scholae der römischen Berufs-, Kult- und Augustalen-Kollegien in Italien*. Mainz.
16. Bonnet, C. (2006) "L'identité religieuse des Phéniciens dans la diaspora. Le cas de Melqart, dieu ancestral des Tyriens", στο *Entre lignes de partage et territoires de passage. Les identités religieuses dans les mondes grec et romain*, επιμ. Belayche, N. – Mimouni, S. Paris-Louvain: 295-308.
17. ----- (2015) *Les enfants de Cadmos. Le paysage religieux de la Phénicie hellénistique*. Paris.
18. Bruneau, P. (1970) *Recherches sur les cultes de Délos à l'époque hellénistique et à l'époque impériale*. Paris.
19. ----- (1978) "Les cultes de l'établissement des poseidoniastes de Bérytos à Délos", στο *Hommages à Maarten J. Vermaseren*. Vol. I. Leiden: 160-190.
20. Buraselis, K. (1982) *Das hellenistische Makedonien und die Ägäis*. Munich.

21. Casson, L. (1954) "The Grain Trade of the Hellenistic World", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 85: 168-187.
22. Davis, J.K. (1984) "Cultural, Social and Economic Features of the Hellenistic World", στο *The Cambridge Ancient History*. Vol. VII, part I: *The Hellenistic World*, επιμ. Walbank, F. – Astin, A.E. – Frederiksen, M.W. – Ogilvie, R.M. Cambridge: 257-320.
23. Delorme, J. (1951) "Héraklès et les ἙΛΛΗΝΙΣΤΑΙ de Délos", *Revue des Études Anciennes* 53: 42-50.
24. Dittmann-Schöne, I. (2000) *Die Berufsvereine in den Städten des kaiserzeitlichen Kleinasiens*. Teil A: *Untersuchung*. Teil B: *Inschriften*. Regensburg.
25. Forbes, C.A. (1955) "Ancient Athletic Guilds" *Classical Philology* 50: 238-252.
26. Fougères, G. (1887) "Fouilles de Délos (avril-août 1886): Dédicases grecques et latines", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 11: 244-275.
27. Foucart, P.F. (1873) *Des associations religieuses chez les Grecs: thiasos, érares, orgéons*. Paris.
28. Fraser, P.M. (1972) *Ptolemaic Alexandria*. Vol I-III. New York.
29. Gabrielsen, V. (2001) "The Rhodian Associations and Economic Activity", στο *Hellenistic Economies*, επιμ. Archibald, Z.H. London: 215-244.
30. ----- (2005) "Banking and Credit Operations in Hellenistic Times: The New Worlds of Ancient Economies, 323-31 BC", στο *Making, Moving and Managing: The New World of Ancient Economies, 323-31 BC*, επιμ. Archibald, Z.H. – Davies, J.K. – Gabrielsen, V. Oxford: 136-164.

31. ----- (2007) "Brotherhoods of Faith and Provident Planning: The Non-public Associations of the Greek World", στο *Mediterranean Historical Review* 22: 183-210.
32. ----- (2008) "The Public Banks of Hellenistic Cities", στο *Pistoi dia tèn technèn: Bankers, Loans and Archives in the Ancient World. Studies in Honour of Raymond Bogaert*, επιμ. Verboven, K. – Chankowski, V. – Vandorpe, K. Peeters: 115-130.
33. Gabrielsen, V. – Thomsen, C.A. (2015) "Introduction: Private Groups, Public Functions?", στο *Private Associations in the Public Sphere. Proceedings of a Symposium held at the Royal Danish Academy of Sciences and Letters*, επιμ. Gabrielsen, V. – Thomsen, C.A. Copenhagen: 7-24.
34. Habicht, C. (1998) *Ελληνιστική Αθήνα*, ελλην. μτφρ. Κοίλης, Γ. Αθήνα (γερμανική έκδοση του 1995).
35. Harland, P.A. (2013) *Associations, Synagogues, and Congregations: Claiming a Place in Ancient Mediterranean Society*. Canada.
36. Hasenohr, C. (2002) "Les collèges de magistri et la communauté italienne de Délos", στο *Les Italiens dans le monde grec, Actes de la table ronde organisée par l'École française d'Athènes et l'École Normale Supérieure (Paris, 14-16 mai 1998)*, επιμ. Müller, C. – Hasenohr, C. Paris: 67-76.
37. ----- (2003) "Les Compitalia à Délos", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 127: 167-249.
38. ----- (2007a) "Italiens et Phéniciens à Délos : organisation et relations de deux groupes d'étrangers résidents (2e- 1er siècles av. J.-C.)", στο *Étrangers dans la cité romaine. "Habiter une autre patrie" : des incolae de la République aux peuples fédérés du Bas-Empire, Actes du colloque de Valenciennes (14-15 octobre 2005)*, επιμ. Compatangelo, R. – Soussignan, C. – Schwentzel, G. Rennes: 77-90.
39. ----- (2007b) "Les Italiens de Délos: entre romanité et hellénisme", στο *Les identités ethniques dans le monde grec, Actes du*

- colloque de Toulouse (9-11 mars 2006)*, επιμ. Luce, J.-M. Toulouse: 221-232.
40. ----- (2012) "Athènes et le commerce délien : lieux d'échange et magistrats des marchés à Délos pendant la seconde domination athénienne (167 – 88 a. C.)", στο *Stephanèphoros. De l'économie antique à l'Asie Mineure. Hommages à Raymond Descat*, επιμ. Konuk K. Bordeaux: 95-109.
 41. Hatzfeld, J. (1912) "Les Italiens resident à Délos mentionnés dans les inscriptions de l'île", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 36: 5-218.
 42. ----- (1919) *Les trafiquants Italiens dans l'Orient hellénique*. Paris.
 43. Hatzfeld, J. – Roussel, P. (1909) "Fouilles de Délos, exécutées aux frais de M. le Duc de Loubat. Inscriptions.", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 33: 472-522.
 44. Homolle, T. (1877) "Fouilles à Délos", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 1: 279-285.
 45. ----- (1884) "Les Romains à Délos", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 8: 75-158.
 46. Jardé, A. (1905) "Fouilles de Délos, exécutées aux frais de M. le Duc de Loubat (1904)", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 29: 5-54.
 47. Jones, N.F (1999) *The Associations of Classical Athens. The Response to Democracy*. New York.
 48. Jouguet, P. (1899) "Fouilles du port de Délos: inscriptions", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 23: 56-85.
 49. Kay, P. (2014) *Rome's Economic Revolution*. Oxford.
 50. Kloppenborg, J.S. (1996) "Gollegia and Thiasoi. Issues in function, taxonomy and membership", στο *Voluntary Associations in the Graeco-Roman World*, επιμ. Kloppenborg, J.S. – Wilson, S.G. London, New York: 16-30.

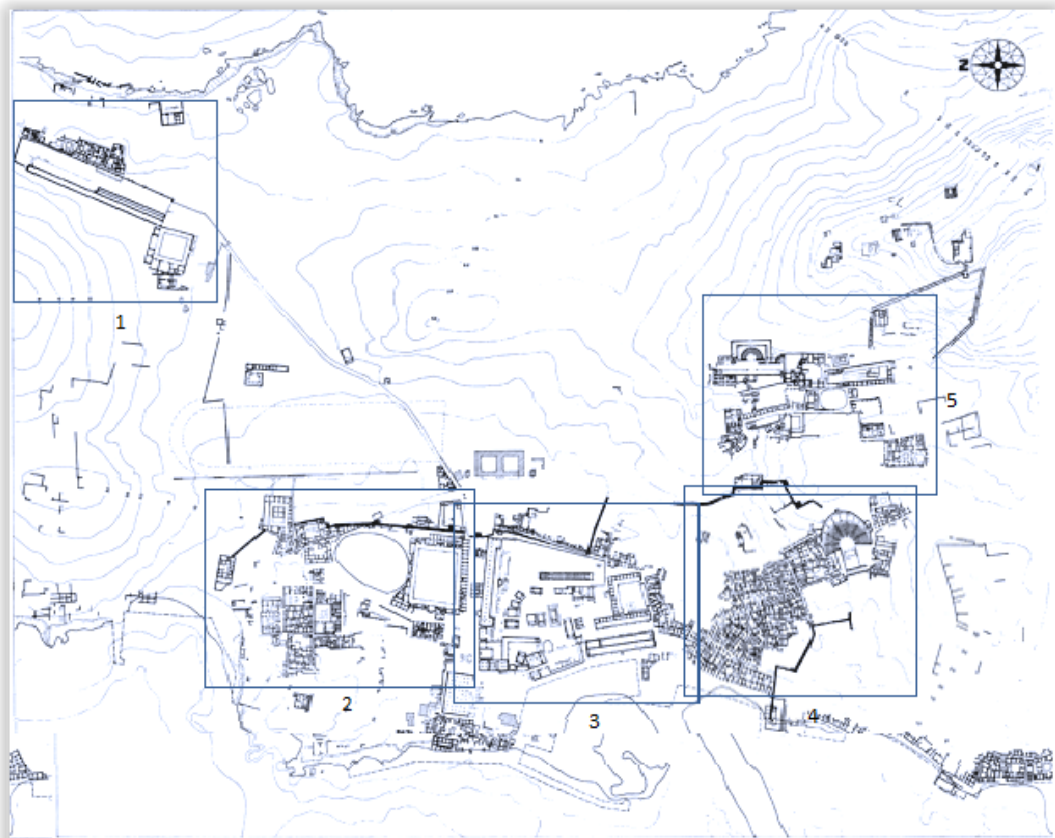
51. Kreeb, M. (1988) *Untersuchungen zur Figürlichen Ausstattung Delischer Privathäuser*. Chicago.
52. Laidlaw, W.A. (1933) *A History of Delos*. Oxford
53. Launey, M. (1987) *Recherches sur les armées hellénistiques*. Vol. I-II. Paris (πρώτη έκδοση 1949-1950).
54. Leiwo, M. (1997) "Religion, or other Reasons? Private Associations in Athens", στο *Early Hellenistic Athens. Symptoms of a Change*, επιμ. Frösén, J. Helsinki: 103-117.
55. Maillot, S. (2015) "Foreigners' Associations and the Rhodian State", στο *Private Associations in the Public Sphere. Proceedings of a Symposium held at the Royal Danish Academy of Sciences and Letters*, επιμ. Gabrielsen, V. – Thomsen, C.A. Copenhagen: 136-182.
56. McLean, B.H. (1996) "The place of cult in voluntary associations and Christian churches on Delos", στο *Voluntary Associations in the Graeco-Roman World*, επιμ. Kloppenborg, J.S. – Wilson, S.G. London, New York: 186-225.
57. ----- (1999) "Hierarchically organized associations on Delos", στο *XI Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina. Roma, 18-24 settembre 1997*. Roma: 361-370.
58. Manning, J.G. (2015) "Hellenistic Trade(rs)", στο *Traders in the Ancient Mediterranean*, επιμ. Howe, T. Chicago: 101-139.
59. Marek, C. (1984) *Die Proxenie*. Frankfurt.
60. Meritt, B.D. (1977) "Athenian archons 347/6 – 48/7 BC", *Historia* 26: 183-184.
61. Meyer, H. (1988) "Zur Chronologie des Poseidoniastenhauses in Delos", *Mitteilungen des Deutschen Arch. Inst. Athen* 103: 203-220.
62. Νίγδελης, Π.Μ. (1990) *Πολίτευμα και κοινωνία των πόλεων των Κυκλάδων κατά την Ελληνιστική και Αυτοκρατορική εποχή*. Θεσσαλονίκη. Αδημ. διατριβή.

63. Oetjen, R. (2014) *Athen im dritten Jahrhundert v. Chr. Politik und Gesellschaft in den Garnisonsdemen auf der Grundlage der inschriftlichen Überlieferung*. Duisburg.
64. Πετράκος, Β.Χ. (1999) *Ο Δήμος του Ραμνούντος. Σύνοψη των ανασκαφών και των ερευνών (1813-1998)*. 1. Τοπογραφία. Αθήνα.
65. Picard, C. (1920) "Fouilles de Délos (1910): Observations sur la société des Poseidoniastes de Bérytos et sur son histoire", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 44: 263-311.
66. ----- (1921) *L'établissement des poseidoniastes de Bérytos*. Exploration archéologique de Délos, VI. Paris.
67. ----- (1936) "L'inscription de Cairness House et l'histoire de l'Établissement des Poseidoniastes de Bérytos", *Revue archéologique* 8: 188-198.
68. Pleket, H. W. (1973) "Some Aspects of the History of the Athletic Guilds", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 10: 197-227.
69. Poland, F. (1909) *Geschichte des griechischen Vereinwesens*. Leipzig.
70. Ραπτόπουλος, Σ.Γ. (2010) *Κυκλάδες νήσοι. Συμβολή στην οικονομική τους ιστορία κατά την Ελληνιστική και Αυτοκρατορική εποχή. Εμπορικοί δρόμοι, οικονομικά συστήματα, τοπική παραγωγή, εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο, αμφορείς εμπορικού τύπου. Δελφοί-Θεσσαλονίκη. Αδημ. διατριβή*.
71. Rauh, N.K. (1993) *The Sacred Bonds of Commerce. Religion, Economy, and Trade Society at Hellenistic Roman Delos, 166-87 B.C.* Amsterdam.
72. ----- (2003) *Merchants, Sailors and Pirates in the Roman World*. Stroud.
73. Reger, G. (1994) *Regionalism and Change in the Economy of Independent Delos*. California.
74. Robert, L. (1973a) "Sur les inscriptions de Délos", *Bulletin de Correspondance Hellénique Supplément* 1: 435-489.

75. ----- (1973b) "Épigraphie et antiquités grecques", *Annuaire du Collège de France* 73: 475-479.
76. Rostovtzeff, M. (1932) "Foreign Commerce of Ptolemaic Egypt", *Journal of Economic and Business History* 4: 728-769.
77. ----- (1941) *The Social and Economic History of the Hellenistic World*. Vol. I-III. Oxford.
78. Roussel, P. (1908) "Les Athéniens mentionnés dans les inscriptions de Délos", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 32: 303-444.
79. ----- (1911) "Laodicée de Phénicie", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 35: 433-440.
80. ----- (1915) *Les cultes égyptiens à Délos du IIIe au Ier siècle av. J.-C.* Nancy.
81. San Nicolo, M. (1913) *Ägyptisches Vereinswesen zur Zeit der Ptolemäer und Römer*. München.
82. Sosin, J. (2014) "Endowed Eponymous Festivals on Delos", *Kernos* 27: 127-157.
83. Strack, M.L. (1903) "Die Müllerinnung in Alexandrien", *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 4: 213-234.
84. Tchernia, A. (1986) *Le vin de l'Italie romaine. Essai d'histoire économique d'après les amphores*. Rome
85. Tod, M.N. (1934) "Greek Inscriptions at Cairness House", *The Journal of Hellenic Studies* 54: 140-159.
86. Tracy, S.V. (1995) *Athenian Democracy in Transition. Attic Letter-Cutters of 340 to 290 B.C.* California.
87. Trümper, M. (2006) "Negotiating Religious and Ethnic Identity: The Case of Clubhouses in Late Hellenistic Delos", στο *Zwischen Kult und Gesellschaft. Kosmopolitische Zentren des antiken Mittelmeerraums als Aktionsraum von Kultvereinen und Religionsgemeinschaften*, επιμ. Nielsen, I. *Hephaistos* 24: 113-150.

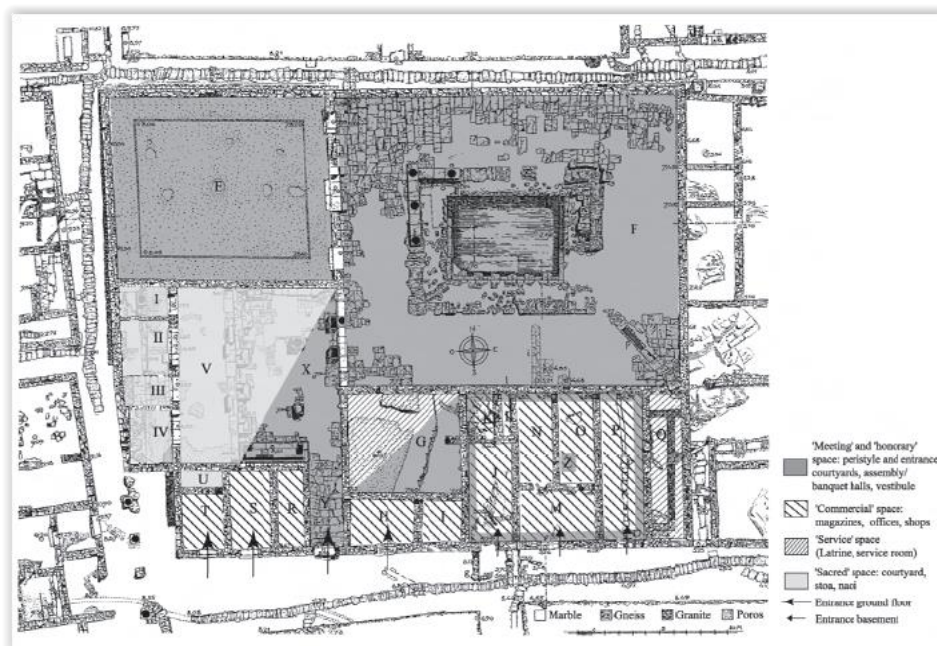
88. ----- (2011) "Where the non-Delians met in Delos. The meeting-places of foreign associations and ethnic communities in late Hellenistic Delos", στο *Political Culture in the Greek City after the Classical Age*, επιμ. Van Nijf, O.M. – Alston, R. Leuven, Paris, Walpole: 49-100.
89. Van Nijf, O.M. (1997) *The Civic World of Professional Associations in the Roman East*. Amsterdam.
90. Velissaropoulos, J. (1980) *Les naoclères grecs. Recherches sur les institutions maritimes en Grèce et dans l'Orient hellénisé*. Paris, Genf.
91. Vial, C. (1984) *Délos indépendante (314-167 av. JC.): étude d'une communauté civique et de ses institutions*. Paris.
92. Waltzing, J.P. (1895-1900) *Étude historique sur les corporations professionnelles chez les Romains depuis les origines jusqu'à la chute de l'Empire d'Occident*. Vol. I-IV. Peeters.
93. Zarmakoupi, M. (2015a) "Die Hafenstadt Delos", στο *Häfen und Hafenstädte im östlichen Mittelmeerraum von der Antike bis in byzantinische Zeit. Aktuelle Entdeckungen und neue Forschungsansätze*, επιμ. Pirson, F. - Ladstätter, S. - Schmidt, T. Istanbul: 553-570.
94. ----- (2015b) "Hellenistic & Roman Delos: the city & its emporion", *Archaeological Reports* 61: 115 – 132.
95. Ziebarth, E. (1896) *Das Griechische Vereinswesen*. Leipzig.
96. ----- (1929) *Beiträge zur Geschichte des Seeraubs und Seehandels im alten Griecheland*. Hamburg.
97. Zimmermann, C. (2002) *Handwerkervereine im griechischen Osten des Imperium Romanum*. Mainz.

ΕΙΚΟΝΕΣ

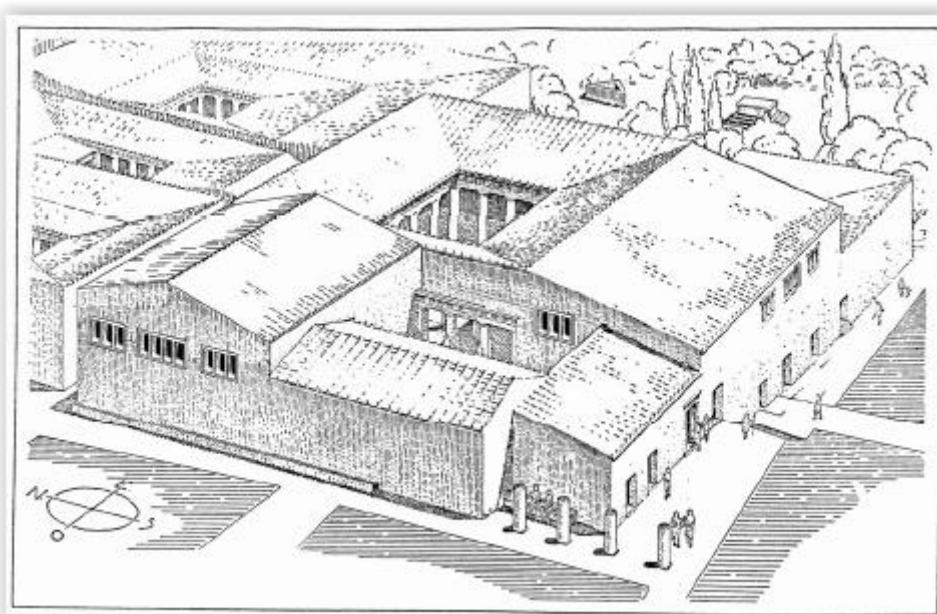

1. Πλάνο της Δήλου μετά το 166. Προέλευση εικόνας: École française d'Athènes (EfA): <https://www.efa.gr/index.php/fr/recherche/sites-de-fouilles/cyclades/delos/delos-plans>

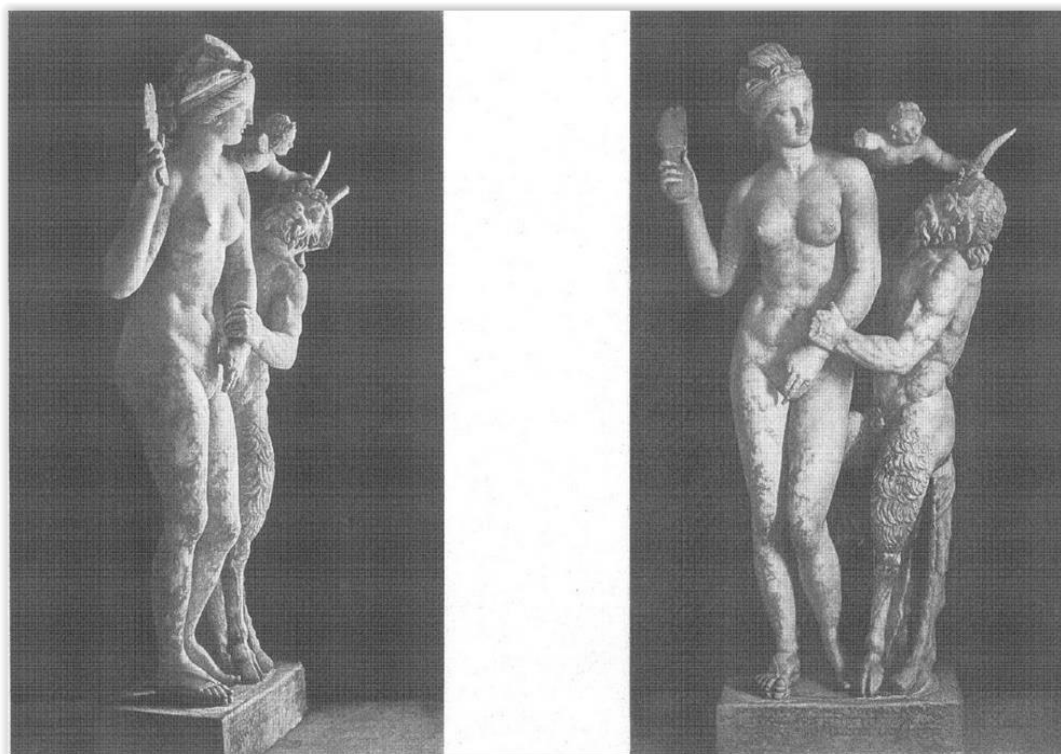
1. Συνοικία του Σταδίου
2. Συνοικία της Λίμνης
3. Το Ιερό του Απόλλωνα και τα περίχωρά του
4. Η Συνοικία του Θεάτρου
5. Η Συνοικία του Ινωπού

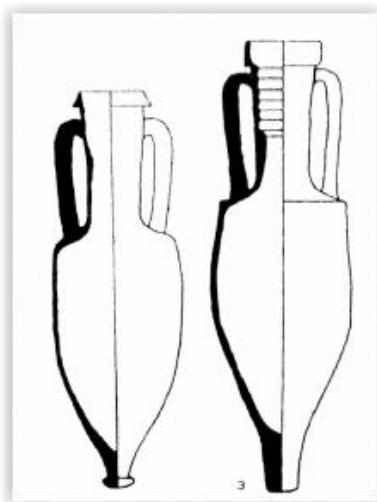
2. Κάτοψη της Λέσχης του κοινού τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων. Προέλευση εικόνας: Trümper 2011, 84.

3. Αναπαράσταση της Λέσχης του κοινού τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων. Προέλευση εικόνας: Trümper 2006, 137.

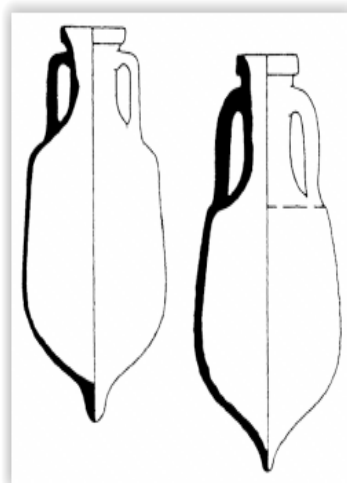
4. Σύμπλεγμα της Αφροδίτης και του Πάνα από την Λέσχη του κοινού Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων στην Δήλο. Εικονίζεται η θεά γυμνή να απειλεί με το σανδάλι της τον κερασφόρο και τραγοπόδαρο Πάνα, που της επιτίθεται προσπαθώντας να την αγκαλιάσει με τα δυο του χέρια. Ένας Ερωτιδέας έρχεται σε βοήθεια της θεάς, πετώντας πίσω της και απωθεί τον Πάνα, πιάνοντάς τον από το δεξί κέρατο. Στην ενεπίγραφη βάση του συμπλέγματος αναγράφεται, ότι το έργο ήταν παραγγελία του Διονυσίου από την Βηρυτό, γιου του Ζήνωνα, από τους σημαντικότερους ευεργέτες του συλλόγου. Γύρω στο 100 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Προέλευση εικόνας Picard 1921, 154.

5. Ιταλικός αμφορέας τύπου «Dressel 1».

Ιδιαίτερα διαδεδομένος τύπος ιταλικού οινικού αμφορέα κατά τα τέλη της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας. Προέρχεται από την Τυρρηνική ακτή της Ιταλίας (Ετρουρία-Καμπανία). Απαντάται στην Δήλο κατά τα τέλη του 2^{ου} – αρχές 1^{ου} αιώνα π.Χ.

Προέλευση εικόνας: Tchernia, 1986, 43.

6. Ιταλικός αμφορέας τύπου «Lamboglia 2».

Ιδιαίτερα διαδεδομένος τύπος ιταλικού οινικού αμφορέα κατά τα τέλη της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας. Προέρχεται από την Αδριατική ακτή της Ιταλίας (Απουλία-Καλαβρία). Απαντάται στην Δήλο κατά τα τέλη του 2^{ου} – αρχές 1^{ου} αιώνα π.Χ.

Προέλευση εικόνας: Tchernia, 1986, 53.

8. Το τιμητικό ψήφισμα του κοινοῦ τῶν Βηρυτίων Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων για τον Ρωμαῖο τραπεζίτη και μέλος του συλλόγου, Μάρκο Μινάτιο Σέξτου (ID 1520). Δήλος, 153/2 ή 149/8 π.Χ. Προέλευση εικόνας:

The Copenhagen Associations Project: <http://philipharland.com/greco-roman-associations/224-honors-by-berytian-immigrants-for-a-roman-banker/>